Brieven aan Frits Smit Kleine

Marcellus Emants

bezorgd door Pierre H. Dubois

bron
Marcellus Emants, *Brieven aan Frits Smit Kleine* (ed. Pierre H. Dubois). Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1962

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eman001phdu01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

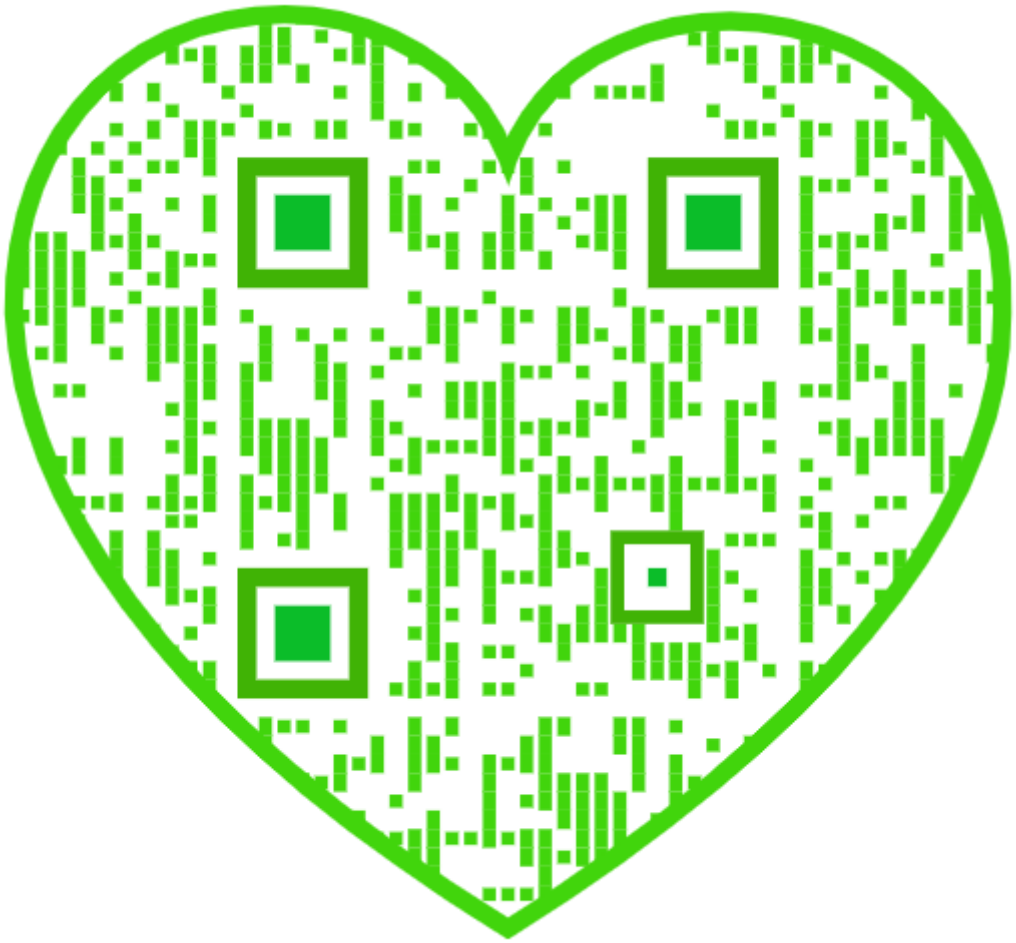

Marcellus Emants in juli 1869

Marcellus Emants en F. Smit Kleine

'Marcellus Emants is de Johannes Baptista der moderne literatuur', zo besluit Willem Kloos zijn beschouwing naar aanleiding van *Adolf van Gelre,* in de aprilaflevering 1888 van *De Nieuwe Gids* . Als Emants de Johannes Baptista heet, behoeft men er niet aan te twijfelen wie de Beloofde Verlosser onzer letteren wel mag zijn, maar ofschoon de karakteristiek van Kloos dus geen bescheidenheid openbaart, is zij toch pertinent genoeg om er verwondering over te wekken dat, zeker in de eerste decennia nadien, de literatuur-historie zo weinig aandacht aan de figuur van Marcellus Emants heeft besteed.

Zij had dan misschien ontdekt, dat voor de vergelijking van Kloos alleen maar oppervlakkig enige grond aanwezig was. Marcellus Emants, die van de tachtigers niet heel veel begreep - et pour cause, zijn houding ten opzichte van literatuur en leven sluit als geheel nauwer aan bij opvattingen welke eerst later ingang vonden - die slechts een paar maal in *De Nieuwe Gids* publiceerde en zeer geringe contacten met enkelen onder de tachtigers heeft gehad, was wel iets meer dan hun voorbode, al kende ongetwijfeld ook in hem onze literatuur een vernieuwing. *In* hem meer dan *door* hem, zoals uit de bestudering van zijn werk en van zijn figuur in verband met zijn werk kan blijken. Daarvoor is het echter hier niet de plaats noch het ogenblik; maar wel is een brievenpublikatie als de onderhavige een niet onbelangrijke bijdrage tot onze kennis van Emants.

De bronnen voor de bestudering van een schrijver worden uiteraard in de eerste plaats gevormd door zijn geschriften. Daartoe behoren, zij het niet op dezelfde gronden en niet op dezelfde wijze als zijn boeken, ook zijn brieven. De epistolaire nalatenschap van Marcellus Emants nu is in twee opzichten beperkt: zij is ten eerste niet zeer omvangrijk en zou zonder recente uitbreidingen niet meer dan een honderdtal brieven hebben geteld (op het ogenblik is dat aantal tot ongeveer 500 gestegen); en ten tweede is zij eenzijdig, wij kennen alleen brieven van Emants zelf, de aan hem gerichte brieven zijn - op weinige en onbetekenende uitzonderingen na - niet bewaard gebleven.

Dit geldt ook voor de briefwisseling met Frits Smit Kleine, waarvan slechts de hier gepubliceerde brieven van Emants resten. Hun belang - behalve vanzelfsprekend in wat zij meedelen - is vooral gelegen in het feit dat zij een van de twee verzamelingen vormen, bestaande uit een betrekkelijk uitgebreide reeks over een groot aantal jaren aan één correspondent; de andere wordt gevormd door de brieven van Emants aan Dr. M.B. Mendes da Costa. Met Smit Kleine is Emants ongeveer 55 jaar bevriend geweest, met Mendes da Costa 30 jaar.

Stamde Marcellus Emants, die op 12 augustus 1848 in Voorburg geboren werd, uit een oude Haagse patriciërsfamilie (de eerste Emantsen - de broers Johan en Jacob - kwamen in 1677 naar 's-Gravenhage), Engbert Gerard Frederik Smit Kleine die ruim drie jaar ouder was en werd geboren in Haarlem op 11 april 1845, kwam uit een welgesteld en deftig burgerlijk milieu. Na het middelbaar onderwijs kwam hij als klerk op de secretarie in Soest en in 1867 kreeg hij een

betrekking bij de Mij tot Exploitatie van Staats Spoorwegen in Den Haag, om een jaar later als adjunct-commies aangesteld te worden bij het departement van Binnenlandse Zaken. In deze tijd leerde hij Marcellus Emants kennen, zoals hij schrijft aan mr. H. Zillesen in een brief van 2 november 1923: ‘Daar ik 3 jaar ouder ben dan Em., was ik (eind '67 bij de S.S. in Den Haag komend en hem leerende kennen) *22* en hij *19*’ (Verz. Lett. Museum).

Hun literaire belangstelling vormde de basis voor een vriendschap, die ongeveer 25 jaar zeer nauw geweest is, alvorens geleidelijk aan te verzwakken. Toen zij met elkaar kennis maakten, had Emants de vijf-jarige H.B.S. voltooid, was volgens zijn eigen verklaringen aan d'Oliveira en aan Brusse enige tijd naar de Polytechnische School in Delft geweest, die hem niet beviel en werkte hij voor het staatsexamen dat hem toegang zou verlenen tot de juridische faculteit van de Universiteit te Leiden. Zijn inschrijving daar vond plaats op 29 september 1868, twee dagen voor de indiensttreding bij Binnenlandse Zaken van Smit Kleine.

Met hem en met twee anderen die hij vermoedelijk door zijn vriend leerde kennen (want een hunner, Jacobus Adrianus de Bergh, werkte aanvankelijk ook bij de S.S. en de tweede, Emile van Renesse, was evenals Smit Kleine adjunct-commies bij B.Z.) vormde Emants de vriendenkring Quatuor, die vanaf 4 augustus 1869 elke veertien dagen bijeenkwam. Nog geen maand na de eerste vergadering ontstond een blad, aanvankelijk in steendruk, spoedig echter in gewone druk. Hierin verschenen hun eerste letterkundige proeven. Het initiatief voor de oprichting van *Quatuor,* zoals ook het orgaan heette, zal, stel ik mij voor, wel van Smit Kleine zijn uitgegaan die van hen beiden (de anderen hebben literair vrijwel geen spoor nagelaten) het meest actief aan het letterkundige leven deelnam. *Quatuor* bestond tot december 1871.

In het volgende jaar verscheen onder redactie van Marcellus Emants en F. Smit Kleine een nieuw tijdschrift, *Spar en Hulst* . ‘'t Ging zoo’, vertelde Emants later aan d'Oliveira. ‘Ik zette mij aan 't schrijven vooral op aandringen van Smit Kleine. Die wou een nieuw tijdschrift stichten. Ik voelde niet de minste behoefte aan wat nieuws. Ik genoot van dit en van dat, van sommige dingen die ik las, maar ik had helemaal geen behoefte om zelf iets nieuws te maken...’ De stuwende kracht was dus ook hier Smit Kleine.

Niettemin verschenen van *Spar en Hulst* slechts twee afleveringen, en het duurde tot 1875 eer Smit Kleine opnieuw kans zag, aanvankelijk alleen met Emants, later - na enkele variërende tussenstadia - ook met J.J. van Santen Kolff, een blad te redigeren, ditmaal *De Banier* geheten, ‘tijdschrift voor het Jonge Holland’. Dit bestond vijf jaar en was de eerste belangrijke vernieuwingspoging, welke aan *De Nieuwe Gids* voorafging. In redacties van tijdschriften hebben de beide vrienden elkaar na 1880 niet meer ontmoet. Zeer vaak daarentegen in hun particuliere leven en, zolang Smit Kleine in Den Haag woonde, ook op bijeenkomsten als die van Oefening Kweekt Kennis.

Emants, die na de dood van zijn vader in 1871, kort voor zijn doctoraal examen rechten, de studie vaarwel zei en sedertdien jaarlijks verscheidene maanden in

het buitenland doorbracht, was niet de man om leiding aan een blad te geven; helaas was Smit Kleine niet de man om een blad belangrijk te maken. Daarvoor was hij als schrijver van te gering formaat, zoals zijn talrijke overigens niet altijd onverdienstelijke publikaties, novellen, verzen en beschouwingen bewijzen.

Wanneer men hun werk vergelijkt, is het verschil in kwaliteit groot en groter nog het verschil in geaardheid. Het verbaast dan ook niet te zien dat Emants door de tachtigers, toen dezen de toon begonnen aan te geven, als een schrijver van betekenis werd erkend, terwijl met Smit Kleine in de brochure over *De onbevoegdheid der Hollandsche Literaire Kritiek,* door Kloos en Verwey n.a.v. de Julia-affaire geschreven, werd afgerekend omdat hij *Julia* in het januari-nummer van *Nederland* (1886) gunstig had besproken. Veelzeggend voor het verschil in beider houding is in dit verband de brief van Emants aan de redactie van *De Nieuwe Gids* van 28 mei 1886, waarin hij zijn sympathie met de brochure en de 'kostelijke inval' betuigt, al spijt het hem, voornamelijk 'om redenen buiten de kunst gelegen', dat ook zijn vriend Smit Kleine werd getuchtigd (Kon. Bibl. Nieuwe Gids-archief 69 E 2). Van Deyssel deed de afrekening later nog eens over in zijn wel wat gemakkelijk maar in hoofdzaken juist en vermakelijk stuk *Smit Kleine en C. van Nievelt* (Verz. W. deel IV), dat zonder titel oorspronkelijk onder 'Boekbesprekingen' in *De Nieuwe Gids* van oktober 1891 verscheen.

Hun verhouding tot de tachtigers stemde overeen met hun karakters. Zij liepen geen van beiden met hen weg. Voor Emants was dat voornamelijk een persoonlijke aangelegenheid: hij zag niet veel in hen, maar wist wel degelijk in voorkomende gevallen ook te waarderen. Hij voelde hen niet als mede-, maar evenmin als tegenstanders, zoals ten overvloede door hemzelf werd verklaard in zijn interview met E. d'Oliveira.

Smit Kleine daarentegen, reactionair in vele opzichten, werd door het optreden van de Nieuwe Gidsers onophoudelijk geprikkeld en kon niet nalaten er heftig of spottend op te reageren o.m. in zijn bijdragen in *Nederland* en in de parodieën-serie *Naturalistische Passie-Cyclus,* die hij uitgaf onder het pseudoniem Ixo, en waarvan in deze brieven sprake is.

Men beseft dat dit verschil een consequentie is van het verschil in formaat. Vandaar de soms wat ongeduldige, geïrriteerde toon die men ook in déze brieven tegenkomt: binnen hun vriendschapsverhouding blijken de verschillen toch groot genoeg om bij momenten tot volledig onbegrip te worden. Men leest het uit de reacties van Emants, die meer dan eens op bezwaren antwoordt welke aan de essentie voorbijgaan. De brieven van Smit Kleine aan de dichter I. Esser Jr. bevestigen trouwens herhaaldelijk de afstand in opvatting en levensbeschouwing die er tussen de beide vrienden ligt. Het is jammer, omdat men voor Smit Kleine, juist wegens de toon van zijn brieven, welke veel spontaner en vrijer is dan die van zijn geschriften, gemakkelijk sympathie kan voelen. Hij is beslist aardiger en interessanter geweest als man dan als schrijver. Maar de eenheid die hij bij zichzelf niet kon verwezenlijken, kon hij bij de ander ook niet zien. Hij bewonderde Emants als mens, als man van karakter, als artistieke potentie en talent, maar hij beklaagde hem om zijn opvattingen, zijn moraal en zijn filosofie. In zoverre

Emants' werken hiervan de uitdrukking waren, zag hij er een ‘verliederlijking’ in van zijn talent. Het ligt voor de hand dat de uitwisseling van gedachten niet diepgaand kan zijn geweest. Dat de wederzijdse genegenheid in sommige opzichten toch groot was, naar ik geneigd ben aan te nemen, geeft niettemin aan deze brieven hun eigen onthullende waarde.

Marcellus Emants stierf als 75-jarige op 14 oktober 1923 te Baden in Zwitserland, Frits Smit Kleine eerst op 5 maart 1931 te Doorn bijna 86 jaar oud. In 1928 maakte de neerlandicus dr. Ch. F. Haje in overleg met Smit Kleine een begin met de publikatie van Emants' brieven in *Den Gulden Winckel* (blz. 7-9). Hij publiceerde in dat nummer de brieven 1, 3 en 4 van deze uitgave, gedateerd 21 mei 1873, 9 november 1874 en 23 juli 1877, en liet ze voorafgaan door *Een woord ten geleide,* waarin hij meedeelde dat Smit Kleine ‘nestor der Nederlandsche Letterkundigen’ hem de vraag had gesteld wat hij met de brieven die hij eens van Emants ontving zou moeten doen: ze afstaan aan het Haagse Archief - uit welke verzameling zoals bekend het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum is ontstaan - of ze publiceren? Dat het een het ander niet uitsloot (integendeel, zoals thans bewezen wordt) was toen misschien nog niet zo duidelijk. In elk geval adviseerde Haje tot publikatie en nam op verzoek van Smit Kleine de zorg daarvoor op zich. Haje bericht verder nog dat Smit Kleine uit al de jaren van hun schriftelijk verkeer omstreeks 200 brieven behouden had, maar dat hij, vóór Haje erbij kwam, ‘om redenen die te eerbiedigen zijn’ onder dit aantal een grote opruiming had gehouden, zodat er slechts een 40-tal overbleven.

Het is mij niet bekend op welke gronden Haje deze laatste mededelingen deed, maar zij stemmen niet overeen met de feiten, door Smit Kleine zelf in twee brieven aan mr. H. Zillesen vastgelegd. Op 30 oktober 1923 schreef hij deze namelijk: ‘Zodra het één dag zonder hemelzegen is, hoop ik u een epistel te schrijven, dat veel overtreffen zal (ik zeg niet: alles) wat tot dusver ter Delistraat (hier woonde mr. Zillesen. P.H.D.) aanlandde. Het zal une histoire véridique behelzen van den “Grooten Eenzame”, met wien ik 60 jaar bevriend was en (merveilleuse coïncidence!) wiens 80 à 90 brieven uit alle oorden der wereld mij tussen 1867-1920 toegezonden ik bezig was te sorteren en voor de helft in asch te doen opgaan, toen mij uit Den Haag zijn doodsbericht bereikte, buiten tusschenkomst zijner nagelaten betrekkingen, die wij niet kennen’. (Verz. Lett. Museum).

En in een brief aan dezelfde uit Doorn, gedateerd 2 november 1923, zegt hij: ‘In 1920 nam hij uit Baden schriftelijk afscheid van mij. Hij en Eva V.v.d.L. waren getuigen bij ons huwelijk te Maarsen 36 jaar geleden (in feite was het 31 jaar geleden; het huwelijk vond plaats op 11 februari 1892. P.H.D.). In de volgende jaren - vooral *na* de geschiedenissen buiten litteratuur staande - kreeg ik minder brieven van hem. Uit alle werelddeelen heb ik 80 à 90 in 't geheel...’ Van deze 80 à 90 worden in deze uitgave 49 brieven en briefkaarten afgedrukt, d.w.z. meer dan de helft en niet een vierde of een vijfde, zoals Haje suggereerde, die blijkbaar ook niet van plan was al de hier opgenomen brieven te publiceren.

Wanneer men de data van Emants' brieven aan Smit Kleine vergelijkt, vertonen zij praktisch een doorlopende lijn van 1873 tot en met 1893. Weliswaar zijn er een aantal hiaten, nl. van 9 november 1874 tot 23 juli 1877, van 16 mei 1882 tot 27 mei 1886 en van 5 oktober 1890 tot 2 februari 1893, maar deze zijn ongetwijfeld louter een gevolg van het feit dat ongeveer de helft van het totale aantal brieven van Emants ontbreekt. Iets anders is het met het hiaat tussen de jaren 1893 en 1905. Daarover deelde Haje in zijn 'Een woord ten geleide' bij zijn publikatie in *Den Gulden Winckel* het volgende mee: 'Een pijnlijke Haagsche echtscheidingshistorie, waarbij Emants betrokken was en die Smit Kleine voor hem betreurde, bracht aan het einde der vorige eeuw schade aan hun vriendschap toe. De uitwisseling hunner opmerkingen, gevoelens en gedachten is daarop allengs gestaakt'. De toelichting is niet erg duidelijk en daar alle brieven van Smit Kleine aan Emants ontbreken en die van Emants aan Smit Kleine welke hierop betrekking konden hebben door Smit Kleine wellicht verbrand zijn, restte mij geen andere mogelijkheid om te trachten dit probleem te onderzoeken dan de correspondentie van Smit Kleine aan anderen te raadplegen. Tijdgenoten die op de hoogte zouden zijn van gebeurtenissen van ongeveer 65 jaar geleden, welke misschien slechts aan weinigen bekend waren, zijn vanzelfsprekend in levende lijve niet licht meer te vinden.

In de brieven nu die ik raadpleegde vond ik inderdaad enkele aanwijzingen. Allereerst de reeds hierboven geciteerde opmerking in de brief aan mr. H. Zillesen van 2 november 1923: 'In de volgende jaren - *vooral na de geschiedenissen buiten litteratuur staande* (curs. van mij. P.H.D.) - kreeg ik minder brieven.' Dit heeft betrekking op de jaren na het tweede huwelijk van Smit Kleine in 1892. In een andere brief aan mr. Zillesen van drie dagen later, 5 november 1923, eveneens over Emants handelend, staat een uitlating die klaarblijkelijk op dezelfde situatie slaat, maar waarin ditmaal een naam wordt genoemd: 'Sinds de zaak Snijder van Wissek[erke] waren wij enkel litterair verbonden.' (Verz. Lett. Museum). Deze naam komt nogmaals voor in een brief van Smit Kleine aan Willem Kloos van 10 januari 1924: 'intieme vriendschap tijdens Emants 1e huwelijk, weduwnaarschap, 2de huwelijk tot de Snijdergeschiedenis, voortzetting met mij van litteraire relaties tot aan het voorjaar 1920, toen hij schriftelijk afscheid van mij nam...' (Verz. Lett. Museum).

Uit dit alles mag men wel afleiden dat de verkoeling in de vriendschap tussen Emants en Smit Kleine haar aanleiding heeft gevonden in een conflict met Snijder van Wissenkerke. Hoe en van wie, daarover worden wij hier niet ingelicht. Alleen Haje spreekt van een 'pijnlijke echtscheidingshistorie', waarbij Emants betrokken was. Dit laat in principe meerdere gissingen toe, die echter bij gebrek aan ieder houvast niet meer zouden zijn dan pure veronderstellingen en hier derhalve terzijde kunnen worden gelaten.

De kwestie wordt echter nog ingewikkelder en raadselachtiger, wanneer ik de zojuist genoemde aanwijzingen in verband breng met een veel vroegere uitlating van Smit Kleine in een brief aan zijn vriend I. Esser Jr., waarin het volgende te lezen staat: 'Over de zaak Emants-Snijder zal ik U maar niet schrijven. Zij

ontnam mij tijd, dien ik gaarne voor E. overhad, doch zij deed mij om zijnentwille veel leed. Tot de reeks gemeene (bepaaldelijk gemeene) intriganten reken ik Snijder en tot de eerlijke en krachtige kerels Emants. Niet hij echter noch E. draagt hierin schuld: over de twee schuldelooze vrouwenhoofden van hun beider weêrhelften moet de schuldlast verdeeld worden.' (Verz. Lett. Museum).

Het eerste wat aan deze brief opvalt, is de datum: 15 juli 1892. Daaruit blijkt immers - en ook de inhoud wijst in deze richting - dat de zaak, ondanks wat Smit Kleine later aan Zillesen en Kloos zou schrijven (en blijkbaar aan Haje zou *zeggen,* want men vindt bij hem bijna woordelijk dezelfde uitdrukking: 'die Smit Kleine voor hem betreurde', terwijl hier staat: 'deed mij om zijnentwille veel leed') toch de vriendschap niet ophief: daarvan getuigen namelijk zeer duidelijk de brieven van Emants aan Smit Kleine nog uit 1893!

En wat de 'echtscheidingshistorie' betreft: de heer en mevrouw Snijder van Wissenkerke-Clant van der Mijll zijn inderdaad gescheiden, maar eerst jaren later en, voorzover mijn inlichtingen gaan, in elk geval niet voor 1900. Het probleem is voor de literatuur-historie niet zeer belangrijk en ik voor mij berust er gemakkelijk in dat 'een' zaak-Snijder de verhouding Emants-Smit Kleine heeft verkoeld, zonder te weten waarin die zaak precies heeft bestaan. Niet in de laatste plaats omdat de kwestie voor de Emants-biografie in zoverre althans weinig gewicht heeft dat zijn tweede huwelijk, volgens alle beschikbare gegevens, bijzonder harmonieus was en de 'echtscheidingshistorie' - als daarvan al sprake is geweest - naar alle waarschijnlijkheid met zijn privé-leven geen rechtstreeks verband heeft gehouden. Wat verder ook de aanleiding geweest moge zijn, de oorzaak is zonder twijfel gelegen in de steeds verder zich ontwikkelende verschillen in inzicht, zoals Emants het zelf al vaststelde in de hier gepubliceerde brief van 9 december 1888.

Ten slotte een laatste punt. De publikatie van de brieven door dr. Ch. F. Haje in *Den Gulden Winckel* 1928 is na de eerste keer gestaakt op last van Emants' derde vrouw, Jenny Emants-Kühn. Zowel Haje als Smit Kleine hadden nagelaten toestemming voor deze publikatie aan de erfgenamen te vragen en waren derhalve in overtreding van de auteurswet. Op verzoek van mr. Smalhout, advokaat van mevrouw Emants, heeft de president van de Utrechtse Arrondissementsrechtbank de openbaarmaking verboden. Voor de onderhavige publikatie is toestemming gevraagd en verkregen, waarvoor ik aan de dochter van de schrijver, mevrouw L.E.C.J. Emants te 's-Gravenhage graag mijn oprechte dank betuig in de hoop dat deze uitgave diensten zal kunnen bewijzen aan de literatuur-geschiedenis, in het bijzonder met betrekking tot de ten onrechte al te zeer verwaarloosde schrijver Marcellus Emants, die zijn ware erkenning in onze letteren nog niet heeft gevonden.

Wat de wijze van publikatie betreft: alle brieven zijn onverkort en op diplomatische wijze afgedrukt. Van een nadere beschrijving werd afgezien, omdat de oorspronkelijke documenten ter raadpleging in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum berusten. Elke brief wordt, indien nodig, voorafgegaan door een toelichting, waarin men voorzover mogelijk datgene aan-

Frits Smit Kleine, mei 1879

treft wat tot goed begrip ervan noodzakelijk of dienstig kan zijn. Ik heb daarbij in enkele gevallen een dankbaar gebruik gemaakt van een aantal aantekeningen van dr. Haje, bestemd voor diens publikatie, met name in zoverre deze klaarblijkelijk steunden op inlichtingen welke van F. Smit Kleine afkomstig waren. De namen van Emants en Smit Kleine worden hierin afgekort als E. en SK. Een lijst van persoonsnamen voorzover niet door de toelichtingen verklaard en een aantal biografische bijzonderheden vermeldend vindt men achter de brieven afgedrukt. Enkele overbekende figuren, nl. Balzac, Couperus, Kant, Multatuli, de Musset, Georges Sand, Schopenhauer, Thackeray, Jules Verne, Vosmaer en Zola, werden in de biografische aantekeningen niet opgenomen. Anderen, ofschoon eveneens bekend te veronderstellen, zoals Jan ten Brink, van Deyssel en Toergenjew, werden behouden omdat zij bij herhaling in brieven of toelichtingen ter sprake komen.

PIERRE H. DUBOIS

Brieven aan Frits Smit Kleine

21 mei 1873

Marcellus Emants was op 30 januari 1873 in het huwelijk getreden met Christina Magdalena Guilelmina Prins. De reis waarover hij in deze brief spreekt, was hun huwelijksreis naar Italië en Oostenrijk (vgl. brief van 24 juli 1887). Er is over het eerste korte huwelijk van E. - zijn vrouw stierf reeds in januari 1875 - weinig méér bekend dan wat in deze en de beide volgende brieven te vinden is. - Met Sp en H wordt het tijdschrift Spar en Hulst *bedoeld, waarvan twee afleveringen zijn verschenen in 1872 bij de Erven Thierry en Mensing te 's-Gravenhage. Toen het derde nummer ter perse lag - aldus een notitie van SK. zelf op deze brief, gedateerd 1920 - had Mensing niet verder lust voort te gaan. J.C.W. Mensing, die eigenaar was sinds 1863, was de vierde generatie die de firma dreef. In 1875 deed hij zijn zaak over aan de Wed. M.J. Visser. Uit dit schrijven blijkt dat toch nog de hoop bestond de uitgave te hervatten. - Een aantekening van de hand van SK. onder de datum wijst uit dat hij E. op zijn brief antwoordde op 24 mei 1873. - Een tweede notitie van SK., ofschoon op het papier van deze brief geschreven, heeft betrekking op E.'s brief van 9 november 1874. Men zie dus aldaar. - In een voetnoot betreffende Christina Prins deelt Haje mede dat zij een nicht van E. was. Dit is slechts ten dele juist: zij hadden dezelfde grootvader, maar niet dezelfde grootmoeder. De moeder van Christina Prins was een dochter uit het tweede, de vader van de schrijver een zoon uit het derde huwelijk van mr. Marcellus Emants, en de enige overlevende mannelijke afstammeling. - Alfons F. Leesberg studeerde rechten in Leiden en was een van de medewerkers aan* Quatuor. - *De onderstaande brief werd voor de eerste maal gepubliceerd door Ch. F. Haje in* Den Gulden Winckel, *1928 blz. 7-8*.

Gmünden 21 Mei 1873
Zwischen Linz ü Salzburg Theatergebäude, 3en Stock.

Amice,

In uwen brief, dien ik te Rome ontving, gewerd mij de belofte van iedere maand iets van u te vernemen. Daar ik later niets meer van u hoorde, vermoed ik dat er een brief verloren is gegaan, wanneer ten minste geene buitengewone omstandigheden u belet hebben mij een paar woorden te zenden. Reeds geruimen tijd was ik voornemens u hierover te schrijven, maar werkelijk buitengewone en vrij onaangename omstandigheden weerhielden mij. Stel u voor dat wij reeds in de Paaschweek beiden ons niet al te wel begonnen te gevoelen. De vervelende kerkdiensten, die nu van alle pracht en aantrekkelijkheid ontbloot niets dan hun slaperigmakend, stuitend karakter hadden behouden waren weinig geschikt om ons in eene goede stemming terug te brengen. Daarbij kwam dat wij soms naar 3, 4 plaatsen heenliepen om overal te vernemen dat deze plechtigheid niet doorging,

of gene reeds een paar jaar was afgeschaft. Genoeg, wij waren lam en ziek naar lichaam en geest, gure dagen verergerden dien toestand en den Vrijdag na Paschen vluchtten wij beide naar Albano in de bergen om aldaar de koorts kwijt te raken, die ons bijna gelijktijdig had aangegrepen.

In plaats nu van hier zooals wij hoopten in twee à drie dagen te herstellen begon de pret nu pas goed. Eerst werd de koorts bij mij heviger, ik wilde tot allen prijs geen' Italiaanschen dokter, dien ik volgens de algemeene reputatie voor duur en dom hield, en nam dus op mijne eigene verantwoording eene stevige dosis chinine. De koorts bleef weg; doch hoe lang ben ik niet ellendig geweest omdat mijn lichaam niet was uitgeziekt. Zonder eenigen eetlust, vermagerde ik met den dag, sliep niet, kreeg eene brandende tong, dof suizen in het hoofd, eene telkens opnieuw gedérangeerde spijsvertering enz. enz. Ondertusschen was de koorts ook bij mijne vrouw teruggekomen en den nacht van 19 op 20 April begon zij te ijlen en zelfs met voorwerpen, die onder haar bereik waren, door de kamer te gooien. Terstond liet ik nu 's morgens den dokter halen, in wien wij later een verstandigen, goedigen, aangenamen man vonden, die slechts (voor Italië) 5 francs per visite vroeg. Aanvankelijk vreesde hij voor typhus, maar gelukkig verdween deze vrees, en werd het eene febbre rhumatica-gastrica die haar eene kleine 14 dagen aan het bed kluisterde. Geen aangename dagen waren dit voor ons, beiden zwak en gevoelig leden wij in deze hooge streek verschrikkelijk van de koude, die niet verminderd werd door alle gebrek aan een stookplaats en een steenen vloer. Bovendien kreeg ik tot voorschrift veel te eten en was 't mij onmogelijk het zure brood en de ellendige taaie schapencoteletten te nuttigen, die ik elken dag als eenig gerecht voor mijne oogen kreeg. Na deze ellende brachten wij met inpakken en aansterken nog eenige dagen in Rome door tot wij 12 Mei in drie sterke dagen tot Salzburg doorspoorden. Een dezer dagen zag ons in de wagon van 4.55 's morgens tot 12 uur 's nachts. In Salzburg bleven wij een' dag stil om eenige inkoopen te doen, een piano en violoncel te huren en vertrokken toen naar Gmünden. Het doel van ons zijn alhier was tweërlei, maar wij zullen helaas! de eerste helft alleen bereiken. Wij hadden ons nl. voorgesteld hier door de hooge, berg- en dennenlucht verbonden met de heerlijke natuuromgeving een gezond en aangenaam verblijf te vinden. Dit zal, wanneer het weder meewerkt, zekerlijk wel het geval wezen, want het kleine deel dat ik tot nu toe van de omgeving zag voorspelt mij reeds hoe heerlijk wij naar wijd en zijd te voet, te water, per rijtuig en per spoor onze toeren iederen [dag] zullen kunnen afwisselen. Doch als nevendoel hadden wij na het dure verblijf in Rome gedacht hier voor Weenen netjes te zullen droogen, en dit valt geheel in 't water, want het leven is hier nog duurder dan in Italië. De prijzen zijn in de laatste jaren ongehoord gestegen en vooral de levensmiddelen zijn hier fabelachtig duur. Wanneer Gmünden in vergelijking tot Ischl goedkoop wordt genoemd, dan begrijp ik niet welke fortuinen tegen een verblijf in Ischl bestand zijn. Wij leven nu hier op twee eenvoudige, doch nette kamers, die een balcon met uitzicht op de Traunsee hebben, zeer kalmpjes, en hoopen als wij een beetje drooger weer hebben te wandelen, te schilderen, te lezen en te schrijven. Een theater en concerten hebben wij

Christina Magdalena Guilelmina Prins, eerste vrouw van Emants

hier ook. Wij wonen zelfs in bij den Theaterdirector een mannetje vol buigingen en complimenten, dien ik wel eens zou verzoeken eene Probe te mogen bijwonen, wanneer zijne troep maar wat beters dan Possen en Lustspielen opvoerde. Zijne vrouw is eene goedige dikzak, die ons, als het eten in de restaurant minder lekker is rijst en brei, coteletten, gebakken aardappelen of wat zij bij toeval op schotel heeft tegen een matigen prijs tot avondeten afstaat.

Na u nu aldus weder op de hoogte mijner tegenwoordigen omstandigheden gebracht te hebben, zal het mij aangenaam zijn als gij mij op uwe beurt weder eens een en ander uit het vaderland meldt. Ook omtrent Sp en H ben ik meer dan verlangend berichten te krijgen. Hopende dat uwe vrouw en kind welvarend zijn, zult gij de eerste wel mijne groeten willen overbrengen.

Mocht het u niet te lastig wezen geef dan bij gelegenheid (bijv op de Witte Societeit) inliggende brief eens aan Leesberg. Haast is er in geenen deele bij.

Als altijd blijf ik:

tt

Marcellus Emants

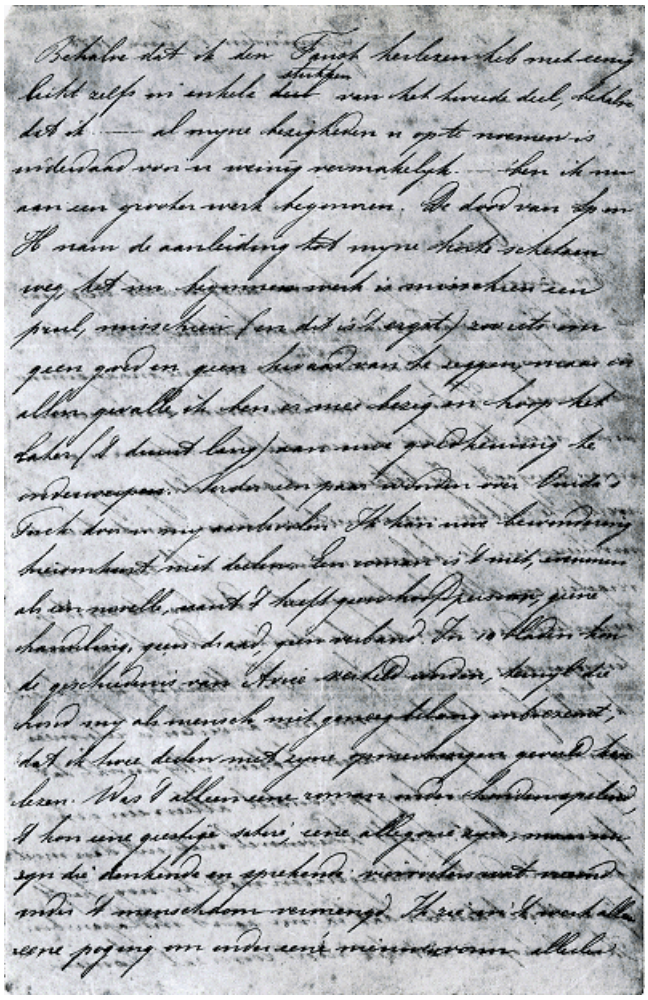

Fragment op ware grootte van de brief van 1 juni 1873

1 juni 1873

Nauwkeurige bijzonderheden omtrent de opheffing van Spar en Hulst *zijn niet bekend. H. van Leeuwen, die er i.v.m. zijn* Tien jaren tijdschrift-litteratuur (Boek en Kunst *1904*) *zowel E. als SK. naar vroeg, weet niets anders mede te delen. - Het 'grote werk' is vermoedelijk* Juliaan de Afvallige. - Puck, *roman van de Engelse schrijfster Ouida, verscheen in 1870;* Tricotin, *is een ander werk van haar uit 1869. - 'Elle et lui + Lui et elle', heeft betrekking op de roman* Elle et lui *uit 1859 van George Sand, waarin zij zich wreekt op Alfred de Musset over hun dramatisch liefdesavontuur in Venetië in 1835. Alfred de Musset stierf in 1857 en kon zich dus niet verdedigen. In zijn plaats schreef zijn broer en biograaf Paul de Musset als antwoord een andere versie van de gebeurtenissen in Venetië onder de titel* Lui et elle *(1860)*. - Problematische Naturen *van de Duitse auteur Friedrich Spielhagen dateert uit 1860*.

Gmünden 1 Juni 1873

Amice,

Hoe aangenaam mij ook uw uitgewerkte brief was, de ellendige omstandigheden, zorgen, ziekten, enz, enz, die u zoo weinig rust laten, brachten mij in eene onaangename stemming. Ik kon niet nalaten mijne vrouw een en ander mede te deelen, die zeer deelt in hetgeen u en de uwen aangaat. Zij betreurde 't geen geld genoeg in de wereld te hebben om u met vrouw en kind hier te inviteeren in de kalme natuur, die alle zorgen doet vergeten en alle kwalen geneest. Dit laatste zeg ik op verantwoording van den baddoktor. Dank voor uwe bemoejingen in zake Sp en H. Mensing is gek, en ik geloof niet dat wij na onze advertentie iets meer tegen zijne uitgave te doen hebben. Mij dunkt dat hij zonder eenige hoop op voordeel, alleen een gek figuur slaat. Geeft hij evenwel niets uit, dan moet ge aanhouden en terugvragen wat hij nog heeft. Ge zult wel denken dat ik nu aan 't inslapen ben. Ik wil hopen dat het nooit zoover zal komen. Behalve dat ik den Faust herlezen heb met eenig licht zelfs in enkele stukken van het tweede deel, behalve dat ik ... al mijne bezigheden u op te noemen is inderdaad voor u weinig vermakelijk ... ben ik nu aan een grooter werk begonnen. De dood van Sp en H nam de aanleiding tot mijne korte schetsen weg, het nu begonnen werk is misschien een prul, misschien (en dit is 't ergst) zoo iets om geen goed en geen kwaad van te zeggen, maar in allen gevalle, ik ben er mee bezig en hoop het later ('t duurt lang) aan uwe goedkeuring te ontderwerpen. Verder een paar woorden over Ouida's Puck door u mij aanbevolen. Ik kan uwe bewondering hieromtrent niet deelen. Een roman is 't niet, evenmin als een novelle, want 't heeft geen hoofdpersoon, geene handeling, geen draad, geen verband. In 10 bladen kon de geschiedenis van Avice verteld worden, terwijl die hond mij als mensch niet genoeg belang inboezemt, dat ik twee deelen met zijne opmerkingen gevuld kan lezen. Was 't alleen eene roman onder honden spelend, 't kon eene geestige satire, eene allegorie zijn, maar nu zijn die denkende en sprekende vier-

voeters wat vreemd onder 't menschdom vermengd. Ik zie in 't werk alleen eene poging om onder een' nieuwen vorm allerlei denkbeelden omtrent de Maatschappij, 't leven en de kunst te luchten. Dan is 't de vorm, die de inderdaad oorspronkelijke, scherpe, flinke gedachten in 't water doet vallen. De gedachten zijn onsamenhangend, de vorm moest dit dus min of meer ook zijn - zie Multatuli's Ideën. Tricotrin zal ik misschien ook lezen. Elle et lui + Lui et elle walgden mij evenals Spielhagen's Problematische naturen. Ziedaar, mijn vriend, eenige opmerkingen uit de laatste plasregen dagen, moge de zon, die heden scheen, ons nog dikwijls verblijden en ook in den Haag, als 't daar mogelijk is, wat frissche warmte brengen. Ziehier een kort episteltje, dat wel eens een' langeren opvolger zal krijgen. Meld mij s.v.p. veel van uwe omstandigheden, doe *onze* groeten aan uwe vrouw en geloof mij steeds:

tt
Marcellus Emants

9 november 1874

In het najaar van 1874 verscheen E.'s eerste in boekvorm gepubliceerde werk, Juliaan de Afvallige, *drama in vijf bedrijven, bij W.C. de Graaff in Haarlem. Voorzover valt na te gaan is het stuk nooit gespeeld. - De onderhandelingen met de Graaff, waarvan hier sprake is, hebben betrekking op de oprichting van het tijdschrift* De Banier, *dat in 1875 begon te verschijnen en 6 jaar heeft bestaan. De uitgever zou driekwart van de winst ontvangen en de drie redacteuren E., SK. en J. van Santen Kolff de rest. Maar eerst vanaf de tweede jrg. deel II kreeg de redactie deze samenstelling: in de eerste jaargang werd zij gevormd door E. en SK., op de derde aflevering stond mr. F. Stam vermeld als secretaris van de redactie en bij het begin van de tweede jrg. werden mr. S. Katz en J. van Santen Kolff als redacteuren, met de beide anderen op het omslag vermeld, van wie mr. S. Katz dus weer spoedig verdwijnt. Hierbij sluit de notitie aan van SK. op E.'s brief van 21 mei 1873: 'De Banier bij W.C. de Graaff te Haarlem uitgegeven heeft na 7 jaren aan Emants en Kolff ieder f1500.- gekost en aan mij f500.-. - Deze brief, waaraan de ondertekening en misschien méér ontbreekt, ofschoon dit met het oog op de laatste zin niet zeer waarschijnlijk is, werd een eerste maal afgedrukt door Haje in* Den Gulden Winckel *1928, blz. 8-9. Een gedeelte eruit werd door SK. aangehaald in een noot bij zijn artikel 'Iwan Turgenjew en Marcellus Emants' in* Den Gulden Winckel *van 15 september 1919*.

Arnhem 9 November 1874

Amice,
Dank voor uwe welwillende beoordeeling van Juliaan. Daar mijne vrouw wederom ongesteld was, moesten wij ons vertrek nogmaals uitstellen, zoodat ik eerst Vrijdag uwen brief alhier vond. Twee opmerkingen moet ik op uwe woorden

maken. De eerste is over de ongeschiktheid ter opvoering. Het moet hiermede dunkt mij gaan als met de stukken van Wagner. Indien zij het publiek lokken, dan is de reden hiervan tweeerlei. Een deel (een klein deel dat geef ik u toe) komt omdat het de ware schoonheden kan apprecieren. De rest wordt geboeid door de vertooning. Mij dunkt dat eene uitroeping tot keizer met opheffing op 't schild in het eerste bedrijf, een optocht in 't tweede met de klinkende profetie van den Antichrist, een Christenvervolging met brand, en optocht der Christenen in 't derde, eene gevangenneming en vermoording der Christenen in het vierde en een slag met Juliaan's dood in het laatste stof genoeg is om een publiek gedurende een avond bezig te houden. Bovendien zal de handeling voor het gezicht overal genoeg spreken, al verstaat men de woorden niet.

Uwe opmerking dat Juliaan te modern is, doet mij plezier, want juist om de groote overeenkomst van zijne eeuw met de onze en om het moderne van zijn karakter heb ik hem tot held gekozen.

Zeer benieuwd ben ik naar recensies.

Ook ben ik nieuwsgierig naar den afloop uwer onderhandelingen met de Graaff Eenigzins katterig zijnde ten gevolge van de noodige citroentjes, glazen bier, roode jenever, port, roode wijn, Elixir de Spa, Rijnsche wijn en Champagne, heb ik geen lust u meer kletspraatjes te verhalen.

23 juli 1877

Sinds de dood van zijn vrouw zette E. het reizen alleen of in gezelschap van zijn moeder voort: in 1875 was hij naar Zweden geweest, in 1876 enkele maanden in Parijs, voorts in Monte Carlo en Noord-Italië. In het jaar van deze brief verbleef hij opnieuw drie maanden in Parijs en enkele maanden in Duitsland en Oostenrijk (van de tweede helft van juli tot eind september). - De Pool is een reismakker van E. geweest, die hij in een novelle nader heeft getekend. Deze novelle is Osinsky, *verschenen in* De Banier *1878, I blz. 192-240,* later opge*nomen in de bundel* Monaco *(W.C. de Graaff, Haarlem 1878). E. duidt deze figuur, die hij vermoedelijk tijdens zijn verblijf in Monte Carlo in 1876 heeft leren kennen, in zijn novelle aan als een 'civis Polonus, omnibus par, nemini inferior', (blz. 11-12). - De redacteuren van* De Banier *dineerden van tijd tot tijd met hun Haarlemse uitgever in een restaurant in de omgeving van Bloemendaal. - De Vlonderaars: 'Het Vlondertje' was een bierclubje van jonge kunstenaars, die bijeenkwamen in een café op de hoek van de Kettingstraat en het Gortstraatje in Den Haag; de redacteuren van* De Banier, *de schilder Théophile de Bock, Johan Gram e.a. behoorden, volgens Netscher, die er in de* Hollandsche Revue *(augustus 1900) een schildering van geeft in zijn* Karakterschets van D.F. Scheurleer, *tot de geregelde bezoekers. Ook Vosmaer kwam hier steeds. Een notitie van SK. op deze brief luidt, m.b.t. de Vlonderaars: 'een eenmaal 's weeks vergaderende ('s winters) kunstenaarskring'. - Deze brief werd een eerste keer gepubliceerd door Haje in* Den Gulden Winckel *1928 blz. 9.*

Moeder van Emants

Carlsbad (Kaiserhaus) 23 Juli 1877

Amice,

Ondanks ten Brinks veelbeteekenenden glimlach was ik overtuigd dat het klimaat voor de helft schuld was aan het ellendige gevoel dat mij in den Haag plaagde. Twee bewijzen heb ik er nu nog bijgekregen 1° de uitspraak van den dokter, die meer dergelijke patiënten uit Holland heeft gehad 2° mijn eigen gevoel. Reeds in Keulen stond ik den morgen na mijn vertrek minder moe op en thans is alle spoor van moeheid geweken. Ook mijne slaperigheid is voor een derde deel weg. Goed doen zal de kuur in verband met de uitmuntende dennenlucht mij dus ongetwijfeld maar genezen niet, aangezien mijn zenuwgestel voor de andere helft de schuld draagt. Transigeeren zal dus voortaan mijn leus zijn namelijk in den zomer door berglucht en douches bijlappen wat in den winter is afgetakeld. In Holland blijf ik echter 's zomers niet meer.

Lollig is de kuur niet. Zij hangt van ‘entbehren sollst du, sollst entbehren’ aan elkaar. Verboden is het volgende: wijn, bier, brood, meelspijs, groente, vruchten, thee, koffie, liqueur, sterke drank, wild, visch, gekruide zaken, zuur, alle arbeid en alle emotie. Toch ga ik nu en dan naar het theater, maar dit is helaas nog slechter dan in Pyrmont. De amusementen zijn allermiserabelst, maar de omstreken overheerlijk. Ten 9¼ ga ik naar bed ten 5¼ sta ik op. Deze uren zijn volkomen naar mijn zin. Van 6-8 drink ik 's morgens 5 glazen zilt water en wandel daartusschen. Mijn ontbijt bestaat uit beschuit met melk, mijn diner uit soep en kalbsbraten met Grisshübler water, mijn souper uit schinken wederom met Grisshübler water. Om de twee dagen noem ik een volledige douche d.i. eene bespuiting van alle kanten met ijskoud water. Dat dit leven gezond is betwist ik niet, maar vermakelijk is anders en ik heb een ware Sehnsucht naar het uur mijner bevrijding. Ongelukkig is dit nog ver af want de kuur moet op zijn minst 4 weken duren.

En, nu hoe gaat het jou en hoe staat het met de mazelen? Als je zulk heerlijk weer hebt als ik zal die plaag wel gauw geweken zijn. Ik ben zeer verlangend er eens

wat van te hooren. Van den Pool kreeg ik op nieuw een uitnoodiging naar Stiermarken te komen, maar daar ik Mama niet alleen naar huis wil laten trekken kan ik er weer geen gehoor aan geven. De laatste doet de Kissinger kuur en bevindt er zich eveneens zeer wel bij. Stel u voor dat zij daar woont in dezelfde villa en bij dezelfde menschen waar wij voor 19 jaar vertoefden. Hoewel men zegt dat een kinderoog altijd vergroot heb ik na negentien jaren Kissingen letterlijk onveranderd weergevonden. Niets is mij er mee of tegengevallen en ik liep er weer of ik eerst verleden jaar de plek had verlaten. Op mijn terugreis denk ik er nog een paar dagen te vertoeven. Er is iets onbeschrijfelijk aardigs in na zulk een tijdsverloop een plek weerte zien waarvan men aangename herinneringen heeft.

Wanneer wij in het eind van September terugkeeren dan hoop ik nog eens op een gezellig Banierdiner in het Bloemendaalsche bosch. Je begrijpt dat ik eenmaal uit deze gevangenschap vrijgekomen veel zal hebben van een losgebroken jongen hond.

Tot weerziens dus. Misschien krijgt ge nog één brief; misschien ook niets meer. Ik heb hier in 't geheel geen stof tot schrijven.

Groet vrouw en kinderen alsmede de Vlonderaars die gij bij toeval mocht ontmoeten.

Vergeef mijn grof schrift, maar ik heb geen inkt en schrijf met de plume magique.

tt
Marcellus Emants

22 november 1878

Een aantekening van Haje bij de voorbereiding van de publikatie van deze brieven deelt mee dat het hier bedoelde toneelstuk een blijspel geldt, uiteraard van SK., 'dat na de geboorte gesmoord is geworden'.

s Hage 22 Nov. 1878

Amice,

Het culminatie punt der handeling moet door een daad worden vertegenwoordigd. Richt het zoo in dat er midden in het stuk voor den toeschouwer een oogenblik van twijfel komt waarop hij niet weet of de handeling rechts of links zal gaan; en laat dan door een brief, een tijding of de hemel weet wat die twijfel plotseling worden opgelost. Het schrappen in den dialoog kan altijd nog gebeuren.

In de volgende week zal ik beproeven een avond te vinden. Voorloopig zijn er reeds vier bezet.

Intusschen
tt
Marcellus Emants

27 december 1878

Uit deze brief valt af te leiden dat SK. kortere of langere tijd bij de familie van E. in Velp heeft gelogeerd, waarover E. hem in dit schrijven - men mag wel zeggen onder invloed van de opvattingen van Taine - enige gedetailleerde inlichtingen verstrekt. Van E.'s moeder, wier meisjesnaam Anna Elisabeth Petronella Verwey Mejan luidde, waren Klaas en Henri broers. E. spreekt n.a.v. Henri immers over de koppeling Mejan en van Reede; zijn grootvader van moeders zijde nu, mr. Gerardus Wouter Verwey Mejan, was gehuwd met Henrietta Elisabeth Baronesse van Reede van Oudtshoorn. - Het ambtenaarstype in een provinciestadje waarover E. schrijft had hij nodig als model voor Jan uit de novelle 'Fanny', in Een Drietal Novellen *(W.C. de Graaff, Haarlem 1879), waaraan hij toen werkte, en die inderdaad van 10 tot 4 van huis is. Het verhaal verscheen eerst in* De Banier *1879 II p. 1-91. - Over de verhouding van E. en zijn broer Gerard staan ons geen feitelijke gegevens ten dienste*. - De Bretonsche Jonker *is de titel, door Busken Huet gegeven aan zijn vertaling van het verhaal* Jean de Thommaray *van Jules Sandeau. Het werd in 1873 gepubliceerd in Huet's* Algemeen Dagblad van Nederlandsch Indië *en in 1878 in* Nederland.

's Hage 27 Dec. 1878

Amice,

Ziehier de beantwoording van je vraag:

1° De man, Klaas, doof, dom, zeer goedhartig, gebukt onder een toestand dien hij niet meer afschudden kan, slachtoffer van zijn broeder, ook zenuwachtig gelijk al wat Mejan heet.

2° De vrouw Gesina, vulgo Gees. Gezonde boerin, leep maar onontwikkeld, schijnbare goedhartigheid, verborgen geilheid meer de zaak zelve dan een bepaald individu begeerend, thans lijdend aan asthma.

3° Der Dritte im Bunde Henri. Mephisto op en top, aan wien de grootste idealist geen enkelen edelen kant zou kunnen vinden. Oorspronkelijk officier zonder moed of ambitie, ontslag genomen omdat zijn kameraden den zwendelaar ten slotte uitkotsten, daarbij brandgierig, heeft gereisd (Egypte, Noorwegen enz.) zonder zelfs miauw te kunnen zeggen bij zijn terugkomst, heeft uiteindelijk zijn verveling en zijn angst voor den dood bij zijn vriend en broeder ingekwartierd, is nu rechtens eigenaar van stal en kelder, maar feitelijk onbeperkt heerscher in huis. Al zijn domme broeders trachtte hij op de een of andere wijze naar den kelder te helpen, terwijl in hem het verstand van zijn vader insliep. Van zijn moeder heeft hij het egoïsme en de geilheid, in 't algemeen is hij het best geslaagd product van de koppeling Mejan en v Reede. Vol uien, in vuilheden van Raden niets toegevend, royaal als hij van het geld zijns broeders trakteert.

4º Oudste zoon, waterhoofd, te lang in de moeder blijven zitten, ontwikkeling der voortplantingsorganen ten koste van de hersenen, *vreet* en aait zijn zusters (Gerard. N.B Alle Gerards in de familie (5) zijn mislukt.)

5º Oudste dochter, Anna, Wulpsch en leep. Hérédité de la mère.

6º Jongste dochter, Henriette, Leep, valsch, wulpsch maar wel aardig. Hérédité de l'oncle.

Milieu. Atmosfeer van domheid en lage passiën. Gevoel van minderheid dat hen bang maakt met anderen omtegaan en tegelijkertijd van den kant der mannen pretensiën op stand en naam.

Wees een beetje voornaam, lach om *oome* Henri, bemoei je niet meer met tante dan juist genoeg om te zeggen dat het eten lekker is, vertel eens dat ik van plan ben oom Henri inlichtingen aangaande Egypte te komen vragen (ik vraag ze natuurlijk zonder noodzaak) doe mijn groeten aan allen, spreek niet te veel over Letterkunde (zij lezen de Vragen des tijds) vraag veel over Velp, jacht, tuinbouw en den koning, maar zeg weinig. Spreek nooit over de verhouding van mijn broer en mij.

Henri biljart meesterlijk. Drink smakelijk mede en eet vooral veel.

_____

De Bretonsche jonker viel mij tegen. Karakter te ingewikkeld om zo kort te behandelen, alles te verhalend, weinig teekening.

Ik moet in een provinciestadje een ambtenaarstype hebben bijv. ter secretarie. Noem mij eens een betrekking bijv. van *f* 1500-2000 of 2500 Hij moet van 10-4 uur uit kunnen blijven. Leeftijd 30-35 jaar. Zend mij bij gelegenheid eens formulier en adres ter ontslagneming uit de Hervormde kerk.

Hoe heette het jonge mensch met wien wij Dinsdag de Witte verlieten? Maakt gunstigen indruk.

Je begrijpt dat een digestie bezoek bij ons pas de rigueur is en dat bezoeken zeer dikwijls ten onpas bij mijne moeder komen.

Veel succes op Velp

Je hebt met je mooie moraal mijn moeder zoo ingepakt dat zij spoedig hoopt het vervolg er van te mogen hooren.

tt

Marcellus Emants

8 juli 1879

'Nebbel' is zwitsers-duits voor 'Nebel'. - De Impressions of Theophrastus Such *zijn van de hand van George Eliot en verschenen in 1879. De vraag of het een imitatie moet zijn van La Bruyère kan bevestigend beantwoord worden: de oorspronkelijke titel van La Bruyère's - zonder auteursnaam verschenen* - Les Caractères *in 1688 luidde:* Les Caractères de Théophraste, traduits du grec, avec les caractères ou les moeurs de ce siècle. *Men zie hierover ook Cd Busken Huet,*

Litterarische Fantasien en Kritieken, *XXI blz. 58-59*. - Lilith *verscheen in september 1879*. - Vorurtheile *is de bekorte titel van een werk van de Oostenrijkse filosoof Lazar Freiherr von Hellenbach* Die Vorurtheile der Menschheit, *dat in drie delen in 1879 en 1880 verscheen en invloed vertoont van Schopenhauer, voor wie E. grote belangstelling koesterde. - De dichter F.L. Hemkes werkte vanaf 1878 als dichter aan* De Banier *mee tot aan de opheffing van het blad. - Toergenjef's* Dunst *verscheen voor het eerst in 1866. E. kende de Russische schrijver reeds, die hij in 1876 ontmoette volgens zijn eigen mededeling in zijn artikel over Toergenjef. Hij volvoerde zijn plan om met Toergenjef te corresponderen, al zijn er geen brieven bewaard gebleven. Arij Prins verzekert echter dat Van Santen Kolff, die een verzamelaar van autografen was, een brief van Toergenjef en van Taine aan E. bezat. Zie ook S.P. Uri,* Leven en werken van Arij Prins, *Delft, Waltman 1935 blz. 42. De studie over* Iwan Turgenjew *verscheen in* Nederland *1880 I blz. 107-160. - 'Extra-domiciliair leven': in 1878 was het gezin van SK. uit elkaar gegaan, omdat mevrouw J.H. Smit Kleine-Roquette, naar men uit de brieven van SK. aan zijn vriend Isaac Esser Jr. kan lezen, aan een zo grote onevenwichtigheid leed, dat deze aan krankzinnigheid grensde. Zij verbleef vanaf die tijd in Doetinchem. SK. woonde in Den Haag. - Eva, Adams tweede vrouw, is een zinspeling op 'Eva' (Eveline) Gesine Henriëtte Verniers van der Loeff, die op 10 juni 1880 E.'s tweede vrouw zon worden. - De in deze brief voorkomende Duitse woorden en zinnen zijn in Duits schrift geschreven*.

Schmücke 8 Juli 1879

Amice,

'Nebbel' en niets dan 'Nebbel'! Herinner je onzen dag op de Engstlenalp, maar stel je daarbij voor dat je alleen op dien berg zat. Het gezelschap nl. van een ouden vrijer met zijn twee zusters, die in een hoekje zitten te fluisteren, telt niet mede. Stel je voor dat je er een kamer hadt met één hoog licht, zonder tafel, zonder kan, zonder beddelakens, zonder kapstok, zonder iets van al de dingen, die in een hôtelkamer behooren. Stel je voor dat je er niets te eten kondet krijgen dan zuur brood, harde eyeren en schinken, die je niet aandurft uit vrees voor trichinen. Stel je voor dat je in een oogenblik van overijling je rijtuig weg hadt gestuurd en nu als zuster Anna naar eene gelegenheid zat uittezien om je koffer en je eigen persoonlijkheid naar een meer bewoonbaar oord te 'befördern'. En indien je je dat alles goed hebt voorgesteld met de fantasie, die den waren kunstenaar zoo gelukkig van den gewonen sterveling onderscheidt, denk dan dat je kunstbroeder en vriend zich op dit oogenblik in het genot van al die heerlijkheid mag verheugen. Waarlijk, het is te veel op eens! Had ik jou gave om mijn indrukken van het oogenblik terstond op maat en rijm te kunnen brengen, de Banier zou verrijkt worden met een schitterend pessimistisch gedicht. Ongelukkig beval ik zoo gemakkelijk niet. Het voortbrengen is bij mij meer te vergelijken met het geduldig broeien van een kip. Zooals ge weet trok ik voor mijn gezond-

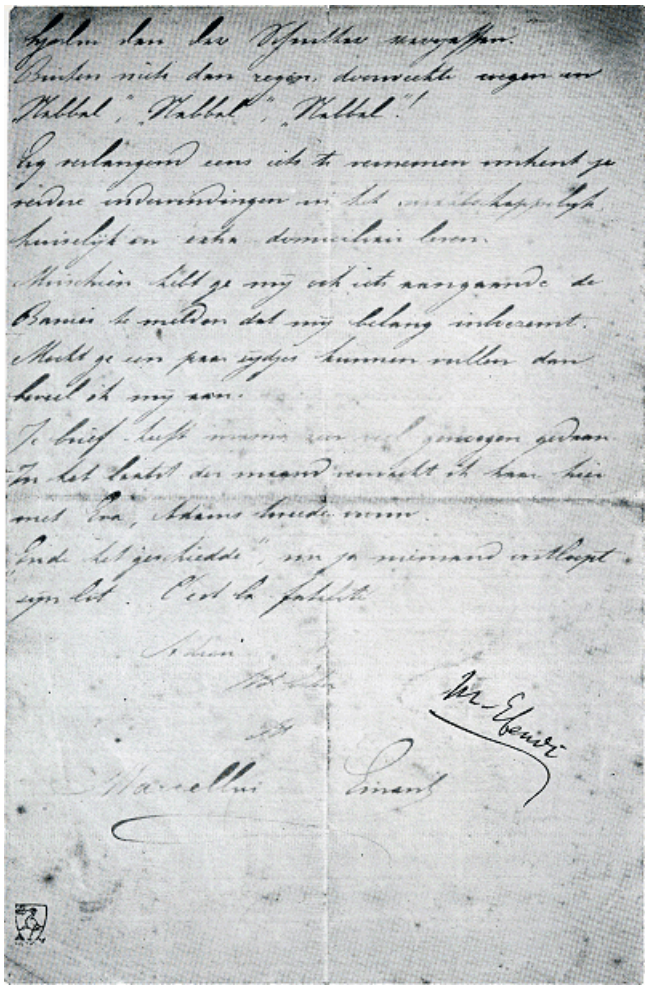

Fragment op ware grootte van de brief van 8 juli 1879

heid herwaarts. In den Haag kan ik 's zomers niets uitvoeren, terwijl ik mij er altijd slaperig en moede voel. In zooverre heb ik thans mijn doel bereikt dat ik mij veel aangenamer gevoel en vele dagen lang met succes (naar ik mij voorloopig verbeeld) heb gearbeid. Het weder echter is van dien aard dat ik elke wandeling met doorweekte schoenen en dito kleederen loopen moet, hetgeen ten gevolge heeft dat de ontworpen luchtkuur tot heden toe van zeer problematieken aard is geweest.

Ondertusschen heb ik de Impressions of Theophrastus Such gelezen en ben verbaasd geweest over de dunheid van dat boek. Moet het eene imitatie zijn van La Bruyère. Hierbij eenige vragen voor de Graaff. Krijg ik de Banier? Misschien is zij reeds op weg. Zoo niet dan zou het mij aangenaam zijn indien hij een exemplaar verzond naar mijn nieuw adres - dat ik je verzoek hem in allen gevalle te willen opgeven - Reinhardsbrunn (Thüringen) poste-restante. Wat naar een vroeger adres verzonden werd volgt mij. Vervolgens waar blijft Lilith? Por hem eens wat aan. Een mooien omslag krijgt hij in ons land toch niet. Ten derde: laat hij mij het tweede deel van de Vorurtheile sturen indien het nog gedurende mijne afwezigheid verschijnt.

Van Hemkes ontving ik hier een paar gedichten, waarvan er echter slechts hoogstens twee bruikbaar zijn. Hij gaat niet vooruit. Herwaarts reizende las ik Turgeniew's Dunst nog eens over. Wat een heerlijk werk is dit toch. Ik ben van plan eens met hem te gaan correspondeeren en dan een stuk over zijne werken samentestellen. Houd dit plan maar stil, anders is Jan Vlugpen alias Ten Brink mij voor, want ik werk zeer langzaam.

Ik voeg hier een aardig antwoord in dat ik in den trein door een ouden schalk aan zijn gebrilde, heftige echtgenoote hoorde geven.

Hij ‘Da hätte ich beinahe vergessen die Koffer aufzugeben.’

Zij ‘Ach Gott! Wie ging denn das zu’?

Hij ‘Ja, wie es zugeht wenn ich etwas vergesse das ist mir nie klar geworden’. En nu, amice, trekken de oude jufvrouwen met hun broeder ook af, je brief wordt aanstonds gehaald, ‘und ich bin allein geblieben wie ein einsamer Halm den der Schnitter vergessen.’

Buiten niets dan regen, doorweekte wegen en ‘Nebbel, Nebbel, Nebbel’!

Erg verlangend eens iets te vernemen omtrent je verdere ondervindingen in het maatschappelijk, huiselijk en extra-domicilair leven.

Misschien hebt ge mij ook iets aangaande de Banier te melden dat mij belang inboezemt. Mocht ge een paar zijdjes kunnen vullen dan beveel ik mij aan.

Je brief heeft mama zeer veel genoegen gedaan.

In het laatst der maand verwacht ik haar hier met Eva, Adams tweede vrouw. ‘Ende het geschiedde’, nu ja niemand ontloopt zijn lot. C'est la fatalité.

Adieu
tot later

tt
Marcellus Emants

22 september 1880

Deze brief werd geschreven op E's tweede huwelijksreis, waarbij o.a. Zwitserland, Italië, Egypte en Nubië werden bezocht. Reisnotities hierover vindt men in Langs den Nijl. Aantekeningen van een toerist. *W. Gosler, Haarlem 1884. - Het leven van* De Banier *is niet meer gerekt kunnen worden: 1880 was de laatste jaargang. - SK. die op 1 oktober 1868 als adjunct-commies aan het departement van Binnenlandsche Zaken was aangesteld - hij wijdde aan deze benoeming een feuilleton in de* Nieuwe Courant *van 21 november 1915 - kreeg op zijn verzoek in verband met zijn huiselijke omstandigheden eervol ontslag met ingang van 1 october 1880. Hij wijdde zich sindsdien geheel aan de letteren. Hij bleef eerst nog korte tijd in Den Haag, vertrok toen naar Haarlem en vestigde zich daarna in Maarsen. - Th. M. Tromp (zie de Biografische aantekeningen) was een gemeenschappelijke kennis in Den Haag en adjunct-commies als SK., maar aan het departement van Waterstaat. - Een nadere identiteit van mejuffrouw A. is mij niet bekend. - Mr. A. Wm. Jacobson, met wie de beide vrienden vermoedelijk omstreeks de Banier-tijd bekend raakten, maakte deel uit van het bestuur van het Nederlandsch Toneelverbond en had inderdaad een grote belangstelling voor het toneel, zoals kan blijken uit de opmerkelijke rubriek* Dramatica, *die hij voerde in het tijdschrift* Het Nederlandsch Tooneel. *Misschien slaat op hem ook de laatdunkende tussenzin? - De beide Kolff'en - de heren van Santen Kolff - waren geen broers, maar neven; de een, Jacob, is redacteur geweest van* De Banier, *de ander maakte, volgens Haje, zich zeer verdienstelijk voor het onderwijs aan blinden en kreeg in verband daarmee de bijnaam 'blinde Kolff'.*

Venezia Pension Aurora 22 Sept, 1880

Amice,

Te vergeefs wacht ik het Banier stuk mij tegen half Augustus toegezegd. Is het weggeraakt of zullen onvoorziene omstandigheden het leven van ons tijdschrift rekken en de tragedie der laatste jaren in een blij-eindend treurspel doen verkeeren? Zeer verlangend ben ik iets naders dienaangaande te vernemen. In bovengenoemd pension ben ik voornemens tot 22 October te verblijven en kan een brief mij dus nog bereiken. Het eind van uw ambtenaarsloopbaan nadert nu ook met rassche schreden. Wat gaat ge doen? Waar gaat ge wonen? Welke resultaten zal uw meerdere vrije tijd hebben voor de Nederlandsche letteren? Ziehier eenige vragen welker beantwoording u voldoende stof zal geven voor de vulling van een epistel, wanneer de zoogenaamde nieuwtjes mochten ontbreken.

Tromp werd intusschen ridder. Mij dunkt dit moet u onaangenaam hebben getroffen, afgescheiden natuurlijk van het vriendschappelijk medegevoel, waarmede gij hem van harte gelukgewenscht zult hebben. Wat heeft hij echter gedaan om deze onderscheiding te verdienen? Of 't hem in de oogen van A eenigen glans bij kan zetten weet ik niet, maar zeker is het dat hare brieven eene merkwaardige

Emants omstreeks 1880

onverschilligheid ten zijnen opzichte ademen, natuurlijk begeleid door een machtige, tragische ‘Entsagungskraft’, die de juffrouw dwingt zich met de wanhoop in 't hart midden in het gewoel der menschenmenigte te storten.

Wat ons aangaat, na een reisje door Zwitserland met mijne moeder gemaakt te hebben, - waarop wij in Imhof onze handteekeningen van '74 wedervonden, maar den Engstlenalp door het slechte weder niet beklimmen konden - bezochten wij Augsburg en München. Hoewel wij in laatstgenoemde stad een week vertoefden zwelgden wij er niet zoo in kunstgenot als vriend Jacobson doen mocht. De drie theaters boden helaas weinig aanlokkelijks. Een stukje van Benedix en een posse van Moser waren nog het beste, hoewel beiden middelmatig. (Hoe is de Jood weer tot dat artiesten-diner doorgedrongen?). Over Kreuth reisden wij toen naar Innsbruck en bezochten daarna alvorens Italië binnentetrekken een allermerkwaardigste landstreek. Ik bedoel het Ampezzothal. De zoogenaamde Dolomiten zijn eenig in hun soort. Men is soms geneigd deze kale, loodrecht-opstijgende rotswanden voor middeneeuwsche vestingmuren te houden, met torens en kanteelen, terwijl zij op andere plekken zich weer als reusachtige kristallen voordoen, waaraan dan ook de Monte Cristallo zijn naam ontleent. Tot onzen spijt deed de regen ons ook hier veel kwaad. Nadat wij echter over Trento en Verona (met een uitstapje naar Mantua) Venezia hadden bereikt begon het mooie weer, dat hier nagenoeg onafgebroken aanhield.

Waarschijnlijk zullen de Hollandsche herfstdagen minder zonnig en guurder zijn. In afwachting van de Egyptische verlichting genieten wij voorloopig de Italiaansche en bereiden ons voor op de dingen, die komen zullen. Ik had niet gedacht dat de Egyptische studiën zoo omvangrijk waren. Wie weet of ik anders de zaak wel ondernomen had. Stellig zou ik er meer tijd voor genomen hebben.

In de hoop spoedig eens iets naders van je te vernemen sluit ik thans dezen brief

met het verzoek dat ik gaarne ook eens wat over de beide Kolff'en en andere kennissen vernemen zou. De courant houdt mij alleen van het publieke nieuws op de hoogte.

Ontvang vele groeten van Eva en geloof mij intusschen steeds,

tt

Marcellus Emants

N.B. Groet uwe moeder van ons beiden.

23 november 1881

SK. heeft een aantal opstellen over kunstenaars in tijdschriften gepubliceerd, gebundeld o.a. in Kritische Schetsen *(1882) en* Schrijvers en Schrifturen *(1891). Afgaande op de brief van 13 april 1882 zou hier met 'het andere' stuk SK.'s artikel over Thijm bedoeld kunnen zijn in de* Nederlandsche Spectator. *Zie de toelichting bij die brief. - Kolff (J. van Santen Kolff) toonde zich in* De Banier *en als kunstcriticus in* Het Vaderland *een voorvechter van de nieuwe stromingen in schilderkunst (impressionisme) en muziek (Wagnerisme). - Het boek van Ludovic Halévy dat E.* Les filles Cardinal *noemt, heet in werkelijkheid* Les Petites Cardinal*; het verscheen in 1880. - De PLM (Paris-Lyon-Marseille of Méditerranée) is de benaming die gegeven werd en wordt aan de treinverbinding van Parijs met de Middellandse zeekust. - Mr. F. Stam was een studievriend van E. en sinds* Quatuor, *bij welke vriendenkring hij eveneens betrokken was geweest, ook van SK. Zie ook toelichting bij de brief van 9 november 1874. - De lezing van Gram betreft de voordracht, die Johan Gram voor Oefening Kweekt Kennis in Den Haag hield op 7 november 1881 en waarbij hij een novelle en schetsen van zichzelf voordroeg.* - Divorçons *is een bekend blijspel van de Franse toneelschrijver Sardou. - Wie de beide reisgezellen zijn, waarvan hier gesproken wordt, is niet bekend.*

Florence 23 Nov. 1881

Amice,

Je beide afdrukken zijn mij geworden. Het stuk over Lippe kende ik reeds, het andere werd mij in den Hollandschen schouwburg aangekondigd door Israëls, die er zeer mede ingenomen was. Ook mij komt het zeer gelukt voor en ik begrijp niet waarom je niet meer dergelijke studies geeft. Er wordt nog zoo weinig bij ons *over* de Nederlandsche literatoren en hun streven (als 't er is) geschreven. Wel worden de lui eens behandeld wanneer zij er onder liggen, maar gedurende hun leven vinden zij (op de recensenten van het oogenblik na) noch bewonderaars, noch bestrijders, beter gezegd noch mede- noch tegenstanders. Kolff heeft zich vroeger voor een richting in de schilderkunst misschien wat al te heftig geweerd. Zijn wijze van doen was echter eenig en behoorde navolging te vinden.

Nog op een ander gebied heb ik aan je gedacht. Ik bedoel bij het lezen van Ludovic

Halévy's Les filles Cardinal. Het boek is misschien te duur voor den inhoud, die behalve de filles Cardinal ook uit andere schetsen bestaat. Mocht ge het evenwel eens in handen kunnen krijgen, verzuim dan niet aan deze alleraardigste, vooral allerkarakteristiekste penneschetsen een oogenblik van aandacht te wijden. Mij dunkt ge moet gelegenheid gehad hebben tal van typen te leeren kennen, die op dezelfde manier behandeld zouden kunnen worden. Een ander werk Monsieur et Madame Cardinal stel ik mij voor eerstdaags eens ter hand te nemen.

Wij zijn intusschen zonder ongeval door de PLM naar Italië overgebracht en verheugen ons dagelijks in Italiaanschen zonneschijn en den aanblik van mooie zaken. Vooral mijn geweldige vriend Michaël Angiolo bezoeken wij trouw. Hij, Schumann en Heine zijn de eenige kunstenaars in wier huid ik wel had willen steken. Misschien is het toch beter dat ik maar M.E. ben, want ik geloof niet dat een van de drie een bijzonder benijdenswaardig levenslot heeft gehad.

Stam houdt mij - voor zoover hij zelf 't een en ander hoort - nu en dan op de hoogte van hetgeen er al zoo in de literarische wereld in den Haag geschiedt en misschien zal Tromp ook wel weder eens de pen opvatten als hij tijd heeft.

Voorlopig vernam ik dat de lezing van Gram allerdunst was geweest en dit verwonderde mij niemendal. Van ten Brink nam ik nog afscheid voor mijn vertrek, hij beklaagde zich weinig van je te hooren of te zien.

In Parijs zagen wij Divorçons een alleraardigste klucht, die evenwel wel ongeschikt zal worden bevonden voor ons tooneel en bovendien - naar ik vermoed buiten het libretto - danig door de acteurs van het Palais royal gepeperd wordt. Overigens zagen wij met genoegen onze beide reisgezellen van de *[onleesbaar]* terug waarvan de een reeds getrouwd is, de andere nog immer vrijgezel, omringd door kunstschatten en naar 't schijnt zeer rijk, een leven leidt van nietsdoen, maar zich interesseeren aan alles, dat hem bijzonder goed schijnt te bevallen. Hij onthaalde ons op een diner, zoo uitstekend en in de puntjes, als ik niet vermoedde dat een celibatair geven kon. Bovendien schonk hij ons over de honderd photografiën van Egypte, die hij zelf genomen had en liet ons dus met een dankbaar gemoed vertrekken. Waarschijnlijk komt hij naderhand wel eens logeeren. Ik roep u thans een voorloopig vaarwel toe, sluit de groeten van Eva hierbij in, verzoek de mijnen aan uw moeder [over te brengen] en blijf mij noemen

tt
Marcellus Emants

Adres tot 15 December poste restante Florence
15 December-15 Februari poste restante Rome.

13 april 1882

Loki, *dat* Godenschemering *zou worden, verscheen in 1883 bij H. Pyttersen Tzn in Sneek; het werd, bewerkt tot dramatisch gedicht in vier zangen, opnieuw* Loki *genoemd in de uitgave daarvan in 1906 bij van Holkema en Warendorf te Amsterdam.*
- *T.C. van der Kulk was redacteur van* Het Vaderland *en* De Tijd-

spiegel. *Blijkbaar doelt E. hier op een kritiek van zijn roman* Jong Holland, *waarop het volgende betrekking heeft. Clara en Elisabeth zijn de dochter en de echtgenote van de bankier Henri Scheffer uit die roman die in 1881 te 's-Gravenhage bij Henri J. Stemberg verscheen. - Het artikel over Balzac van Taine, door E. aangehaald in zijn voorrede bij* Een drietal novellen, *Haarlem, W.C. de Graaff 1879, is te vinden in diens* Nouveaux Essais de Critique et d'Histoire, *Hachette 1865. (Zie ook de aantekening bij de brief van 8 juli 1879). - Het hier bedoelde artikel van SK. over Thijm is opgenomen in de bundel* Schrijvers en Schrifturen, *Haarlem, H.D. Tjeenk Willink 1891 en verscheen in 1881 in* De Nederlandsche Spectator. - *Het toneelstuk* Adolf van Gelre *zou eerst veel later het licht zien, nl. in 1888 te 's-Gravenhage bij W. Cremer. - Dolly en Job, resp. op dit moment 11 en 9 jaar, waren kinderen van SK. - Jacob van Santen Kolff, die kort tevoren getrouwd was, ging eerst naar Dresden en daarna naar Berlijn, waar hij als muziekcriticus een bestaan vond. Over 'blinde' Kolff, zie toelichting bij de blief van 22 sept. 1880*.

Glion près Montreux Pension Victoria
13 April 1882

Amice,

Uit je laatsten brief werd mij niet duidelijk of hij zich al dan niet met mijn voorgaanden gekruist had. In de onzekerheid daaromtrent antwoord ik maar spoedig. *Hoe gaat het je?* Goed, maar na de tropische hitte van Florence ben ik hier verstijfd van koude. Gisteren sneeuwde het een kwartier lang. *En je vrouw?* Dito, dito. *Waar zit je?* Zie boven, 749 meter boven de zee. *Wanneer komen jelui terug?* Tegen September. *Hoe vordert Loki?* Langzaam maar gestadig. Het gedicht zal heeten Godenschemering. *Heeft hij reeds het menschelijk geslacht onder zijn klauwen tot pulver gedrukt?* Hij heeft er geen plan op, want zij zijn hem te nietig. -

Je brief op den voet volgend kom ik tot v.d. Kulk. De man twijfelt aan de waarheid mijner voorrede; dat neem ik hem kwalijk. Tegenover mijn karakterschets door redeneering verkregen, stelt hij er een die hij uit de monden der lijders opgevangen heeft. Dat procedé komt mij voor ten eenemale onjuist te wezen omdat noch het 'ken u zelven', noch de menschelijke openhartigheid genoegzaam ontwikkeld zijn om in dezen eenige waarde aan de uitingen van een mensch te kunnen hechten.

Juist is dat Clara en Elisabeth veel te vaag zijn.

Je plan om in artikelen levende schrijvers te behandelen vind ik uitmuntend. Taine's artikel over Balzac m.i. in dit opzicht een meesterstuk, is waarlijk een sleutel voor dien kunstenaar te noemen. De heerschende critiek vink ik verderfelijke onzin. Verderfelijk omdat zij de weinig denkende tot volkomen niet-denken brengt; onzin omdat zij slechts streeft datgene te vinden wat er op aantemerken zou kunnen zijn en dus door den zelfstandig denkende niet beacht wordt. Een schilderend of karakteriseerend opstel daarentegen kan geen slechten kant hebben en moet

nut stichten door belangstelling, optewekken. Dat ik je artikel over Thijm uitstekend vond zeide ik reeds en je groote belezenheid maakt je meer dan iemand geschikt tot het schrijven van dergelijke opstellen. Wat mij aangaat, zwijg over Adolf van Gelder, dien ik nog eens omwerken wil, en zeg vooral niet wat je eens in den Haag zeidet nl. dat ik schandaal zoek. Het laatste schuw ik evenmin als ik het zoek. Mijn leer is dat men alleen iets goeds tot stand kan brengen door onbekommerd om blaam of lof *zijn weg te gaan*. Ergo ga ik mijn weg. De weinige keeren dat ik rekening hield met de critiek is 't mij slecht bekomen. Juist *die* dingen werden later afgekeurd. Ik doe het dus niet meer. Veel mooi's zal er wel nooit van groeien daar een stervend volk geen kracht meer heeft om iets goeds tot stand te brengen. Zelfs Multatuli, de groote denker, maar vormlooze kunstenaar is daar 't bewijs van. Maar: in magnis voluisse sat.

Ten Brinks houding begrijp ik zeer goed. Eertijds waren wij de vriendelijk geprotegeerde jongelui: Nu begint papa te bemerken dat hij oud wordt en dat de jongeren dreigen zijn plaats intenemen. Hij had onlangs ook allerlei grieven tegen mij en Scheurleer.

Om op mijzelven terugtekomen beveel ik je aan vooral mijn artikel over Turgenjew te lezen. Deze auteur is mij boven allen (ook ver boven Zola van wien ik niet zooveel houd als ten Br. denkt) dierbaar omdat ik zelden zoo juist mijn eigen opvatting van kunst, karakter en leven bij iemand weervond als bij hem. -Natuurlijk met uitzonderingen - Wil je mij als ten Br een volgeling van Zola noemen, wat ik niet wensch, zeg dan tenminste dat ik hem als karakterteekenaar al zeer laag stel, maar als schilder buitengemeen hoog.

Wanneer je mij weer eens schrijft dat het je slecht, gaat, maak ik aanspraak op wat meer verklarende détails. Ik begrijp er nu niets van. Spreek je over gezondheid of moreel lijden?

Dat Dolly opgroeit doe[t] mij uitermate veel genoegen voor je. Hoe oud is zij en hoe gaat het met Job?

Kolffs toestand is zeer zeker treurig. Ik recommandeer mij als je er iets naders van mocht hooren.

Gaat hij naar Berlijn aan een courant?

Blinde Kolff keert eerstdaags terug naar den Haag.

Voor het oogenblik niets meer te zeggen hebbend en mijn vingers niet meer voelend van de kou sluit ik de groeten van Eva in en verzoek je de onzen aan je moeder overtebrengen.

Geloof mij steeds,

tt

Marcellus Emants

16 mei 1882

In dit jaar, kort na zijn vestiging in 1881 in Nieder-Ingelheim, organiseerden de vrienden van Multatuli een 'Huldeblijk' om hem geldzorgen en armoede verder te besparen. E. bewijst door zijn bereidheid om aan het 'Huldeblijk' bij te dragen,

zijn vroeger standpunt grondig herzien te hebben. In een brief van 19 februari 1878 aan A.C. Loffelt schreef hij: 'Ik ben een groot vereerder van 's mans werken, maar gevoel van zijn persoon een even grooten afkeer. Ik ben geen strenge moralist en zou gaarne den loslevenden schrijver van zijn ernstige werken willen scheiden, hoewel dit volkomen tegen mijn kunst- en levensbeginselen indruist, maar Multatuli maakt dat door zijn eigen woorden onmogelijk en bovendien vind ik hem erger dan los, ik vind hem laag. Zijn talent dat aan ruimere zienswijzen zoveel goed had kunnen doen, doet in verband met zijn gedrag daaraan veel kwaad. Deze redenen maken het mij onmogelijk den heer Douwes Dekker ooit het kleinste blijk van hulde te geven'. - Transvalen waren obligaties der Zuidafrikaanse Republiek. Haje tekent hierbij aan dat E. in zoverre Transvaalse relaties had dat mr. Heyligers, een ouder vriend van hem, met wie later zijn moeder hertrouwde, met president Kruger bevriend was. In feite hertrouwde E.'s moeder in 1872 met J.M.L. Heyligers, die reeds vijf jaar later, in 1877 overleed. - Het Spectator-*opstel (over de dichteres Estella Hymans-Hertzveld) verscheen op 15 april 1882. - De Franse criticus Albert Wolff schreef in* Le Figaro. *Ofschoon de brief van SK. ons onbekend is, komt het mij voor dat hij geen citaat wenste te geven uit Wolff's recensie over* Pot-Bouille, *maar een persoonlijke mening heeft willen formuleren naar analogie van een frappante formule van de Franse criticus. Wat SK. met de verandering bedoelde wordt hierdoor echter niet duidelijker. - Het uit 1876 daterende* Ein Kampf um Rom, *een historische verbeelding van Felix Dahn, is een van de beroemdste 'professoren-romans' uit het laatste kwart der 19e eeuw. - Job is een zoon van SK.*

Glion (Montreux) Hôtel Victoria
16 Mei 1882

Amice,

Het had gek kunnen uitkomen dat gij in zake Multatuli over mij beschikt hebt, maar het komt nu nog al goed uit. Zelfs wil ik de bijdrage verhoogen tot *f* 20. Er is evenwel een maar. Ge moet mij dit geld voorschieten om later te verrekenen, want ik heb op het oogenblik geen cent. Daar u dit vreemd zal voorkomen, wil ik het u verklaren. De menschen denken dat ik van mijn eigen kapitaal (sommigen zeggen zelfs van mijn renten) een huis bouw en inricht. Niets is onjuister dan dat. Zeker heb ik al een vaderlijk deel, maar moeder moet bijpassen en bovendien heb ik een inkomen uit een fonds waarvan ik niemendal begrijp. Nu werd reeds ± ⅔ van huis, grond en inboedel afgedaan. Mijn beschikbaar kapitaal verdween daarmede voor een belangrijk gedeelte en wat ik overheb zijn grootendeels onvervreemdbare hypotheken + eenige onverkoopbare effekten. Reeds zit ik hier zes weken zonder ooit een rekening te hebben betaald en dat moet nog voortduren totdat mijne moeder komt. Die kan mij op dit oogenblik niet helpen, maar zal 't kunnen tegen half Juni. Reisgeld en voorloopige kosten der huishouding moet ik dus van haar leenen. Door mijn lange reizen en de daarmede gepaard gegane langzame voltooing van het huis heb ik ten minste dit verkregen dat wij door een

Jan ten Brink omstreeks 1884

zeer goedkoop leven belangrijke bezuinigingen konden doen en dus maar voor een betrekkelijk kleine rentederving komen te staan. Natuurlijk zeg ik u dit om onder ons te blijven en uitsluitend om te verklaren waarom mijn kas zoo ledig is. Dat ik de *f* 1000 van Jong Holland door een ongelukkige samenloop van omstandigheden moest wegschenken aan iemand, die erg in de penurie zat, komt mij al even ongelegen als het bezit van mijn Transvalen, die niemand koopen wil. De brief aan mij gericht, waarvan gij schrijft, kreeg ik niet in handen, en een brief van mij aan Santen Kolff met verzoek om inlichtingen aangaande het fonds (reeds uit Florence verzonden) bleef onbeantwoord. Uit dit laatste ziet ge waarom ik er u niet over schreef en waarom uw beschikking verkeerd had kunnen uitkomen.

Zeer bedankt voor Dolly's portret en uw Spectatoropstel. Ik vind Dolly zoo veranderd, dat ik haar nooit zou herkend hebben. Is het portret zeer gelijkend vooral wat den mond aangaat? Ge schrijft daaromtrent niets. Het opstel beviel mij zeer. Ik geloof dat het zeer goed geslaagd is. Ik moet ‘geloof’ schrijven daar ik de besproken gedichten in 't geheel niet ken.

De recensie van Wolff over Pot-bouille las ik ook, en Eva vindt ze juist, maar uw citaat is mij onverklaarbaar. Ge schrijft: ‘Met l'histoire des Ranzau, M. Zola est entré dans le public des fauteuils’ enz. Er staat echter: Avec la faute de l'abbé Mouret on monte dans les bibliothèques’ enz. Bedoeldet ge iets met de verandering? Zoo ja, wat?

Lees bepaald Ein Kampf um Rom. Ik hecht weinig aan het gewone praatje van boeken, die je verheffen, maar dit werk gaf mij toch een gevoel, waarvan ik erkennen moet, dat het iets verheffends bezat.

Je verzocht mij naderhand in je opstel eenige regels uit mijn brief te mogen aan-

halen. Ik ben gewoon in mijn brieven voor hen, die mij begrijpen slechts zeer korte frasen te geven, die onduidelijk voor anderen moeten zijn. Ook herinner ik mij zoo precies niet meer wat je bedoelt. Het beste is, dunkt mij, dat je gebruikt wat je wilt en mij dan de copie of proef lezen laat waarin de aanhaling voorkomt, dan zal ik je melden wat mij voorkomt gewijzigd of aangevuld te moeten worden. Ik vind het aardig dat Job een practisch mensch wordt. Mij dunkt dat hij kans heeft op die manier in ons land ergens de rechte man op de rechte plaats te worden. Een Hollander heeft alleen eerbied voor practische lui. Ik meen je reeds gemeld te hebben dat wij eerst eind Augustus zullen terugkeeren naar den Haag. Mijne moeder wil eerst nog wat genieten van de berglucht en gezamenlijk keeren wij dan huiswaarts. Het zal dus ongetwijfeld September moeten worden voor wij elkander kunnen spreken en ik alles zal vernemen wat je zeker te recht beweert niet te kunnen schrijven. In de eerste weken begrijpt ge dat ik niet van huis zal kunnen gaan en ook plaats noch tijd zal hebben om iemand te ontvangen. Mijn adres blijft het bovenstaande tot 15 Juni. Daarna kunt ge mij beschrijven *'s Hage Parkstraat 38, verzoeke optezenden*. Kent ge een familie Laan, Leuveling, Tjeenk? Beste menschen maar ongepermitteerd onbeduidend. Zij vervelen ons hier allerliederlijkst. Het amusement is hier in 't algemeen dun, en het eten slecht, maar zooals ge begrijpt, wij zijn nu gevangen. Adieu, maak het goed.

tt
Marcellus Emants

Groet je moeder s.v.p.

27 mei 1886

SK. had in het tijdschrift Nederland *van januari 1886 onder de titel* Lente in het Woud *een persiflage gegeven op Netschers naturalistische schets* Herfst in het woud, *die in december 1885 in* De Nieuwe Gids *was gepubliceerd. In deze zelfde aflevering besprak hij de herdrukken van* Lilith *en* Godenschemering, *van beide de gewijzigde 2e druk, die gelijktijdig verscheen bij H. Pyttersen Tzn. (Sneek 1885). Blijkbaar waren dit ook de afdrukjes die hij aan E. had gezonden. - Uit een latere brief aan SK. van 24 juli 1887 blijkt dat E. de winter van 1885-1886 in Spanje en op de Balearen doorbracht. Het bedoelde boek is de bundel schetsen-in-briefvorm* Uit Spanje, *dat inderdaad nog in 1886 te 's-Gravenhage bij W. Cremer verscheen. Het boek opent met een brief aan SK. - Met Gosler, die zijn uitgever was, was SK. verbonden door zijn redacteurschap van* De Leeswijzer, *met H.J. Schimmel door dat van het tijdschrift* Nederland. - *Gerard van den Tol was een zoon van een zuster van E.'s moeder, die jong overleed. Zijn broer, Jacobus Cornelis was zestien jaar jonger dan Marcellus en werd in het gezin E. groot gebracht. Hij studeerde middelbaar Nederlands, was enige tijd geassocieerd met de uitgever W. Cremer (zie brief van 9 dec. 1888) en schreef later toneelkritieken in het* Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage. - L'Oeuvre *van Zola verscheen in de eerste maanden van 1886. Het is een kunstenaarsroman, geïnspireerd op zijn vroegere vriend Cézanne, die zich in het portret herkende en met Zola brak. - De handtekening onder de brief is er afgeknipt*.

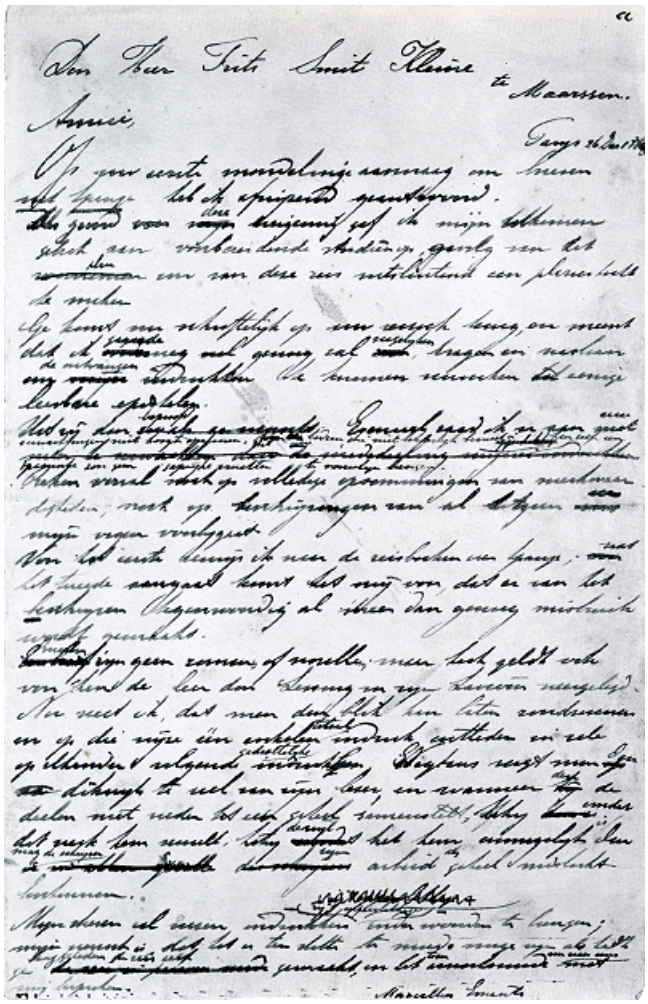

Handschrift op ware grootte van de inleidende brief bij de uitgave van 'Uit Spanje'

's Gravenhage 27 Mei 1886

Amice,

Van Gosler vernam ik dat ge te Maarsen zeer naar uw zin zijt gevestigd. Dat doet mij genoegen; maar ik weet niet of ik nu tijd zal hebben dat oord te bezoeken. Den eersten Juli gaan wij weder naar de bergen en op allerlei gebied heb ik nog veel te doen. Dank voor de toezending der afdrukjes. Met de beoordeeling kan ik slechts gevleid en tevreden zijn; met het koddige caricatuurtje van Netschers schrijftrant heb ik mij zeer vermaakt. De Spaansche reis zal mij een boek opleveren. Hoogstwaarschijnlijk komt het in brieven uit en ik denk er over die brieven aan jou te richten. Heb je daar iets tegen? In het najaar moet het uitkomen.

Gosler is toch een rare vent Hij koopt Monaco *zonder* copierecht en geeft nu zonder mij in de zaak te kennen een tweeden druk van dat ding. Misschien heeft de man het niet kwaad met mij voor; maar ik kan niet zeggen, dat zijn handelwijzen een aangenamen indruk op mij maken.

Herinnert ge u Gerard van den Tol nog, eertijds mijn pupil en toen ook wel roode baai geheeten? Vertel het niet verder, maar verneem onder vier oogen, dat dit heerschap thans in een hoerenkast logeert. Sedert vijf weken vertoeft hij bij Madame Celine, en wij zijn nu bezig hem onder curateele te stellen, wat misschien niet zal gelukken. Jong Holland! -

Hoe gaat het intusschen met jou kinderen. Ongetwijfeld zou ik ze niet herkennen indien ik ze tegenkwam. Timmert Job nog altijd of leeft hij in hoogere sferen?

Kunt ge het met Schimmel nog al vinden?

Hebt ge Zola's Oeuvre gelezen? Ik houd niet van dat ding als roman, maar wat komt er veel waars in voor aangaande den artistieken barensnood!

Tot later, naar ik hoop ook tot ziens.

Geloof mij steeds

tt

9 juli 1886

Het geregeld contact van SK. met Gosler stelde hem in staat de moeilijkheden over het kopyrecht van Monaco *op te lossen. - De bijdrage in* Nederland *waarvan hier sprake is, vindt men in de jaargang 1886 van het tijdschrift, dl III blz. 1-19, onder de titel* Een Stierengevecht, *het is een fragment van* Uit Spanje *(zie ook brief van 25 september 1886). In 1886 is deze bijdrage aan* Nederland *voor zover bekend inderdaad de enige medewerking door E. aan een tijdschrift verleend. Maar in 1885 en '87 werkte hij meerdere malen mee aan de* Ned. Spectator. - *Bij W. Cremer liet E. vijf werken verschijnen. Behalve* Uit Spanje, Jonge Harten *(1888),* Juffrouw Lina *(id.),* Adolf van Gelre *(id.) en* Haar Zuster *(1890). - Wat zijn deficitaire rekening courant betreft, wanneer E. hier inderdaad alle honoraria opsomt, die hij tot dan toe voor zijn boeken ontving, kan men slechts constateren dat hij voor de eerste vier boeken,* Juliaan de Afvallige *(1874),* Op reis door Zweden *(1877),* Monaco *(1878),* Een drietal novellen *(1879) helemaal geen*

honorarium kreeg, evenmin als voor de eerste druk van Lilith *(1879), dat zoals alle hieraan voorafgaande werken bij W.C. de Graaff in Haarlem verscheen. Gezien de koppeling van* Godenschemering *aan* Lilith *in deze brief, is het waarschijnlijk dat E. hier het oog heeft op de 2e druk, die evenals de beide eerste drukken van* Godenschemering, *bij H. Pyttersen Tzn in Sneek het licht zag*.

s Gravenhage 9 Juli 1886

Amice,

Ontvang mijn dank voor je bemoeingen in zake Monaco's kopyrecht. Het deed mij genoegen te vernemen, dat je nu, betrekkelijk naar je zin, in Maarssen ingekwartierd bent. Van harte hoop ik, dat je van de kinderen veel genoegen moogt beleven en zelf rustig naar hartelust in je landelijke omgeving zult kunnen werken. Of ik in het najaar in Holland zal wezen en gelegenheid hebben je te bezoeken is nog erg onzeker en minder van mijn lust afhankelijk dan je wel meent. Op je uitdrukkelijk herhaald verzoek stuur ik je nevensgaand een bijdrage voor Nederland. Je honorarium van *f*30 per vel neem ik aan, en ik hoor dan wel eens wanneer en hoe dit wordt uitbetaald. Bedenk nu echter, dat dit fragment in het najaar verschijnen zal in een reisbeschrijving van ± 12 vel.

Daar ik vertrek naar de Vogesen is het raadzaam, dat ge zelf de proeven verbetert. Aan *alle* andere tijdschrift-redacteurs weigerde ik steeds stukken te leveren op grond, dat ik mij zelven voor een ondeugdelijk medewerker houd. Zeg dus - des gevorderd - steeds de waarheid nl. dat ik je dit fragment uit vriendschap op je bepaald verzoek afsta.

Een enkel woord, de goede ontvangst van het manuscript vermeldend, zal mij zeer aangenaam wezen.

Denk er bij uw berekeningen aan dat mijn handschriften altijd liederlijk uitdijen. Ik ga weer een jongen uitgever helpen, dezen keer W Cremer, een besten vent Op die manier zal de schrijverij mij wel nooit rijk maken.

Ziehier mijn rekening courant over mijn geheele leven:

Jong Holland		*f*1000
Goudakker's Illusiën		150
Langs den Nijl		25(!)
Godenschemering	}	
Lilith	}	300
		———
		1475
Af faillissement de Graaff		2000
		———
Nadeelig saldo		525

Gelukkig dat ik er niet van moet leven. Maar als zij nu nog vertellen dat ik duur ben en niet onder de *ƒ*50 per vel wil werken, dan word ik helsch.

Intusschen steeds,
tt
Marcellus Emants

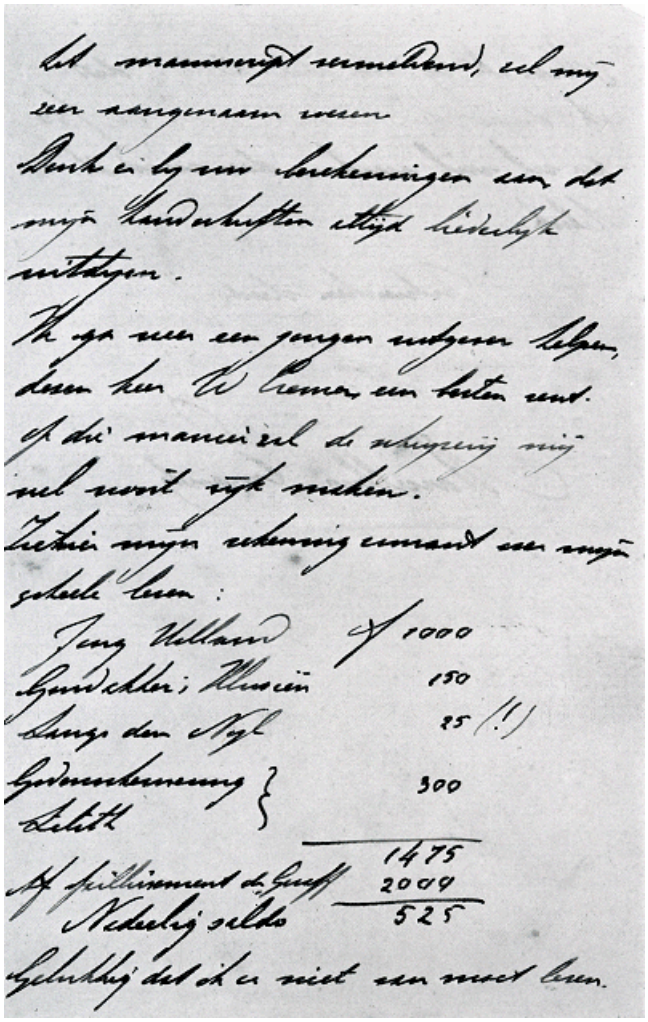

het mannenpot verschrikt, dat mij
zeer aangenaam waren
Denk er bij aan herkenningen aan het
mijn Handschriften altijd liefelijk
uitdagen.
Ik zag weer een jongen uitgever Lelpen,
deren hen W Kremer een beetje rent.
Of dit manier zal de uitgeverij mij
wel weer rijk maken.
Hierbij mijn rekening courant aan mijn
geheele heer:

Jong Holland	f 1000
Gunderdor; Klassiek	150
Lange den Nijl	25 (!!)
Gedenkenenig } Leiden }	300
	1475
Op fulliment de Gruyff	2000
Nederlaag saldo	525

Gelukkig dat ik er niet van moet leven.

Fragment op ware grootte van de brief van 9 juli 1886

25 september 1886

SK. vertaalde verscheidene werken van de Roemeense Koningin Carmen Sylva, wat hem dan ook een hoge Roemeense onderscheiding zou bezorgen. Een van deze boeken was de door haar en Mite Kremnitz geschreven roman Astra *die in 1886 bij P.N. van Kampen en Zoon te Amsterdam verscheen. - Het Wittebroodskind:* Wittebroodskinderen *werd opgevoerd door het gezelschap van de heren Prot en Zoon en ingeleid door een voordracht van Jan ten Brink. - In de brieven van E. aan SK. is hier voor de eerste maal sprake van mej. Fastré. In een brief aan mr. H. Zillesen van 2 november 1923 (Verz. Lett. Museum) vermeldt SK. echter dat zij hem al vanaf 1879 'zeer intiem' kende. De verklaring moet desondanks niet gezocht worden in het feit dat slechts ongeveer de helft van E.'s brieven aan SK. bewaard is gebleven. Een brief van SK. aan Isaac Esser Jr. van 16 juli 1886 geeft een duidelijker uitleg: 'Omtrent de beminnelijke jonge vrouw, die thans mijn huishouden bestiert, zeg ik U dit: haar beeld zal ik nimmer of in mijn eersten roman schetsen. Ik venereer haar sinds acht jaren, niet het minst wegens hare glasheldere ziel en hare artistieke opvatting der dingen. Zij maakte van '78 tot '83 het diep-treurige leven mijner hoogst voortreffelijke moeder dragelijk. Zij is dochter van een artiest en heeft jaren achtereen hare* slechte *moeder voorbeeldig onderhouden en verzorgd. Zij is "the queen of mij heart" en vastbesloten ten einde toe met mij te* dragen. *Bijeen of gescheiden. Een heldenstrijd, verbeeld ik mij, die nu reeds acht jaren wordt volgehouden, maar wezenlijk niet fraai is in beider oog. Van verliefdheid geen sprake: there are more things etc.' (Verz. Lett. Museum). SK. huwde Anne Fastré op 11 februari 1892, ruim een jaar na de dood van zijn eerste vrouw. E. en zijn echtgenote waren bij het huwelijk getuigen*.

's Gravenhage 25 Sept. 1886

Amice,

Zeer aangenaam zal 't mij zijn je vertaling van Astra te mogen ontvangen. Ik heb je - in afwachting van de afgedrukte exemplaren - eenige proefvellen van Uit Spanje toegestuurd, omdat je daar vroeger eens voor andere boeken op aangedrongen hebt. Zoodra ik de volgende vellen krijg stuur ik je wederom een lading. Ik hoop dat het boek je zal bevallen.

Wat het honorarium aangaat voor het stierengevecht zal het mij het welkomst wezen, indien je dit vóór November nog aan mijn adres zoudt kunnen zenden. Wij gaan nl. in de laatste dagen of eerste dagen van November weer voor eenige maanden weg en zulke geschiedenissen geven maar verwarring gedurende mijn afwezigheid. Naar ik meen komt het op ± *f* 33, indien ik ten minste niets extra reken voor de drukfouten waarvan het wemelt.

Stam woont Oranjestraat No 5. Daar ik nu toch schrijf, geef ik je dit maar tegelijkertijd op.

Een paar dagen geleden aten Kolff en echtgenoote bij ons. Ik vind hem erg dik

geworden; maar dit zegt hij wederkeerig van mij. Zij denken er over nu ook Parijs eens met een verblijf te vereeren. De vraag is echter of zij daarvoor niet te veel verduitscht zijn.

Ik heb mij verleden weer eens geërgerd aan een stuk van het Nederl. tooneel nl. aan het wittebroodskind. Als de raad van beheer zulk een vod van een Hollander ontving, zou hij het zeker geweigerd hebben.

Onverstandig is dit ergeren evenwel ook, want wie daar in Nederland eenmaal mêe begint, weet niet wanneer hij ooit wêer zal kunnen ophouden.

Mijne groeten aan Mej Fastré.

tt

Marcellus Emants

18-19 october 1886

Het door E. hier aangeroerde conflict bij het Letterkundig Genootschap Oefening Kweekt Kennis vindt men, overigens zonder sommige van de in deze brief verhaalde details, uiteengezet in de Geschiedenis van het Letterkundig Genootschap Oefening Kweekt Kennis 1834-1934 *door S.W.F. Margadant (N.V.H.P. Leopold's U.-M. Den Haag MCMXXXIV, blz. 74 e.v.). Hieruit blijkt dat van de vier 'uitgeknikkerde' bestuursleden er later één tot erelid, de drie anderen tot werkende leden zijn benoemd. Arnold Ising is voorzitter gebleven tot zijn dood in 1898. Justus van Maurik heeft op 8 nov. 1886 toch gesproken, nadat Netscher verklaard had op die avond niet als bestuurslid te zullen optreden. Aardige bijzonderheden van Netscher zelf hierover vindt men in E. d'Oliveira Jr.* De Mannen van '80 aan het woord. *P.A. Vernède, dr. J.C. van Dooremaal (niet Doormalen) en A.E. van Kempen, evenals mr. F. Stam, J.C. van Brakel, schoonzoon van J.J. Cremer, mr. W.N. van Hamel, hoofdcommies aan het Dep. van Buitenlandse Zaken, en J. van Aalst, leraar aan het Gymnasium Haganum, zijn allen bestuursleden van Oefening geweest zo ook mr. de Marez Oyens*.

's Gravenhage 18 Oct. 1886

Amice,

Zoo even bracht ik de lezing van Astra ten einde. Je hebt mij een oordeel gevraagd; ik wil het je openhartig geven. Wat het werk zelf aangaat vind ik in de karakterteekening der beide zusters veel mooi's. Zij zijn geanalyseerd en weer gecomponeerd; men herkent individualiteiten. De overige personen blijven echter schimmen en raadsels voor mij. Ik schrijf dit toe aan den briefvorm. In elken dramatischen toestand komen twee partijen voor, die tegenover elkander staan. Alleen wanneer *beide* partijen brieven schrijven, kan de karakter-teekening volledig zijn; anders beziet men ééne partij altijd door de oogen der andere. Sander vooral is onduidelijk; ik zie van hem wat ik in het dagelijksch leven van hon-

derden zie; maar dat is niet genoeg, want een auteur moet zijn lezers dieper laten kijken.

Bovendien vind ik dat er gebrek aan logica en motiveering in het boek is. De juist in het spannende oogenblik stervende moeder kan er zeer goed door; maar waarom gaat Astra naar Burda, hoe lang was zij aanvankelijk voornemens er te blijven, waarom gaat zij na moeders dood niet naar het Noorden terug, waar zij toch wel een tante, een vriendin of andere bekenden hebben zal?

De vertaling vind ik over het algemeen zeer goed, maar toch komt het mij voor dat je meer zorg besteedt aan het moeilijker werk van verzen-vertalen. Op Oefening vond ik verleden jaar je verzen-vertaling onberispelijk; op deze heb ik nog al aanmerkingen. Bijv. bl 115 regel 1 dat ... dat. bl 149 regel 1 *hen* lees hun. bl 34 regel 11 van ... van ... van.

bl 41 regel 11 en 12 *dat* zij ... *dat* mijn.

Op verschillende plaatsen vond ik *niets* ... als, dat natuurlijk niets dan moest zijn.

Ik begrijp echter, dat het vertalen in mooi Hollandsch het gevaar oplevert van ongetrouwheid aan het oorspronkelijke na zich te zullen slepen.

Het komt mij voor, dat je eenige - niet alle - namen hebt veranderd. Ik las het Duitsch niet; maar als mijn gissing juist is, begrijp ik niet goed welke je redenen zijn geweest.

Ziehier in het algemeen mijn oordeel. Natuurlijk heb ik over het boek nog wel meer goeds en kwaads in mijn hoofd; maar het zou mij te ver voeren als ik je dit alles uit wilde leggen.

_____

19 Oct.

Gisteren avond was 't bijeenkomst van Oefenings vrienden, alias van alle bestuurderen, werkende en afgezette leden, uitgesloten Netscher, Vernède, Doormalen en van Kempen. Ising heeft toen zijn leedwezen te kennen gegeven over de uitknikkering van Stam, van Brakel, van Hamel en van Aalst. Hij wil Maandag avond voorstellen van Aalst eerelid te maken omdat hij ± 45 jaren lang medegesoupeerd heeft zonder ooit er ziek van te zijn geworden. Met van Hamel heeft hij geheimzinnige, mij onbekende plannen. Stam en van Brakel moeten eereleden worden omdat zij zich op litterair gebied zoo verdienstelijk maken door ... ja, waardoor? Natuurlijk blijven deze ‘omdat's’ voor mijne rekening en onder vier oogen.

Vervolgens wilde Ising bedanken uit hoofde van zijn onvermogen om bedaard te blijven bij den aanblik van Netscher. Dit laatste gevaar is voor Oefening afgewend. Ising blijft; maar alle bestuurderen hebben een duren eed gezworen Netscher terstond te zullen troeven, als hij iets brutaals zal gezegd hebben. Dat belooft wel wat voor de toekomst en het spijt mij haast, dat ik op reis ga. Van Maurik heeft geschreven niet te willen optreden. Men zal trachten te weten te komen of dit om der wille van Netscher is. Zoo ja, wordt er een plebisciet uitgelokt en zal Netscher naar de Transvaal verbannen worden of iets dergelijks. Als jij nu ook voor je beurt bedankt, schrijf dan in Godsnaam duidelijk of 't om

Netscher is of niet. Wil je bedanken doe 't dan vóór Maandag, dan woon ik dit knaleffect ook nog bij. Men vermoedt dat Marez Oyens dit vuurtje heeft aangestookt; maar nu heeft deze bedankt. Is het vermoeden dus wel juist?

Ziehier een kort relaas van al 't gebeurde. Eerstdaags ontvang je Uit Spanje. Met Gosler heb ik gebroken, omdat wij elkander niet goed begrepen. Groet mej F en geloof mij steeds,

Marcellus Emants

18 november 1886

De lezing van Dr. Jan ten Brink, over het herdergedicht en de herderroman, vond plaats op 25 oktober van dat jaar. Over het incident met Oyens licht de Geschiedenis *van Margadant ons niet verder in. Haje veronderstelt dat mr. de Marez Oyens, de latere minister, nogal in het oog lopend bedankt had voor het lidmaatschap van Oefening Kweekt Kennis waar de omgang niet prettig meer was. - Netscher, van oordeel dat de voorgenomen datum voor de voordracht van SK. tijd genoeg liet om naar een andere spreker om te zien (hetgeen niet het geval was bij van Maurik), deed aan SK. niet dezelfde belofte. Diens lezing vond dus geen doorgang. - J.C. Loman Jr. was de uitgever van het tijdschrift* Nederland*; het ontslag van de redactie was - naar Haje meedeelt - een gevolg van intriges van derden: SK. was redacteur in 1885 en 1886. - Het boek over* Carmen Sylva *verscheen onder die titel bij W. Gosler, Haarlem 1886. - Mevrouw Hemkes is niet de echtgenote of de zuster van de dichter, maar de vrouw van H.L. Hemkes die zij in Davos leerde kennen en met wie zij in de zomer van 1883 in Reval huwde. Hij was een zeer ondernemend man, wiens gezondheid echter ondermijnd werd door tuberculose. Hij stierf nog jong in Transvaal, kort nadat hij een werkkring bij de telegrafie had gekregen. Zij heette met haar meisjesnaam Mary von Wistinghausen en was een dochter van de gouverneur van Estland. Van haar man leerde zij Nederlands. - De brief van de Vos heeft betrekking op het stuk* Een brief aan F. Smit Kleine *die Jan C. de Vos, op dit tijdstip hoofdredacteur van* De Haagsche Courant, *in* De Lantaarn *van 1886, nrs. 19 (blz. 3-5) en 20 (blz. 4-7) publiceerde, speciaal in verband met de verschijning van* Astra, *de door SK. vertaalde roman van Carmen Sylva en Mite Kremnitz*.

Hôtel des Alpes
Territet près Montreux
18 Nov. 1886

Amice,

Onmiddellijk na de lezing van Dr Jan ten Brink vertrok ik uit den Haag. Ik ben dus niet op de hoogte van het incident met Oyens, waarop je in je laatsten brief zinspeelt. Van Stam een brief verwachtend heb ik nog met schrijven getalmd, daar ik meende, dat hij ongevraagd mij eenige inlichtingen zou doen toekomen.

Nu deze brief evenwel uitblijft wil ik mijn antwoord niet langer terughouden. Je begrijpt echter, dat deze zaak mij onduidelijk is en ik hoop van den een of anderen kant eenige opheldering te zullen krijgen. Wat doe jij nu Netscher aan van Maurik een brief heeft geschreven, waarin hij hem beloofd heeft niet op de lezing te zullen verschijnen? Deed hij dit ook aan jou en lees jij nu eveneens? Het spijt me, dat Loman jelui zoo onverhoeds de bons heeft gegeven; maar je heldert mij wêer niet op wat den man tot deze handelwijze heeft bewogen. Ga je nu ergens anders een onderkomen zoeken of bepaal je je voortaan tot zelfstandig werk? Ik voor mij zou het laatste verkiezen; maar geldelijk is een redacteurschap misschien te verkiezen. Wat je boek over Carmen Sylva aangaat; dat zal ik gaarne en met aandacht lezen. Ik zag het evenwel nog niet in een courant aangekondigd. Komt het nu pas tegen Nieuw jaar uit, stuur het dan maar naar den Haag. Mijne moeder bewaart alles wat voor mij aankomt. Is het daarentegen al verschenen, doe mij dan het genoegen en verzend het aan bovengenoemd adres. Ontvang mijn dank voor de aanbeveling van Monaco aan mevrouw Hemkes. Zij heeft mijn toestemming voor de vertaling gevraagd; ik heb haar bezocht en wij hebben toen een en ander mondeling afgehandeld. Haar man heeft wêer bloed opgegeven en waarschijnlijk trekken zij dus weder naar Davos.

Je vraagt mij wat ik zeg van den brief van de Vos! Ik heb ook dit epistel niet gelezen, daar het pas na mijn vertrek is verschenen. Is hij boos of neemt hij je partij tegen den een of ander. Het laatste is minder aannemelijk in onze Nederlandsche toestanden; maar wie weet. Onmogelijk is zoo iets niet.

Wij zitten op dit oogenblik eenigszins in spanning, want van den Tol moet een dezer dagen zijn examen Middelbaar Ond. voor Ned. taal en letterkunde doen Komt hij er door dan trouwt hij in Februari en komen wij voor zijn bruiloft terug. Indien je nog leest op Oefening, dan vindt je mij zeker in den Haag onder je gehoor.

Geloof mij in afwachting steeds dezelfde

tt
Marcellus Emants

11 mei 1887

Adolf van Gelre *verscheen bij W. Cremer in 1888 in Den Haag, met als ondertitel 'drama in vijf bedrijven'.*

Amice,

Nevensgaand het manuscript van Adolf en het titelblad. Als ge 'tooneelspel' nog wilt veranderen in 'drama' ga dan je gang. Mij is 't onverschillig

tt
M.E.

P.S. Stuur het titelblad s.v.p. aan Thieme op.
11 Mei 1887

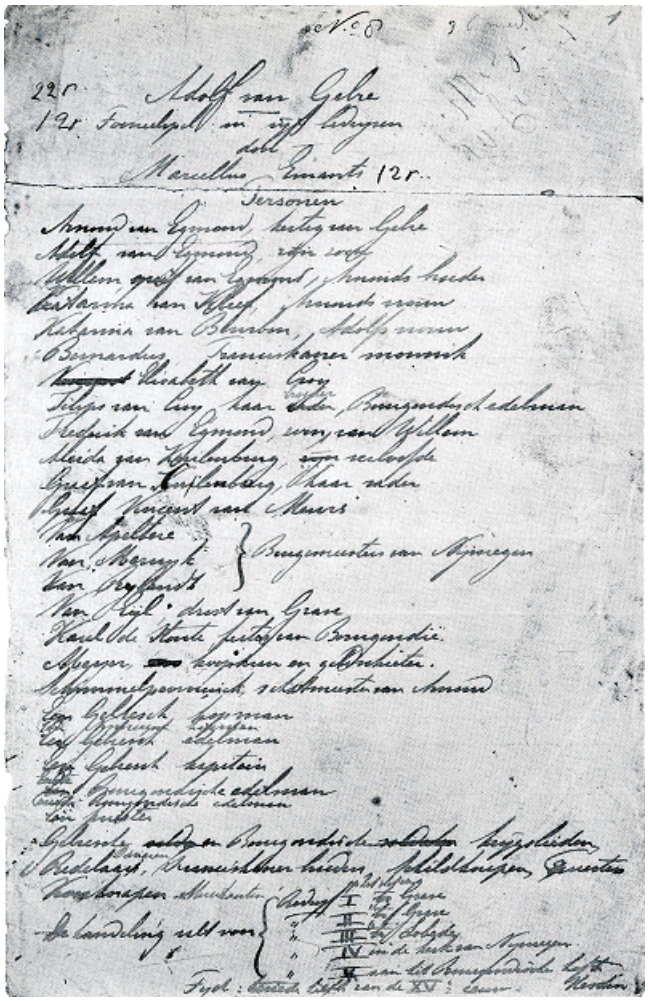

Begin van het handschrift van 'Adolf van Gelre' op ware grootte

24 juli 1887

Uit meerdere brieven blijkt dat SK. aan E. van tijd tot tijd artikelen en overdrukjes zond van wat hij schreef. De verhouding van SK. tot de Nieuwe Gidsers was, zoals gezegd, zeer gespannen. Hij werd om zijn kritieken herhaaldelijk tot mikpunt gekozen, meer in het bijzonder in verband met de Julia-affaire en hij verweerde zich met spotverzen en parodieën. De brochure over De onbevoegdheid der Hollandsche Literaire Kritiek, *van de hand van Kloos en Verwey, verscheen op 7 mei 1886, in een brief aan I. Esser Jr. van 11 mei 1886 schreef SK.: 'Geeft men aan mijn verzoek gevolg dan brengt De Spectator aanst. Zaterdag een Lierzang op de heeren Verwey en Kloos'. Dit ging niet door omdat Vosmaer het hem ontried. Zie ook brief en toelichting van 27 mei 1886. Op 29 januari 1887 deelde SK. aan Esser mee: 'Ik maak een scheurkalender uit ... De Nieuwe Gids en Netscher ... P.S. Zou de Haarlemmer dit willen opnemen?' Wellicht houdt de voordracht met parodie van de nieuwste stijlen hier verband mee? - De door SK. gestelde vragen waren bestemd om als richtsnoer te dienen bij een artikel dat hij over E. voor* De Portefeuille *zou schrijven. Het verscheen in het Kerstnummer 1887 blz. 49-52. Men vindt er titels van boeken (1) en de namen van schrijvers (2) en filosofen (2 en 3) opgesomd zoals in deze brief met dien verstande dat SK. daar de naam van Taine toevoegde plus de naam van Vosmaer, die hij ook al in het handschrift van de brief had bijgeschreven. Ook de reizen (4 en 5) zijn in dit stuk vermeld. Het eerste letterkundige werk van E. verscheen in* Quatuor, *1869, (6). Dit tijdschriftje, bestemd voor een kleine kring letterlievende vrienden, vermeldde in een rubriekje 'Vergaderings-berichten' o.m. de afgewezen kopy. In de winter van 1873-'74 verbleven E. en zijn eerste vrouw in Rome waar zij ook een bezoek brachten aan de paus (7). Bij Léon Dumont (8) tekent Haje weinig verhelderend aan: 'Léon Dumont, die E. dikwijls op zijn reizen ontmoette, was in het realisme ook voor geen kleintje vervaard. Vandaar de opmerking'. 1880 nr. 2 (9) heeft waarschijnlijk betrekking op de uitvoerige en voortreffelijke bijdrage van E. over Iwan Turgenjew in* Nederland *van 1880 blz. 107-160. Zie ook de brief van 8 juli 1879. - Het lijvige werk over de hysterie is blijkens een aantekening van SK. een boek geweest van de grote Franse neuroloog J.M. Charcot*.

24 Juli 1887

Amice,

Uwe zending is aangekomen. Tot op dit oogenblik las ik alleen de voordracht met de parodie van de nieuwste stijlen. Als de lui dit niet hebben begrepen bewijst dit alleen, dat zij geen flauw denkbeeld hebben van hetgeen er op het terrein der letteren omgaat. Ik vind je opmerkingen zeer juist en, zooals je weet, heeft de lente mij reeds vroeger veel genoegen verschaft.

Nu mijn antwoord op je vragen

1º Reisebilder, Assommoir, Dunst

2º Romans van Turgenjew, Eliot, Zola, Thackeray, Schimmel, verder philosophische (psychologische geschriften, van Schopenhauer, Hartmann, Spinoza, Lewis, Spencer enz.

3º Eerst Schopenhauers begin, daarna Kant omdat Sch. naar hem verwees, daarna Hartmann.

4º 1871 Munchen, Salzkammergut, Venezia, Verona, Milaan, Stilfserjoch, Tirol, Oberammergau.

5º 2e reis - 1e huwelijksreis 1873. (Rome en meer van Italië tot in Oostenrijk). Daarna nog een winterverblijf in Napels 1874 verbonden met een uitstapje naar Sicilië, Malta en een zomerreis naar Zwitserland.

1875	Reis naar Zweden
1876	Monte Carlo en Noord Italië
1877	Drie maanden in Parijs (Bayreuth)
1878	Zuid Frankrijk, Andorra, Pyreneën, Carlsbad.
1879	Berlijn, Thuringerwald
1880	Egypte, Nubië (eerst Oberammergau bis) terug over Italië
1881	Zwitserland en Italië
1882	en 1883 Kleinere reizen door Duitschland, Zwitserland, naar Parijs enz.
1884	Noorwegen tot aan het vogeleiland voorbij de Noordkaap.
1885-1886	Spanje met de Balearen.
1887	Berlijn en wat volgen moet?

6º Een paar sprookjes en balladen in proza, benevens een opstel getiteld bloementaal. *Ik lees in No. 1 dat jelui destijds de pedanterie hadt mijn stukken minder geschikt te noemen en niet op te nemen*.

7º In den winter van 73-74 op eene particuliere audientie. Wij gingen in een rijtuig bespannen met twee paarden. De koetsier had een witten hoed op en een witte jas aan. De paus zei dat het in Holland rustig was en zegende met hocus pocus in zijn eigen handen een rosario, dat wij van een Roomsche dame mede hadden gekregen.

8º De man heette Leon Dumont. Hij stierf jong en schreef een theorie de la joie et de la douleur. 't Is dus jou man niet.

9º 1880. No. 2 Het ding is geen bezoek maar eene analyse (en gedeeltelijk eene oratio pro domo

Het lijvige werk over de hystérie kan ik niet op een achtermiddag doorworstelen. Ik mag dit immers een tijdje houden. Ik zit tot over de ooren in allerlei gescharrel onder anderen ook in vervelende geldzaken, waarvoor ik eerstdaags naar Amsterdam moet.

Groet juffr. Fastré van mij en geloof mij steeds

tt

Marcellus Emants

N.B. Kleinere reisjes naar het Schwarzwald, Brussel, Parijs enz. heb ik maar niet genoemd. Ik geloof dat ik in 76 drie maanden in Parijs was en in 1877 in Weenen.

17 augustus 1887

SK. schreef in De Nederlandsche Spectator *van 12 augustus 1887 (blz. 267-269) onder de titel* Hongarismen *een scherpe kritiek op* De Tragedie van den Mensen, *dramatisch gedicht van Emerich Madách, naar het Hongaars bewerkt en ingeleid door A.S.C. Wallis. Prof. Jan ten Brink had het werk geprezen, naar uit deze brief blijkt niet zozeer om de kwaliteiten zelf, dan wel omdat de vertaalster A.S.C. Wallis - pseudoniem van Adèle Opzoomer - een dochter was van zijn vroegere leermeester Prof. C.W. Opzoomer. Als voorbeeld van oorspronkelijke, perfecte epische dichtwerken vermeldde SK*. Lilith *en* Godenschemering *van E., hierop heeft het N.B. onder deze brief betrekking. - Het Congres is, volgens Haje, een der zogenaamde Taal - en Letterkundige Congressen van die tijd, waarmee de schrijvers op niet te beste voet stonden. Waarschijnlijk het 20e Taal- en Letterkundig Congres, dat in september 1887 te Amsterdam werd gehouden. - Banier was Rijksontvanger te Maarsen en E. had hem bij SK. ontmoet. - Op deze brief staat rechtsbovenaan een aantekening van SK.: 'Zie artikel van mij in "De Telegraaf" van 18 Juli 1925 Avondblad 3e bladz.' In dit artikel, dat feitelijk een ingezonden stuk is en getiteld 'Anatole France en Emants', citeert hij deze brief vanaf: 'In je brief aan Eva ...' tot 'waarom ben ik de grap begonnen'.*

17 Aug. 1887

Amice,

Nevensgaand je boeken in dank terug. Ik las onlangs je stuk over Madach en kon er mij goed mede vereenigen. Ik vond het volstrekt niet te kras en had zelfs de onlogische kwesties gaarne meer uitgewerkt gezien. Ten Brink echter is er woedend over. Hij zeide mij de vriendschap met jou te willen afbreken. Ik heb je verdedigd en hij gaf mij ten slotte toe dat jij au fond gelijk hadt. Als leerling van Opzoomer gevoelde hij piëteit voor Wallis; maar ik voerde daartegen aan, dat jij daarom nog geen piëteit voor zijn piëteit behoefde te gevoelen. -

Wat zou je er van denken als wij eens een brief tot het Congres richtten en schreven dat wij - geen uitnoodiging ontvangen hebbende - in den geest van het bestuur meenden te handelen door ... weg te blijven. Kolff meende, dat dit te veel eer zou wezen en keurde de zaak dus af.

N.B Kolff komt niet naar Maarssen. Zijne afspraken met eenige schilders beletten hem zulks. Hij informeerde echter naar jou en naar je kinderen. -

Verleden Vrijdag was ik aan de Greb en ontmoette daar in het bosch een vrijend paar. Ik keek alleen de dame aan, zag een onbekende en ging dus verder zonder te groeten. Teruggekeerd in het hôtel ontmoette ik daar hetzelfde paar, herkende nu in den man Banier en wilde groeten. Nu echter keken zij niet meer naar mij op. Strak staarde hij op zijn bord. Kan dit geweest zijn omdat ik eerst niet had gegroet, of was hij en bonne fortune uit? -

In je brief aan Eva was een zin, die beantwoord moet worden. Je schreeft:

Het leven is waard geleefd te worden.

M.i is dit onjuist.

Het leven zou dit waard zijn als het óf een doel had óf een batig saldo aan geluk op leverde.

Een doel is er niet of als het er is, dan kennen wij het niet en naar een onbekend doel kan niemand streven.

Als het leven jou nog niet heeft geleerd dat de smart overweegt en overwegen moet dan kan je deze berekening bij Hartman vinden.

Bovendien: is het leven een goed, dan moest er geen eind aan zijn; is het een kwaad, dan moest er geen begin aan zijn. Verkeerd is het dus altijd. Nu weet ik, dat sommigen zeggen: 't is in de jeugd een goed en 't is later een kwaad. Dan - beweer ik - is 't dus dubbel verkeerd, want dan hangt de dreigende dood den gelukkige boven het hoofd en dan vraagt hij, die al lang heeft geleefd, waarom ben ik de grap begonnen.

Mijn adres blijft Parkstraat 10A. De juffrouw zorgt voor opzending.

Eva heeft weer koorts en ik ben helsch zenuwachtig.

Mijne groeten aan juffrouw F

Tot later

Ik leef in een groote hurrie

tt

ME

N.B Ik zal je mijn adres opgeven. Ik vergat nog te zeggen dat de vermelding van Godenschemering (Spectator) *mij* zeer aangenaam was, maar misschien in *jou* nadeel wordt uitgelegd.

12 november 1887

Voor baron Hellenbach, zie toelichting brief van 8 juli 1879. - Het stuk, 'waarin de ondergeteekende wordt behandeld' is nog steeds het artikel van SK. in het Kerstnummer 1887 van De Portefeuille. - *De schrijver van de roman* Charles Duplessis *(Amsterdam 1879) is Jhr. mr. H.B. Smissaert, vriend van E. en SK. uit Maarsen. Hij was een groot liefhebber van zeilen en nodigde vaak zijn vrienden op zijn jacht voor tochten over de Loosdrechtse plassen*.

12 Nov. 1887 den Haag

Amice,

Beethoven, de musicus, is doof geworden; Michael Angelo, de beeldhouwer, blind; Smit Kleine, de penvoerder, viel met zijn hand op een hekpunt. Hoe zoo iets, 's morgens, dus vóór het borreluur en in het najaar, dus vóór de gladde dagen, kan gebeuren, blijft mij een raadsel, waarvan de oplossing misschien wel in optimistische illusiën en dito onbehoedzaamheid moet gezocht worden. Wat hier-

van echter zij: ik heb innig medelijden met je beroerde geschiedenis en griezel zoodra ik het waag ook met je mede te gevoelen. Laat dit je nu evenwel een les zijn. God heeft ons organisme zoo ingericht, dat het elk oogenblik de grootste gevaren loopt van uit zijn voegen te geraken. Hij heeft onze omgeving zoo ingericht, dat ze ons onophoudelijk met de pijnlijkste aanrakingen bedreigt en toch verbeeldt hij zich, dat alles goed werd afgeleverd. Ik ben bang voor zulk een bouwmeester en raad ook jou voor de toekomst aan hem wat pessimistischer te wantrouwen. Schopenhauer, die er volstrekt niet zulke draayerige theorien op na hield, als jij wel meent, heeft de leer gepredikt: houd u buiten de aanraking met hekpunten, en uit het hiernamaals van baron Hellenbach lacht hij je nu uit. - Ik vermoed, dat je goede fee je deze letteren voorleest, natuurlijk scheldend op mijn fraai schrift. Is dit vermoeden juist, dan zal ik, christelijk, kwaad met goed vergelden en haar mijn dank betuigen voor haar briefje van gisteren. Natuurlijk heb ik mij gehaast Stam op de hoogte te stellen van de onaangename historie. - Geprikkeld door het herhaalde gevraag van mijn uitgever neem ik nu de vrijheid om nog eene mededeeling aan te konden. Is het stuk, waarin de ondergeteekende wordt behandeld, reeds naar de Portefeuille vertrokken? Cremer stelde zich wonderen voor van de uitwerking dezer karakteristiek. Hij heeft in afwachting mijne werkjes in commissie uitgezonden en nu vragen de boekhandelaren die de boeken ontvingen, met echt philosofische leukheid en Nederlandsche kunstwaardeering: waarom.

Eva sukkelt met koorts en zenuwen. Zij slikt chinine, arsenicum, salol enz. en het helpt nog maar weinig. De lucht van Davos zal haar echter, naar ik vertrouw, wel veel goed doen. Hoe kwamen die Batavieren toch op de gedachte een moeras, waarboven de zon zich voortdurend achter wolken verschuilt, aan de baren te gaan ontwoekeren?

Nieuws heb ik niet. Ik pen, pende en zal pennen. Eerstdaags krijgt ge dus ook een pennevrucht, vermaak er u mêe.

Zeer nieuwsgierig ben ik naar het kwaad, dat men van mij heeft verteld. Ik verneem dit altijd graag, want is 't waar, dan leert men zich zelven kennen, is 't onwaar, dan geeft het een blik in anderen.

En nu; beterschap en pessimistische berusting. Aangenaam zal 't mij wezen spoedig betere berichten te ontvangen.

Groet den schrijver van Charles Duplessis, zoodra hij eens naar je komt kijken; ontvang voor jelui beide ons beider hartelijke groeten en geloof mij steeds,

tt

Marcellus Emants

N.B Ik heb lust op het adres te schrijven: hekkespringer, maar ... ik bedwing mij

15 nov. 1887

Het grapje van E. over de pessimist die met zijn linkerhand schrijft, wordt pas duidelijk wanneer men weet dat E., die zijn brieven altijd met de hand schreef,

deze brief heeft getypt. De aardigheid en de verdere toespelingen in deze brief krijgen meer inhoud in het licht van SK 's afkeer van het pessimisme in de literatuur, - afkeer die geenszins gedekt werd door zijn levensinzicht, zoals dat o.m. in zijn brieven aan I. Esser en H. Zillesen tot uiting komt en dat bij al zijn opgewektheid zwartgallig was. - De 'dwaze fout' is niets anders dan een dactylografische vergissing: E. typte hier nl. twee regels door elkaar.

15.11.87

Amice

Let nu eens op hoe een pessimist met zijn linkerhand schrijft, en durf dan nog beweren, dat wij 't niet in alle opzichten van jelui winnen. Zeer nieuwsgierig ben ik naar de vertooning van jonge harten. Druk de lui (ik maak daar met optimistische lichtzinnigheid een dwaze fout) goed op 't hart dat zij hunne rollen woordelijk moeten kennen, anders erger ik mij te veel.

Cremer wacht sedert het voorjaar op jou artikel, en verzond de exemplaren van mijn werken in Augustus. Mij dunkt, dat hij niet voorbarig mag heeten, wanneer hij nu - in November - reclameert! Ook ben ik erg nieuwsgierig! Nieuws heb ik niet. Met genoegen vernam ik, dat het voorloopig goed gaat met je hand. Doe nu geen nieuwe optimistische onvoorzichtigheden, groet Anna hartelijk van mij, en geloof mij steeds onveranderd:

tt
Marcellus Emants.
Parkstraat - den Haag.

14 december 1887

Mr. M.G.L. van Loghem was redacteur van Nederland *geworden na het aftreden van de vroegere redactie (zie brief van 18 nov. 1886). - Sachse had een stuk over E. geschreven dat hij aan* De Portefeuille *aanbood om te vernemen dat een ander (SK.) een stuk over E. in voorbereiding had. Hij bood het vervolgens aan* Nederland *aan, waarin hij vaker publiceerde. Mr. van Loghem weigerde het. Onder het pseudoniem W. van Heerde verscheen het tenslotte in* Noord en Zuid, *nov. 1887 blz. 1-14. - De Franse schrijver Jules Verne droeg op 28 november 1887 voor O.K.K. een verhaal voor. Hij logeerde bij E. - De novelle* Een einde *van Arnold Aletrino verscheen in december 1887 in* De Nieuwe Gids *blz. 224-241*.

14 Dec. 1887

Amice,

Zoo even heb ik ingeteekend op het Kerstnummer van de Portefeuille voor de somma van *f* 1. Nu is *jou* artikel mij wel *f* 1 en meer waard; maar van de Re-

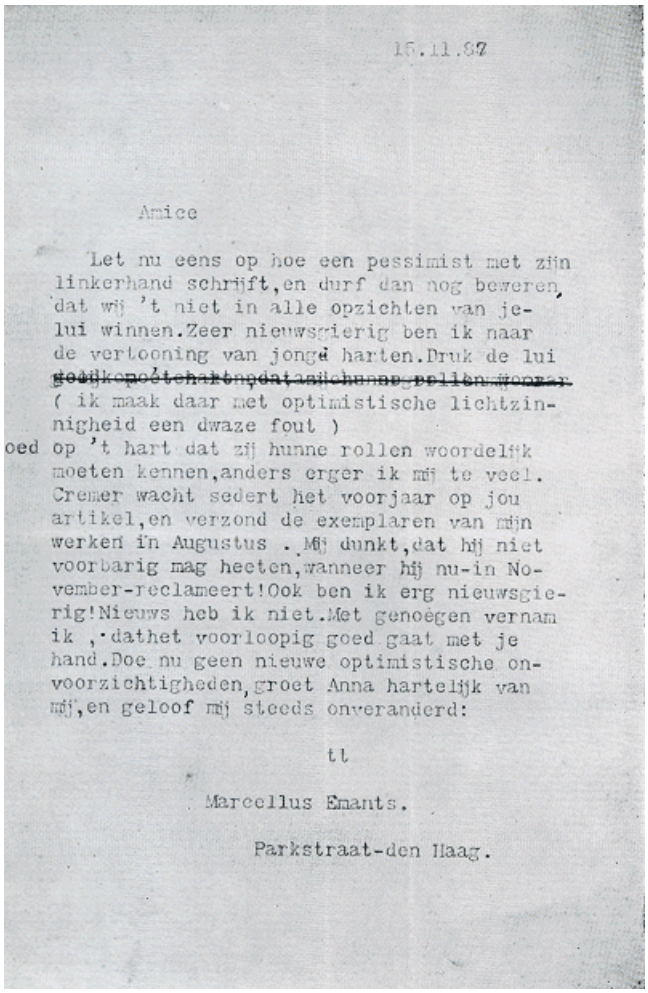

15.11.87

Amice

Let nu eens op hoe een pessimist met zijn linkerhand schrijft, en durf dan nog beweren, dat wij 't niet in alle opzichten van je-lui winnen. Zeer nieuwsgierig ben ik naar de vertooning van jongé harten. Druk de lui ~~goddijk op't hart dat zij hunne rollen woordelijk~~ (ik maak daar met optimistische lichtzinnigheid een dwaze fout)
oed op 't hart dat zij hunne rollen woordelijk moeten kennen, anders erger ik mij te veel. Cremer wacht sedert het voorjaar op jou artikel, en verzond de exemplaren van mijn werken in Augustus . Mij dunkt, dat hij niet voorbarig mag heeten, wanneer hij nu-in November-reclameert! Ook ben ik erg nieuwsgierig! Nieuws heb ik niet. Met genoegen vernam ik , dathet voorloopig goed gaat met je hand. Doe nu geen nieuwe optimistische onvoorzichtigheden, groet Anna hartelijk van mij, en geloof mij steeds onveranderd:

tt

Marcellus Emants.

Parkstraat-den Haag.

Typoscript op ware grootte van de brief van 15 november 1887

dactie vind ik het zonderling, dat zij mij geen present-exemplaar sturen. Van den anderen kant beschouwd kom ik nu in een prachtnummer; dat is ook wat waard. Wij hebben ons vertrek vastgesteld op 24 Dec. en van Doorn zal mij het nummer nazenden. Wees dus niet gebelgd, als ik er je niet dadelijk over kan schrijven. Onze dokter acht een verblijf in de hooge berglucht voor Eva alleszins nuttig en noodig. Zij is in den laatsten tijd erg zenuwachtig, slaapt altijd onrustig, voelt zich den geheelen dag doodmoe en heeft hoegenaamd geen eetlust. Voor je komst in den Haag hopen wij terug te zijn. Nevensgaand een paar recensie's van Smith ex-leerling van de Tooneelschool Bloemgracht 91 Amsterdam. De man zou gaarne voordrachten houden, daar hij voor 't oogenblik geen emplooi heeft. Als je hem in Maarssen kondet laten optreden, zou je er zeker geen verdriet van hebben. Hier heeft hij verleden week algemeen voldaan. Gleichman, het kamerlid, o.a. vindt hem beter dan Bouwmeester. In allen gevalle zul je mij plezier doen, als je hem door middel van een briefkaart of brief het bewijs levert, dat ik hem aanbevolen heb. Hij draagt ook Monologen voor.

Van v Loghem begrijp ik niets. Nadat hij eerst de stukken van Sachse over mij had geweigerd vroeg hij ze later - en *te* laat - weer terug. Ik heb zijn brieven gelezen en werd er niet wijzer door. Nu wil hij wederom een opstel over mij als romanschrijver hebben. Van waar die ommekeer?

Jules Verne was als mensch zeer aangenaam; maar het verwondert mij niet, dat hij met zijn ellendige voordracht overal fiasco maakte. Hij vertrok, in de wolken over onze vriendelijkheid, beloofde mij een langen brief, en zond drie regels op een afgeknabbeld snippertje papier. Heb je in de Nieuwe Gids gelezen: een einde? Zoo neen, lees het dan. Ik vind het verrukkelijk. Naar ik hoor is Aletrino geen pseudoniem; maar de naam van een half blinden hospitaal-assistent te Rotterdam. Groet Smissaert hartelijk van ons beiden en geef Anna een handdruk. Charles Duplessis zend ik eerstdaags terug. Eva laat je groeten. Uit Davos schrijf ik nader. Tot zoolang.

tt
Marcellus Emants

23 december 1887

De psychologische roman Mensonges *van Paul Bourget was juist dat jaar verschenen. - De schrijver van* Doortje Vlas, *Bram van Dam, was W.C. Tengeler, die zelf ook als uitgever van het dit jaar - 1887 - verschenen boek optrad. - Met betrekking tot het bijwonen door de aristocraten van een voordracht op 19 december 1887 door de Amsterdamse volksschrijver Justus van Maurik, opent E.'s opmerking de mogelijkheid tot verscheidene interpretaties, zonder te verduidelijken wat hij beoogt. Haje merkt hierbij op dat de lezingen van O.K.K. maar zelden de gunst der aristocraten genoten*.

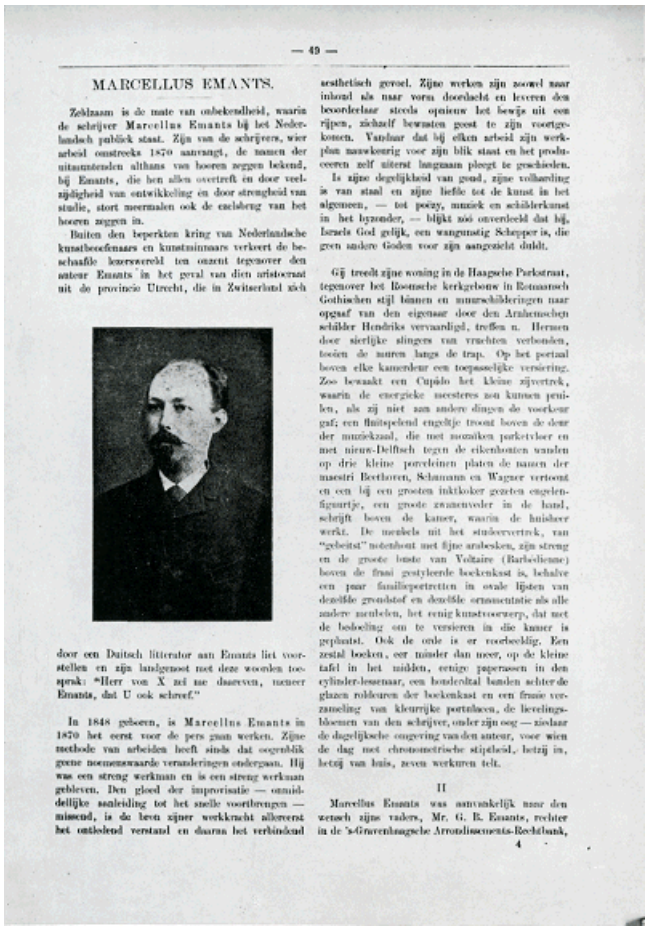

— 49 —

MARCELLUS EMANTS.

Zeldzaam is de mate van onbekendheid, waarin de schrijver Marcellus Emants bij het Nederlandsch publiek staat. Zijn van de schrijvers, wier arbeid omstreeks 1870 aanvangt, de namen der uitsnuitenden althans van hooren zeggen bekend, bij Emants, die hen allen overtreft en door veelzijdigheid van ontwikkeling en door strengheid van studie, stort meermalen ook de emsberg van het hooren zeggen in.

Buiten den beperkten kring van Nederlandsche kunstbeoefenaars en kunstminnaars verkeert de beschaafde letterwereld ten onzent tegenover den auteur Emants in het geval van dien aristocraat uit de provincie Utrecht, die in Zwitserland zich

door een Duitsch litterator aan Emants liet voorstellen en zijn landgenoot met deze woorden toesprak: "Herr von X zei me daareven, meneer Emants, dat U ook schreef."

In 1848 geboren, is Marcellus Emants in 1870 het eerst voor de pers gaan werken. Zijne methode van arbeiden heeft sinds dat oogenblik geene noemenswaarde veranderingen ondergaan. Hij was een streng werkman en is een streng werkman gebleven. Den gloed der improvisatie — onmiddellijke aanleiding tot het snelle voortbrengen — missend, is de kern zijner werkkracht allereerst het ontwikkeld verstand en daaraan het verbindend aesthetisch gevoel. Zijne werken zijn zoowel naar inhoud als naar vorm doordacht en leveren den beoordeelaar steeds opnieuw het bewijs uit een rijpen, zichzelf bewusten geest te zijn voortgekomen. Vandaar dat bij elken arbeid zijn werkplan nauwkeurig voor zijn blik staat en het productieproces zelf uiterst langzaam pleegt te geschieden.

In zijne degelijkheid van goud, zijne volharding is van staal en zijne liefde tot de kunst in het algemeen, — tot poëzy, muziek en schilderkunst in het bijzonder, — blijkt zóó onverdeeld dat hij, Israels God gelijk, een wangunstig Scheppер is, die geen andere Goden voor zijn aangezicht duldt.

Hij treedt zijne woning in de Haagsche Parkstraat, tegenover het Roomsche kerkgebouw in Romaansch Gothischen stijl binnen en muurschilderingen naar opgaaf van den eigenaar door den Arnhemschen schilder Hendriks vervaardigd, treffen u. Hermen door sierlijke slingers van vruchten verbonden, torden de muren langs de trap. Op het portaal boven elke kamerdeur een toepasselijke versiering. Zoo bewaakt een Cupido het kleine zijvertrek, waarin de energieke meesteres zou kunnen peinlen, als zij niet aan andere dingen de voorkeur gaf; een fluitspelend engeltje troont boven de deur der muziekzaal, die met mozaïken parketvloer en met nieuw-Delftsch tegen de eikenhouten wanden op drie kleine porceleinen platen de namen der maestri Beethoven, Schumann en Wagner vertoont en een bij een grooten inktkoker gezeten engelenfiguurtje, een groote zandstrooier in de hand, schrijft boven de kamer, waarin de huisheer werkt. De meubels uit het studeervertrek, van "gebeitst" notenhout met fijne arabesken, zijn streng en de groote buste van Voltaire (Barbedienne) boven de fraai gestyleerde boekenkast is, behalve een paar familieportretten in ovale lijsten van dezelfde grondstof en dezelfde ornamentatie als alle andere meubelen, het eenig kunstvoorwerp, dat met de bedoeling om te versieren in die kamer is geplaatst. Ook de orde is er voorbeeldig. Een zestal boeken, een minder dan meer, op de kleine tafel in het midden, eenige papieren in den cylinder-bureaumaar, een honderdtal banden achter de glazen rolluiken der boekenkast en een fraaie verzameling van kleurrijke portretten, de lievelingsbloemen van den schrijver, onder zijn oog — zieslaar de dagelijksche omgeving van den auteur, voor wien de dag met chronometrische stiptheid, hetzij in, hetzij van huis, zeven werkuren telt.

II

Marcellus Emants was aanvankelijk naar den wensch zijns vaders, Mr. G. B. Emants, rechter in de 's-Gravenhaagsche Arrondissements-Rechtbank,

4

Bladzijde uit De Portefeuille met het artikel van Smit Kleine

23 Dec. 1887

Amice,

Het Kerstnummer van de Portefeuille heb ik nog juist in handen gekregen. Natuurlijk las ik, in deze drukke dagen, alleen jou opstel aan mij gewijd. De schets is goed geschreven en de kleine anecdotieke levensbijzonderheden zullen waarschijnlijk meer belangstelling opwekken dan uitweidingen over mijne geschriften. Je manier van behandelen is niet Hollandsch en trekt daardoor de aandacht. Wie eenmaal de eerste regels heeft ingekeken, leest ook door ten einde toe. Dit bewijst, dunkt mij, genoeg voor den inhoud.

Door eene vergelijking met Bourget kan ik mij slechts gevleid voelen, daargelaten, dat ik in Bourget plastiek mis. Men zegt, dat hij dit wel toont in zijn Mensonges; maar dat boek las ik nog niet.

Lees Doortje Vlas; het boek is wel der moeite waardig. Wie is echter Bram van Dam?

Baron v Goltstein, Du Tour en D'Ablaing van Giessenburg woonden met andere aristocraten de lezing van v Maurik bij. Dat teekent.

Vergeef mijn haastig gekrabbel. Ik wilde niet wachten tot Davos. Dank voor de moeite aan mijn biographie besteed. Geloof mij steeds - met vele groeten aan Anna (voor wie ik over eenige maanden eens mijn portret zal laten maken)

tt

Marcellus Emants

14 januari 1888

In zijn artikel over E. in het Kerstnummer van De Portefeuille *vertelde SK. dat E., die weinig voelde voor de studie in de rechten, in overleg met zijn vader, maar tegen de zin van zijn leermeester prof. Goudsmit, een vervroegd kandidaats-examen wenste te doen om zo snel mogelijk van de studie verlost te zijn. Hij legde het examen af op 14 juni 1870. De hoogleraar maakte het de koppige student moeilijk, maar E. verwierf, naar zijn eigen overtuiging een 'cum laude', dat een 'magna cum laude' had behoren te zijn; het 'magna', meende hij, bleef echter achterwege en - zoals SK. het in zijn artikel formuleert: 'niet enkel om een gemis aan kunde'. Tegen deze insinuerende uitlating nu kwamen in het volgende nr. van* De Portefeuille *twee voormalige collegae-hoogleraren van Goudsmit, de professoren R. van Boneval Faure en J.T. Buys, in verzet. Zij deelden mee dat uit de Handelingen van de Faculteit zou blijken 'dat op 14 juni 1870 door Marcellus Emants het candidaatsexamen is afgelegd en dat hij tot de graad werd toegelaten 'magna cum laude'. E. reageerde op dit protest met het hier bedoelde antwoord, waarin hij het betreurt pas na 18 jaar te horen dat hij een eretitel verdiende die hij destijds niet ontving. Hij houdt namelijk vol, wat ook uit de handelingen mag blijken, geen* magna cum laude, *alleen een* cum laude *te hebben gekregen. De discussie waarop ik in mijn E.-biografie uitvoeriger in zal gaan, duurde nog enige tijd voort. - De geschiedenis van de vroegere keukenmeid*

van de familie E., waaraan de schrijver werkt, is het nog in dit jaar, 1888, bij W. Cremer in 's-Gravenhage verschijnende Juffrouw Lina, een portret. - *De lezing van SK. werd voor Oefening gehouden, niet op 26 maar op 27 februari 1888, en had tot onderwerp* Stellige wetenschap en stellige kunst. - *De brief vermeldt geen plaats van afzending, maar is, gezien de voorgaande, afkomstig uit Davos*.

14 Januari 1888

Amice,

Mijn antwoord aan de Portefeuille is verzonden en zal - hoop ik- in het nummer van 22 Januari worden opgenomen. De Portefeuille, die je mij zondt, is, - hoop ik insgelijks - in je woning reeds teruggekeerd. Wij hebben 't hier best. Op 24 uren na hadden wij voortdurend zonneschijn. De lucht is verrukkelijk en het waait zoo goed als nooit. De thermometer daalt 's nachts soms tot ettelijke graden (13 bijvoorbeeld) onder het nulpunt van Fahrenheit; maar van elf tot drie is 't altijd warm en lekker. Het verblijf doet Eva veel goed. Zij eet meer, slaapt beter en voelt zich over het algemeen krachtiger. Wat mij aangaat; de koude doet mij aangenaam aan en daar ik 't in huis zeer warm kan hebben, ben ik insgelijks tevreden. Ter wille van mijn voeten kan ik evenwel niet wandelen; maar moet ik rennen.

Ik werk daarbij aan een harde dobber, nl. aan de geschiedenis van onze vroegere keukenmeid, die zich op de rails heeft gelegd. Ik kan dat ding maar niet goedkrijgen, werk er nu al meer dan een jaar aan en kan er toch niet mee ophouden. 't Is net een liaison, waarvan ik afwil maar niet af kan.

Zes en twintig Februari kom je dus in den Haag lezen, niet waar?

Heb je wat aan mevrouw Hemkes te zeggen. Zij is hier.

Vele groeten van Eva, die op het oogenblik schaatsen rijdt. Druk Anna voor mij de hand, breng mijn complimenten aan Smissaert over en geloof mij steeds

tt

Marcellus Emants

20 juni 1888

Een zoon van Smit Kleine, Frits, moest een examen passeren om bij de marine te komen; zie ook de toelichting bij de brief van 15 maart 1889. - Mr. Carel Vosmaer stierf op 14 juni 1888 in Montreux-Territet, waarheen hij tot herstel van een slepende maagkwaal in het begin van die maand vertrokken was. - Huet is niet de schrijver maar diens neef, de Leidse chirurg die Vosmaer behandelde. - Zie voor Ising en Campbell de personenlijst achteraan, voor Jacobson de toelichting bij de brief van 22 sept. 1880, Kruseman was, volgens een aantekening van Haje, een Indisch planter van die naam. - SK.'s biografie van Jan ten Brink is de 21e aflevering van Onze Hedendaagsche Letterkundigen, Dr. Jan ten Brink *door F.*

Smit Kleine, van Holkema en Warendorf, Amsterdam 1887. - Met 'den Capitano' wordt Jhr. Mr. H.B. Smissaert, kapitein van zijn zeiljacht bedoeld.

20 Juni 1888
den Haag.

Amice,

Nu weet ik, dat het je beter gaat en dat doet me genoegen. Nu weet ik ook hoe de zeilpartij is geweest en het spijt mij dubbel door de wolken verhinderd te zijn geworden die pret mee te maken. Wat ik echter nog niet weet is *òf* en *hoe* je zoon het examen heeft bestaan. - Ik hoop, dat Smissaert ons verzoek om uitstel eener tweede zeilpartij niet kwalijk neemt. Eva is waarlijk deze dagen *te* onplezierig. Geen enkelen dag voelt zij zich van 's morgens tot 's avonds normaal; vooral aan hoofdpijnen begint zij erg te lijden. De dokter zegt dat zij niets heeft; maar aan zenuwzwakte lijdt tengevolge van bloedarmoede. -

Dat Vosmaer dood is, acht ook ik een groot verlies voor onze kunst. Hij boelde niet om volksgunst en schreef zonder bijoogmerken zooals hij dacht, dat het goed was. Evenwel voel ik mij persoonlijk meer tot van Deyssel en alle andere voorstanders eener met modern leven bezielde kunst aangetrokken, dan tot de lui, die nieuwen wijn van een ouden, opgebruikten geest willen doortrekken. Als mensch vond ik Vosmaer een onbetrouwbaar karakter, die de volle onoprechtheid had van een angstvallige natuur. Ik kan mij echter vergissen, want ik kende hem niet van zeer nabij: Sommigen beweeren dat Huet hem heeft verknoeid met zijn hongerkuur.

Zaterdag maakte ik met Ising, Campbell, Jacobson en Kruseman een wandeling door de duinen naar Wassenaar. Wij aten aan de *Vink* en daar kwam ook ten *Brink*. (Je moet toch maar een geboren dichter zijn!) Tot ten Brinks komst was 't gezellig, daarna werd het vervelend. De man doceert altijd. Ik weet nu wat hij tegen je heeft. Je hebt in zijn biographie wel den romancier, maar niet den wetenschappelijken man behandeld; en dit viel ongelukkig samen met de schampere opmerking van een pedanten collega, die met een sneer zei: 'ik ben zeer gevleid een ambtgenoot te hebben, die romans heeft geschreven'. Ten Brink maakt zich zelven nu diets, dat iemand, die heden ten dage een roman schrijft, lager staat dan iemand, die over honderd jaar een artikel *over* dien roman zal vervaardigen. De eerste is maar een artiest, de tweede een man van wetenschap. Hij heeft zelf *over* Breero en andere dooden geschreven, dus

Hoe klein en hoe dom! Zou zoo'n blaaskaak in 't geheel niet beseffen, dat de kunst wel bestaan kan zonder professoren, die er *over* schrijven; maar dat de professoren, die er *over* schrijven zonder de kunst zich te vergeefs hunne met spinraggen overtrokken hersenen zouden kwellen om iets deugdelijks te voorschijn te brengen? -

Mag ik ten slotte je er aan herinneren, dat je vorige brief een NB bevat, dat niet in vervulling is gegaan. Je zegt: Hiernevens mijn artikel uit de Haarlemmer. Ik

kreeg echter niemendal.
Zondag 1 Juli vertrekken wij naar
Villars sur Ollon
près Aigle
Suisse
Hotel Grand Muveran.
Vele groeten van ons beiden aan Anna en den Capitano. Houd je goed in de hitte, die komen zal en neem Eva's afzonderlijke groeten voor je zelven aan.

Tot nader
tt
Marcellus Emants

5 augustus 1888

Ook in Maarsen werd het amateur-toneelspel beoefend en blijkbaar had SK. aan E., die een goede reputatie op dit gebied had, gevraagd de regie op zich te nemen. - Engelenburg is wellicht E.'s vriend en latere correspondent mr. F. Vredenrijk Engelenburg, die naar Zuid-Afrika zou vertrekken en daar een belangrijke rol spelen bij de pers. - De families Vrolik en van Hasselt waren vrienden van E. - Jonge Harten *is in het volgend seizoen, maar nog in de loop van 1888 nl. in november, door de Vereenigde Rotterdamsche Tooneelisten, Legras en Haspels, opgevoerd. - De mededeling dat* Jonge Harten, *ofschoon het stuk pas in het najaar van 1888 in boekvorm het licht zag, 'opnieuw in zeer veranderde gedaante' zou uitkomen, staat in verband met de eerste publikatie ervan in het tweede en laatste nummer van* Spar en Hulst, *in 1872*. Jonge Harten *werd in dat jaar ook geschreven. - De novelle van SK. in de Zutphensche is* Een conciliant ministerie, Haagsche novelle van Piet Vluchtig, *die in januari en februari 1888 in de* Zutphensche Courant *verscheen. - Nessuno is de tweede vrouw van E., Eva Emants-Verniers van der Loeff, die onder dit pseudoniem een merkwaardige korte roman liet verschijnen, voorafgegaan door een inleiding van Marcellus Emants, onder de titel* Jonkheer Beemsen, een studie, *'s-Gravenhage W. Cremer 1887*.

Hôtel Bürgenstock 5 Augustus 1888

Amice,

Nu weet ik dus eindelijk, dat je spruit zijn examen toch heeft gedaan en ook met welken uitslag. Het komt mij voor, dat ik zoowel jou als hem mag gelukwenschen. 't Was een kwade noot om te kraken en de kans staat nu mooi voor een volgenden keer. Als hij nu maar volhoudt en de nog te volbrengen taak niet te licht acht. - Ik hoop van harte, dat hij in 89 geheel naar wensch zal slagen. - Breng ook s.v.p. aan Smissaert mijn felicitatie over met de behaalde overwinning. -

Wat ik mis in je brief is een nadere ontwikkeling van jelui tooneelplannen. Of zijn die weer in de doos? Ik heb een candidaat om ook mede te spelen in geval er gebrek aan heeren is, nl. Engelenburg. - Je weet, dat wij altijd onze plannen lang vooruit maken, omdat ik bij ondervinding weet, dat zij anders regelmatig in misgeboorten eindigen. Nu denken wij ook wel weer eens aan spelen in den Haag; maar twee voorstellingen met toebehooren terzelfder of ongeveer terzelfder tijd zou mij te veel tijd kosten. Ik wacht dus op zekerheid uit Maarsen om verdere ontwerpen te gaan beramen. Meen echter niet, dat een los woord je thans zou dwingen ons gelegenheid te geven om op te treden. Wij willen alleen meedoen als jelui toch speelt en aan acteurs behoefte gevoelt. Kom ik vroeg om zekerheid vragen, dan geschiedt dit eensdeels omdat er met uitschrijven, vertalen, leeren, repeteeren en wat er meer noodig is, veel tijd heengaat, anderdeels omdat wij na Sint Niklaas Davos weer denken op te zoeken. -

Onze tegenwoordige reis is slechts een aaneenschakeling van tegenspoeden. Wetende, dat Villars een plek is, waar men zich amuseert en waar de lucht uitstekend zou zijn voor Eva, had ik tijdig om kamers geschreven; maar dit heeft niet belet, dat de man van 't hôtel slechts een zolderkamertje voor ons bestemd had. *Hij* beweert, dat ik niet vroeg en niet duidelijk genoeg heb geschreven. Is dit juist, dan moet *jij* mij deze fouten kunnen vergeven; *ik* geloof evenwel, dat er meer achter zit. Naar Saint-Cergues verhuisd, bevonden wij, dat dit oord in alle opzichten veel te ver beneden onze verwachtingen bleef. Divonne was beter; maar voor onze oogenblikkelijke geldmiddelen veel te duur. Wij trokken dus naar Bürgenstock. Hier echter viel nu alles tegen. Verleden jaar was 't weer prachtig; nu giet het dag uit, dag in. Verleden jaar waren hier Franschen, die zich amuseerden, nu zijn er alleen moffen (Eva zegt: Kaffers) die zich vervelen. De circa 250 lui kennen elkaar slechts bij groepjes van ± 5. 's Morgens vertellen zij elkander regelmatig, dat het weer slecht blijft ofschoon alle barometers gestadig rijzen. Daarna staren zij beurt om beurt door een verrekijker, die zoo geschikt is bevestigd, dat men noch zittende, noch staande zijn oog er met gemak kan bijbrengen. Na een beetje wauwelens onder het eten gaan de luidjes afgemat weer slapen en wordt men uitgenoodigd noch piano te spelen, noch eenig ander gedruisch te maken. (Nadat ik eens mijn stoel een paar maal verschoven had, werd ik ook dringend uitgenoodigd niet meer zoo te ‘polteren’.) Tegen vijf uur drinken zij Mokka van eikels en chichorei, eten zij koeken en wordt er ten tweede male druk gewauweld. Een wandelingetje gevolgd door een souper besluit den dag en circa negen uur gaat iedereen weer naar bed. -

Als eenige wandeling hebben wij een rechten weg van 25 minuten gaans; als verlichting prachtig electrisch licht, waarbij men zelfs geen courant kan lezen; als amusementen een billart zonder roode bal mitsgaders een ontstemde, rammelende piano; als omgeving een zeldzamen voorraad van afzichtelijke wijven en misvormde mannen.

Natuurlijk waren wij al gauw besloten niet lang te blijven. Waar evenwel heen te gaan? Op den Gurnigel was geen plaats te krijgen, op andere plekken, die ik bezocht, zag het er al even vervelend uit. Eindelijk hoorden wij dat de gecombi-

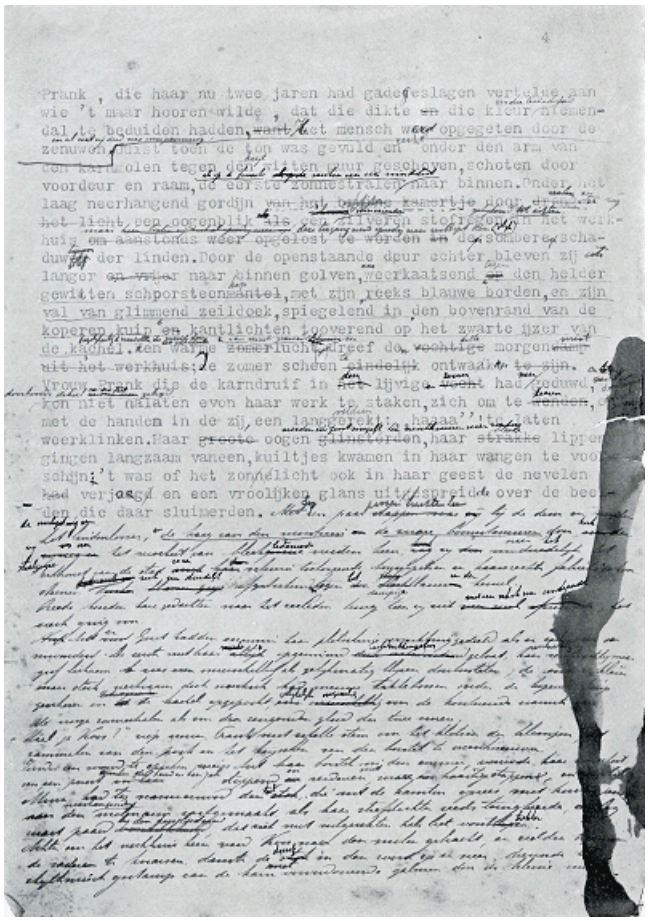

Verkleind handschrift van 'Juffrouw Lina'

neerde familie's Vrolik en van Hasselt naar de Engstlenalp zouden gaan. Aanstonds schreven wij daarheen om kamers; het antwoord luidde: geen plaats meer. Bedenk nu nog, dat wij te Genève geabonneerd zijn in een leesbibliotheek, die altijd de boeken zendt, welke wij óf niet óf 't minst gaarne willen hebben, dat ik eens per week de proeven van juffrouw Lina te corrigeeren krijg; maar overigens geen werk onder handen heb, en het zal je duidelijk zijn, dat wij in deze zomersche koude zeer ontstemd zijn en blijven. Ongetwijfeld ware ik al lang naar huis vertrokken, moest Eva niet hier blijven om circa half Augustus met mevrouw Vrolik naar Aix-les-bains te kunnen gaan. - Wat je vraag aangaande mijn nieuwste novelle betreft, zie je dus uit het bovenstaande, dat *Juffrouw Lina: een portret* in het najaar zal verschijnen. Dat Jonge Harten in het volgend seizoen door Haspels zal gespeeld worden staat zoo goed als vast; maar toch moet dit voorloopig nog maar niet verbreid worden. Het stuk is reeds gedrukt en komt dan opnieuw in zeer veranderde gedaante uit. - Weet je nu wel, dat ik nog altijd wacht zoowel op je stuk in de Haarlemmer (naar ik meen over de nieuwere richting in de letteren handelend) als op je novelle in de Zutphensche? Mijn wederhelft heeft een stijve knie, die zich door geen middelen wil laten vermurwen. Overigens maakt zij het nog al goed. Aan Anna verzoeken wij beide vele hartelijke groeten te willen overbrengen. Zeg ook aan Smissaert, dat wij zijner in vriendschap gedenken en neem Nessuno's handdruk voor je zelven aan

Houd je taai in 's levens beslommeringen en geloof mij steeds,

tt

Marcellus Emants

1 september 1888

E. bevond zich op dit moment in Den Haag, zijn vrouw Eva, zoals de voorgaande brief meedeelde, in Aix-les-Bains. Van hieruit berichtte zij hem een brief uit Maarsen te hebben ontvangen, o.m. ingaande op E.'s vragen in verband met een mogelijke toneelopvoering aldaar. Deze brief vat zij kort samen en E. op zijn beurt neemt deze samenvatting in zijn brief aan SK. over. De namen die erin worden genoemd zijn van vrienden die aan de amateur-toneelgroep meededen.

den Haag 1 Sept: 1888

Amice,

In Eva's laatsten brief komen de volgende woorden voor:

‘Ik *ben heusch* een sufkop! Over Maarsen heb ik een langen brief: ziehier in 't kort: hij heeft gereisd Bürgenstock, Faido, Sepey, hìer!!: ‘ons antwoord luidt gaarne. Breng stukjes mee dan kunnen wij lezen en rollen verdeelen. Die leuke Engel ook, heel aardig! Kleine speelt *niet* mee. Souffleur. Geen lust en geen tijd om rollen te leeren. Marcellus regie, drillen. Smis, Jeanne Rochussen en ik dolgaarne. Nog 2 sujetten m. Thissen en mej: Bencher. Doen de Stams ook mee?

Beste E schrijf mij spoedig wanneer wij je na 14 Sept. voor eenige dagen mogen verwachten'.

Dus - nu spreekt de ondergeteekende - wederom een Maarsensch raadsel, thans verduidelijkt(?) door de bondigheid mijner echtgenoote. 't Is om aan het malen te raken!

Wanneer willen jelui spelen! Niet lezen of repeteeren; maar spelen.

In welke karakters treden bovengenoemde personen het liefst of uitsluitend op? Met welke eischen moet rekening worden gehouden voor het decoratief?

Is de voorstelling publiek?

Wanneer vertrekt Smis?

Wie is die juffrouw met een cosmopolitischen naam en in welken tongval is zij gewoon hare gedachten uit te drukken?

Tot afpaling van jelui begeerten deel ik nog mede, dat wij van ± 15 Dec. tot ± 15 Febr. te Davos zullen verblijven en thans nog al goed 1 Oct. naar Maarsen zouden kunnen gaan.

Ik besluit met de vraag, die mijne moeder gewoon is te stellen. Zeg mij nu eerst eens *hoe* en wat?

Met mijne eerbiedige groeten aan alle raadselachtige Maarsenaars en Maarsenaressen

tt

Marcellus Emants

N.B. De overlezing van mijn geschrijf bewijst mij, dat ik nog tal van andere vragen had moeten stellen. Neem aan, dat deze opgesloten zijn in *hoe* en *wat!*

10 oktober 1888

Mr. Willem Wintgens had als onafhankelijk conservatief, afgevaardigde van Delft, zitting gehad in de Tweede Kamer. SK. schreef in de Oprechte Haarlemsche Courant *een artikel over hem dat herdrukt werd in* Schrijvers en Schrifturen. - *Het drama, dat E. nog niet gelezen heeft, is klaarblijkelijk een stuk door SK. voorgesteld ter opvoering in Maarsen onder E.'s regie. Zie hiervoor ook de brieven van 16 oktober en 9 december 1888. - De Lelie is* De Hollandsche Lelie, *'weekblad voor jonge Dames', waarvan het eerste nummer onder redactie van Catharina Alberdingk Thijm op 6 juli 1887 verscheen. Dr. J. ten Brink schreef reeds in zijn* Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de XIXe Eeuw, *deel III, dat hierin 'een ziekelijke geest van lievigheid en zoetigheid overheerscht, die steeds vreemd zal blijven aan de kunst en alleen behaagt aan nagemaakte asceten en onechte mystieken' (blz. 388)*. - Zangen der Zee *was de eerste verzenbundel van Louise Victorine Nagel. Aan de uitgave werd inderdaad veel zorg besteed, o.a. werden er strandgezichten in afgedrukt naar tekeningen van Jhr. J.E. van Heemskerck van Beest*. - De Slag bij Duins in 1639 *van J.E. Sachse is een onder eigen naam gepubliceerd dichtwerk (Leiden 1888), dat in ditzelfde jaar eerst*

in Nederland *was verschenen. Enkele andere publikaties zagen onder schuilnaam het licht. - Vlek was een hazewind en 'het mormel' een schoothondje*.

10 Oct. 1888 den Haag.

Amice,

Dankbaar en volgedaan keerden wij Zaterdag avond in de residentie terug, bezwaard alleen met boosheid over de tegenwerking van den hemel. Wij vonden de waterververscing nog niet in werking. Burgemeester en Wethouders hadden vergeten, dat de sluis aan Delfland moest worden aangeboden, en daar zij dit een half jaar vroeger hadden kunnen doen, mist de gemeente daardoor 6 maanden rente van *f*150.000, want Delfland zou bij de aanbieding deze som uitkeeren. Dit is een feit en het leert je hoe uitstekend onze stad wordt bestuurd. Natuurlijk deed ik dadelijk onderzoek naar Wintgens. Dit ex-kamerlid is op reis en keert waarschijnlijk pas diep in den winter naar zijne haardstede terug. - Bakker is A J Bakker, candidaat-notaris, landontginner bij Arnhem, uitvinder van verschillende lampen en redenaar over petroleum. Is dit nu de jouwe of niet? Stam vertelt aan zijne intiemen, dat hij vast voornemens is eenigen tijd te Maarsen te gaan wonen. Zet je dus schrap!

Je courant-artikelen heb ik al gelezen; maar het drama nog niet. In de eersten vond ik een stuk over Bilderdijk, dat eenigszins als model zou kunnen dienen voor hetgeen je in de Lelie moet geven. Alleen zou ik wenschen, dat je des auteurs eigenaardigheden nog meer toelichtet met citaten uit zijn werken. Wanneer je nieuwere lui behandelt, zet er dan - zoo mogelijk - anecdotes uit hun leven in. Dit laat de lui voor de lezeressen leven en houdt tevens aangenaam bezig. Sla vooral een eenvoudiger toon [aan]; je weet dat onze meissies bang zijn voor alles wat naar geleerdheid zweemt. Cremer is zeer in zijn nopjes, dat je hem wilt helpen en zal je zelf schrijven. Juffr. Lina is nog altijd niet in den handel; de verzending moet wachten op het gereedkomen van Louise Nagels Zangen der zee. Laat dus nog niet blijken, dat je al een exemplaar bezit. Heb je Sachse's Slag bij Duins gelezen? Dat is wel knap werk; maar hoe jammer, dat het onderwerp zoo weinig aanlokkelijk is... althans voor mij. Eva zal eerstdaags aan Anna schrijven en niet vergeten haar beeltenis in te sluiten. Intusschen verzoek ik je haar onze groeten over te brengen, die ik met een dankbaar hart hier insluit. Nog altijd weet ik niet precies wanneer Jonge Harten hier wordt vertoond; maar zouden jelui geneigd zijn - ten minste als het stuk in Rotterdam heeft voldaan - daarvoor over te komen? Je weet, dat wij een warme, donkere en een lichte, koude kamer beschikbaar kunnen stellen.

Nu nog vele groeten aan Smis, Vlek en het mormel. Ik hoop, dat de eerste er niet door geaffronteerd zal zijn, dat ik deze drie namen in ééne zinsnede vereenig. In onze herinnering bekleedt hij eene afzonderlijke en goede plaats.

Werk verder prettig, haal je schade in en geloof mij steeds

tt

Marcellus Emants

16 oktober 1888

Boele is P.A.M. Boele van Hensbroek, mede-redacteur van De Nederlandsche Spectator *en werkend lid van O.K.K. waar hij bij de lezing van SK. aanwezig was. - E. verweert zich in deze brief tegen de kritiek van zijn vriend, die inderdaad van 'verliederlijken' gesproken had, zoals blijkt uit een brief van 12/13 november 1888 aan I. Esser: 'Wat Hogendorp van E.'s Jufvr. Lina schreef, ben ik geheel met hem eens. (Dagblad van Maandag) "Lina" is technisch een meesterstuk, anders gesproken (moreel, linguistisch, optimistisch) een* prul. *"Gij verliederlijkt Uw talent" schreef ik Emants'. (Verz. Lett. Museum). Baron van Hogendorp schreef onder het pseudoniem* Damas in Het Vaderland*; in 1887 werd hij directeur-hoofdredacteur van het* Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage. *Zijn stukken (ook dat over* Juffrouw Lina) *werden bijeengebracht in een aantal bundels* Haagsche Omtrekken. - Gräfin Pustecla *was een van de toneelstukken die SK. met het oog op een eventuele opvoering aan E. ter beoordeling voorlegde. - In* De Nieuwe Gids *van oktober 1888, blz. 144-146, schreef Lodewijk van Deyssel onder Varia een stuk over 'Zola, Gedecoreerd en Akademielid'. - Couperus' eerste roman* Eline Vere *werd op dit tijdstip als feuilleton in* Het Vaderland *gepubliceerd*.

16 Oct. 1888 den Haag.

Amice,

Na je jongste lezing alhier zei Boele: hoe komt die Kleine toch zoo reactionair? Ik herhaal thans deze vraag. Man, man, weet je dan nog niet, dat alleen oppervlakkige boeken of boeken over oppervlakkige menschen zonnig kunnen zijn? Het bestaan van den intens-levenden mensch is óf een voortdurende pijnlijke schuring òf eene korte, maar hevige ontploffing. In beide gevallen overweegt pijn, smart enz. en *liegt* eene schildering, die het tegendeel doet vermoeden. Daar ik niet heb willen twisten laat het mij koud, dat je juffr. Lina troosteloos vindt; daar ik geen miskraam geschilderd heb, trek ik het mij niet aan, dat je van een plezier om in het bloed te plassen gewaagt. Waarom spreek je echter van verliederlijken, waar het een boek geldt, waarin niets liederlijks voorkomt? Lina of te wel Dina was m.i. een zeer merkwaardig mensch en wat kan je ten laste leggen aan een wezen, dat altijd het zoogenaamd goede gedaan heeft, wier leven ééne aaneengeschakelde verdienste was? - Bon goût, mauvais goût, schoonheid en leelijkheid zijn m.i. misbruikte woorden, die ik op het gebied van roman en novelle vervangen zou willen zien door karakteristiek, juiste psychologische teekening, waarheid van effect enz: Een handleiding tot kaas en zuivelbereiding, waarin men zou vinden *hoe* kaas *wordt* gemaakt en niet *hoe* kaas *moet* of *kan* gemaakt worden, zou ik gaarne eens zien. Bovendien heeft dit verwijt in mijn oogen al even weinig kracht als het gepraat over photographceren. Waarom zeg je niet aan een schilder: je schilderij zit al in je verfkist, want daar liggen al je

Eva Verniers van der Loeff, tweede vrouw van Emants

kleuren even goed als op je doek? - Moraal: een auteur is altijd boos als men hem aanmerkingen maakt. In casu ben *ik* het echter niet, want alleen wat je in mijn werk prijst, heeft in *mijne* oogen waarde. Wil je zonnige boeken neem dan de familie Buchholtz, Jonge Harten of dergelijk goed. Ten slotte nog een vraag: Zie jij kans om iemand, die niet verfijnd intellectueel is ontwikkeld tot een zelfmoord (die historisch is) te brengen, zonder horreurs in haar geest te laten oprijzen? Ik niet, en daarvoor moest de miskraam dus dienen, die jij niet begrepen hebt. Wat je bedoelt met verdriet is zonde, vat ik niet. M.i. zou je ook kunnen zeggen buikpijn valt onder de bepalingen van het nieuwe Strafwetboek. - Over iets anders. Gräfin Pustecla vind ik niet mooi. In mijne oogen ligt er niets dramatisch in, dat een overmachtig man van zijn overmacht gebruik maakt. Dat de andere partij haar gram haalt doet ook niets af. Voor een drama acht ik noodig de botsing van twee nagenoeg even krachtige elementen (mensch op mensch of mensch op omstandigheden). Daarbij komt, dat de hertog wel, Alberto in 't geheel niet, de gravin weinig gekarakteriseerd is. De handeling is uiterst schraal en bovendien hier en daar psychologisch onjuist. Het is bijv. ondenkbaar, dat (27-35) Bianka zóó lang met den hertog doorbabbelt, dat eindelijk haar man er iets van bemerkt. In dit tooneel had zij niets anders moeten zeggen dan: ga weg, ga weg en nog eens ga weg. De tirades zijn eindeloos lang en ik geloof, dat alleen het slot van bedrijf III iets zal uitwerken. Het vijfde bedrijf met zijn schildering van het hof had in het eerste moeten staan en het slot tafereel vind ik erbarmelijk en dwaas. Consulteer anderen; ik geef alleen *mijne* opinie. - En nu mijn oprechten gelukwensch met Stams aanstaande komst in je gemeente. Ik moedig hem niet aan; maar hij moedigt zich zelven aan en de omstandigheden (het vertrek van eene meid) werken mee. Evenwel ---- 't is nog zoo ver niet.

Eva heeft plan hierbij eenige woorden voor Anna in te sluiten. Evenwel ... zoo ver zijn wij ook nog niet.

Gisteren waren er weer stormachtige teekenen in Oefening. Netscher weerde zich. Lees eens wat v Deyssel in de N Gids over Zola heeft geschreven. M.i. uitstekend juist en helder en flink.

Couperus' feuilleton begint weer te zakken.

Vele groeten aan Anna

tt

Marcellus Emants

N.B. Zoodra ik van Stam de couranten terug heb zend ik je alles toe. Waarschijnlijk geschiedt dit Donderdag. Lees de Anarchist eens; ik voel groote sympathie voor dat blad.

Ik heb Eva verkeerd begrepen: Zij heeft al geschreven en haar portret ingesloten.

9 december 1888

SK. heeft E. nu boeken doen lezen van Melati van Java (De Jonkvrouwe van Groenerode, *1874) en een werk van zijn vriend I. Esser Jr., zonder succes*. Hildegonda van Duyvenvoorde *is een bundel novellen die Esser onder de deknaam C. Terburch in 1879 liet verschijnen. - In* Het Vaderland *van 13 november 1888 kwam het volgende entrefilet voor: 'Aan "Het Tooneel" (no. 4) wordt uit Den Haag bericht, dat "Jonge Harten" een onbetwist en hartelijk succes had. We zouden deze onjuistheid - want dat is het - niet releveeren, indien zij niet voorkwam in een vakblad, waarvan men eischen mag dat het 't publiek voorlichte'. E. reageerde hierop in* Het Vaderland *van 21 november met een ingezonden stuk, waarin hij de vraag stelde wat de bedoeling van deze regels was? Andere bladen bevestigen het succes. Misschien niet onbetwist en hartelijk, maar sinds wanneer - merkt E. op - hecht men zozeer aan juistheid van uitdrukking dat het nodig wordt geacht terwille van een dergelijke kwalificatie tegen de toneelkritiek in een ander blad op te komen? De redactie liet E.'s reactie door een kort onwelwillend commentaar volgen. Wie hem 'de kool heeft gestoofd' heb ik niet kunnen achterhalen. In deze zelfde tijd, op donderdag 22 november, verging voor de Scheveningse kust een Franse bark, de 'Ango'. Slechts twee opvarenden werden gered en er verschenen diverse reacties en ingezonden stukken in de bladen met kritiek op de slechte organisatie van de hulpverlening. Onder de titel* Winterdroom *droeg ook SK. een steentje bij in* Het Vaderland *van 25-26 november; hij stelde daar namelijk de oprichting voor van 'een Vereeniging tot het instandhouden van goede reddingstoestellen en het africhten van bedienaars daarvan in de kustplaatsen van Nederland. Als eerste artikel van het reglement zou bepaald kunnen worden dat, behalve aan de leden van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, het lidmaatschap van de Vereeniging aangeboden zal worden aan alle Rijks-, Prov.- en Gemeenteambtenaren in Nederland, wier traktement meer dan f400.- bedraagt'. - De auteur van het toneelstuk* Familie-leven, *dat bij het Nederlandsch Tooneel werd gespeeld, was Gerrit Jäger, redacteur van* Het Vaderland. *In verband met hem staat ook de noot van E. zelf onder deze brief. -*

Kippeveer of het geschaakte meisje *(1888) is een geromantiseerde politieke satire van J.A. Heuff Az., gepubliceerd onder het pseudoniem Cosinus*. - Menschen om ons *(W.A. Morel, Den Haag 1888) is de tweede bundel schetsen van Frans Netscher*.

9 Dec. 1888 den Haag.

Amice,

Zeer duidelijk is 't mij in den laatsten tijd geworden, dat de wegen onzer ont- of afwikkeling hoe langer hoe verder uiteenloopen. Ook de jonkvrouwe van Groenerode heb ik nu gelezen en ik vind er geen sprankje natuur in. Je schrijft: 'ook ziet gij in uw maak- en knutselwerk oordeel de plastiek voorbij' (over Hillegonda van Duyvenvoorde) en nu ben ik juist verzot op plastiek; maar vind ik in bovengenoemd werk van Esser niets dan knutselwerk zonder plastiek Dat is een gemaakte natuur zonder een sprankje van waar leven. - Je zegt een artiest mag niet vervelen en haalt daarbij de vergezichten aan uit Une page d'amour. Je vergeet echter, dat de schuld van *het zich vervelen* even dikwijls op den lezer komt als op den artiest. Er zijn veel menschen, die zich vervelen als zij Homerus, Shakespere, Goethe lezen. - Wie niet begrijpt wat Zola met deze vergezichten bedoelde en wie zich dus bij deze lectuur verveelt, is een lezer, wiens bewondering ik nooit verlang te verdienen. - Je schrijft: gijlieden meent voor alles eene uitdrukking te moeten vinden, en haalt daarbij aan het pipidoen van een haan, het babadoen van een kip. Ten eerste doet een haan geen pipi; maar ten tweede is 't volkomen onjuist. Slechts datgene wat karakteristiek is voor den mensch en zijn bedrijf op aarde verlang ik weer te geven, maar dat *moet* dan ook er in. Melati, Esser, Brunings, enz. vind ik zuiver vervelend (waarom schrijf jij toch langwijlig, dat een germanisme is?) omdat zij de karakteristiek opofferen aan de verhaaltjesfabriek. De romantiek is in minachting gekomen, omdat de lezers zeggen, wat hebben wij aan die verzinsels van een opgewonden auteur. Daaraan hebben die lezers groot gelijk en nu wordt het tijd, dat wij in ons lezend publiek van jonge meisjes, oude vrijsters en zich vervelende, nullige mannetjes, eens wat degelijkere elementen zoeken te krijgen. Je schrijft: gij ziet dat uw antwoord op het entrefilet van het Vaderland over Jonge Harten de zaak niet verder heeft gebracht. Welnu jou stuk over de schipbreuk van de Ango heeft die zaak evenmin verder gebracht. Jij hebt echter je oordeel willen zeggen en ik ook. Daarmee waren wij voorloopig beide voldaan. Ik weet nu echter wie mij de kool heeft gestoofd en dat is al veel.* Ik vind er altijd iets zeer lafs in, wanneer men onopgemerkt door de persoon, dien 't aangaat, en ongevraagd zijn ongunstige meening eens tracht te luchten. In het Livre d'or de la comtesse Diane las ik zoo even À quoi reconnaissez-vous un ami? - Il ne parle de mes défauts qu'à moi-même. Nu is die

* Niet Jaeger.

Vaderland-man wel geen vriend van mij; maar ook hij heeft mij dikwijls vriendschappelijk de hand gedrukt. -

Wat Davos aangaat, tal van omstandigheden maken, dat ik den datum van ons vertrek vooralsnog onmogelijk kan opgeven. Zelfs hebben wij voor de eerste veertien dagen reeds invitaties aangenomen voor bijna alle avonden.

Nog in deze maand heeft Eva plan Anna te schrijven; maar zij heeft het zeer druk door de vertaling der tooneelstukken, die wij in het voorjaar zullen spelen. Cremer heeft zich geassocieerd met van den Tol. De firma zal heeten Cremer en Co. Moge 't hun wat medeloopen!

Groet Anna hartelijk van ons beiden en druk Smissaert de hand.

Nieuws heb ik verder niet te melden. Dat de auteur van Familie-leven Jäger heet, weet je nu reeds. Hij is een vriend van Couperus en Netscher. - Over Eline Vere ben ik bij voortduring gunstig blijven oordeelen. Dat is natuur, observatie, onopgesmukt gevoel. Ook in Kippeveer vind ik veel goeds alsmede in de Menschen om ons.

Intusschen steeds

tt

Marcellus Emants

20 december 1888

De nieuwe roman van van Deyssel is De kleine republiek, *verschenen bij P. Beitsma, Deventer 1888. - Voor* Familie-leven, *zie brief en toelichting van 9 december 1888*.

20 Dec. 1888 den Haag.

Amice,

Van dag tot dag heb ik dezen brief uitgesteld; omdat ik verwachtte, dat men uit Davos ons een dag zou bepalen, waarop wij goede kamers konden krijgen. Nu dit niet is gebeurd zijn wij maar tot het besluit gekomen ons vertrek door andere overwegingen te laten bepalen. Wij gaan dus Zaterdag in eens door en komen na een reis van ca 36 uren te Davos aan. Een paar maanden zullen wij daar wel blijven. Eva is nog al onder den invloed gekomen van het akelige, mistige weer, dat wij hebben genoten. Zij is schor, koortsig en heeft gisteren voor een diner bij Stam moeten bedanken.

Ik hoop, dat de dunne, overheerlijke lucht haar weer op zal knappen.

Heb je den nieuwen roman van van Deyssel al gelezen?

Met veel genoegen heb ik Familieleven gezien. Daar zijn uitstekende tooneelen in en het stuk munt vooral uit door oorspronkelijkheid. De man stoort zich klaarblijkelijk niet aan conventioneele theoriën.

Hoe maakt Anna 't in haar strubbelingen met dienende geesten?

Nieuws heb ik niet en nog veel moet er worden afgedaan eer wij kunnen vertrekken. Neem dus deze weinige regels voor lief, groet Smissaert en Anna van ons beiden, neem Eva's groeten voor je zelven aan en geloof mij

tt
Marcellus Emants

Adres als verleden jaar:
Davos am Platz
Kurhaus Holsboer.
Ik hoor, dat Wintgens terug is.

15 maart 1889

Een nieuwe uiting van het ongenoegen van SK. vormde de publikatie van het bundeltje Naturalistische Passie-Cyclus van Elf zangen met Voor- en Achterdeur *door Ixo, 's-Gravenhage, Cremer & Co 1889. SK. parodieert hierin weinig overtuigend de poëzie van de Nieuwe-Gidsers. - Het stuk van Sachse is diens uitvoerige beschouwing in* De Gids *1889 nr. 1 over de Goncourts, naar aanleiding van het* Journal, *onder de titel* Een Kunstenaarsboek. - *Zie over Damas de toelichting bij de brief van 16 oktober 1888. SK. frequenteerde inderdaad van Hogendorp, zoals blijken kan uit de briefwisseling met Esser Jr. En uit zijn* Schrijvers en Schrifturen *(H.D. Tjeenk Willink, Haarlem 1891) weten we het nog nauwkeuriger. Hij schrijft daar in zijn artikel over hem: 'Ik heb van Hogendorp in October 1888 het eerst in April 1889 het laatst ontmoet'. - Anna's stuk - d.i. van mevrouw Anna Smit Kleine-Fastré - is waarschijnlijk* Zijn Vader, *dat in het najaar 1889 door de Koninklijke Vereeniging 'Het Nederlandsche Tooneel' werd gespeeld. - Frits, de zoon van SK. was no. 21 geworden van een 40-tal aspiranten voor Willemsoord. Er waren 20 plaatsen, maar niemand viel uit. Het volgend jaar deed hij opnieuw examen en werd no. 2*.

15 Maart 1889
den Haag

Amice,

Reeds had ik den Passie-cyclus gelezen en gisteren op de wandeling - Stam kan het getuigen - aan jou toegeschreven.

Stam, Cremer en v.d. Tol hebben echter niets verklapt. Het best geslaagd vind ik No. 2, het begin van 5 en vooral No 11. De voordeur is mij te onbegrijpelijk. Zullen de nieuwe Gidsers nu antwoorden? Het stuk van Sachse heb ik ook gelezen. Dat jonge mensch werkt en leest veel. Wat hij zegt is ook niet kwaad, hoewel tot nog toe een beetje te sterk anderen nagepraat.

Heb jij tegenwoordig relaties aangeknoopt met Damas?

Wij zijn dus teruggekeerd en terstond aan het repeteren gegaan. Dezen keer hopen

wij te geven: Les gens nerveux van Sardou, een zeer weinig bekend stuk.

Van het comediespelen te Davos hebben wij groote voldoening gehad.

Ik heb de voddige Portefeuille opgezegd. Kan je mij een ander blaadje aanbevelen, dat mij op korte, bondige wijze op de hoogte houdt van *al* wat in ons land en van het *beste*, wat in den vreemde uitkomt?

Krijgen wij Anna's stuk nu zeker *niet* vóór den zomer? Je vraagt mij naar den afloop van Jonge Harten te Davos; maar heb ik je dan niet gemeld, dat dit stuk zoo goed is gegaan, als het met zeer gewillige, doch erg zwakke, dialectsprekende en gesticulatie-looze krachten gaan kon? Het succes was groot genoeg en ik had de voldoening van te zien, dat het whistpartijtje met wat goeden wil zonder ééne tusschenpauze gespeeld kan worden.

Hoe jammer voor Frits, dat de kans op plaatsing zoo gering is. Laten wij het beste hopen. Van mijn oom Mejan uit Zutfen is de oudste zoon, die te Leiden niet werken wilde, thans kellner te Chicago. En dat jonge mensch was o, zoo trotsch. Dat is in allen gevalle nog veel erger.

Doe vele groeten van ons beiden aan Anna en Smissaert, en neem voor je zelven die van Eva in ontvangst.

Werk prettig, drink matig, wandel veel en geloof mij

tt

Marc. Emants

18 april 1889

De Vereniging van Letterkundigen, welke E. in deze brief bepleit, is eerst veel later opgericht, in 1905. Op voorstel van Johan de Meester en Herman Robbers, die met Arij Prins en Jacobus van Looy tot de grote ijveraars en initiatiefnemers behoorden, is E. aangezocht als eerste voorzitter. Hij heeft voor die eer echter bedankt en Van Deyssel werd toen gekozen. - Het feuilleton over De Bergh vindt men afgedrukt in Schrijvers en Schrifturen, *H.D. Tjeenk Willink, Haarlem 1891. - Mr. Lodewijk Gerard Greeve, de kantonrechter, was om zijn geestigheid bij O.K.K. zeer gezien. Haje noteert dat Smit Kleine hem 'een figuur' vond. Hij was de schoonvader van E.'s broer, Gerard, die in 1881 met zijn dochter Anna Maria Paulina huwde. Mr. L.G. Greeve stierf nog ditzelfde jaar op 1 oktober. - De* Blasphèmes *van Jean Richepin verschenen in 1884.*

18 April 1889

den Haag.

Amice,

Ik ben geen lid van de V v N L en zal dit niet worden. Het komt mij voor, dat in Nederland de loopbaan van belletristisch kunstenaar zoo afschuwelijk is, (moreel niet financieel bedoel ik op dit oogenblik) dat men wel alles moet aanwenden om beginners er nog van af te houden; maar niets mag doen om hen - zij 't dan ook zijdelings - er toe aan te moedigen. Wilden echter *zij,* die eenmaal zoo gek zijn geweest om toch voor Nederlanders te gaan schrijven, een vereeniging

stichten, die hun jaarlijksche bijeenkomsten, misschien een societeitsgebouw, een voor hunne belangen wakend bestuur enz. enz. zou waarborgen, dan zou mijn scherfje niet ontbreken. De vereeniging zou dan echter (evenals Pulchri bijv.) een kern van zuivere kunstenaars moeten hebben, waaruit ik uitgevers, boekhandelaren, schrijvers *over* kunstenaars en menschen, die *iets wetenschappelijks toevallig* eens in niet-kwaad Hollandsch hadden opgesteld, geweerd zou wenschen te zien.

Ten Brink schijnt aan schrijvers alleen te denken, als hij hen op financieel gebied, en aan financieele lui, als hij hen op (zijn) letterkundig terrein noodig heeft.

Van Esser heb ik een vleiend schrijven ontvangen.

Je feuilletons over de Bergh heb ik *toch* gelezen en zij zijn mij zeer goed bevallen. Is dat nu ook te geleerd?

Stomkoppen ... zoo'n publiek.

Wat je mij schrijft aangaande mijne onmacht om Kloos te waardeeren is wel juist, maar zeer weinig troostrijk.

't Is heel mooi tot iemand, die naar de 80 loopt te zeggen: ‘vriend, je hebt je tijd gehad en nu begrijp je er niets meer van’; maar 't is wat anders als de aangesprokene kan antwoorden: ‘amice, ik ben pas 40 en ik heb nog nooit bemerkt, dat *ik mijn* tijd ook eens gehad heb’.

Ik heb Shelleys Prometheus trachten te lezen en ben er niet doorgekomen, omdat ik er niemendal van begreep. Ik heb in verzen van Ghil en Verlaine gekeken en heb er niets van begrepen. In de laatste dagen is 't mij soms te moede of ik veridiotiseer.

Zeg niet, dat je 't van mij *weet;* maar weet dat Greeve de kantonrechter niet lang meer zal leven. Als je dus wat over hem wilt schrijven, haast je dan. Hij wil zelf niet weten (en de familie evenmin) dat hij hard achteruitgaat.

Damas gaat voor zijn gezondheid naar Wiesbaden.

Heb je de Blasphèmes van Richepin wel eens gelezen? Blikslager, dat is kranig! Vele groeten van en aan; je weet er alles van. Wat een voorjaar! Een mensch zou er pessimist in worden en nu jij afstand van de borrels hebt gedaan verwacht ik dus eerstdaags je bekeering tot Schopenhauers leer. Optimisme is in mijne oogen: delirium tremens.

Intusschen steeds

tt

Marc. Emants

15 juli 1890

Het hier bedoelde artikel van Netscher is te vinden in Nederland *1890 I blz. 339 e.v. Het gaat niet over E., maar over I. Esser (en diens onder pseudoniem Terburch verschenen roman* Willem Norèl*) en over twee boeken van Maurits (P.A. Daum). In een preliminaire beschouwing spreekt hij over E. als over een voor-*

Frans Netscher

loper van '80. - De roman van J.E. Sachse is Een verloving, *verschenen te Leiden in 1890 onder het pseudoniem Rana Neida. Het boek kreeg een gunstig onthaal van Van Deyssel. - Collega en concurrente Anna slaat op het feit dat Anna Fastré, de latere mevrouw Smit Kleine, eveneens schreef, onder verscheidene pseudoniemen, en met name toneel onder de schuilnaam Banner. E. doelt vooral op dit laatste omdat zowel hijzelf als zij zich op dit tijdstip met toneel bezighielden. E. publiceerde dit jaar drie toneelstukken: in* De Gids: Te laat *(III blz. 512-541), bij W. Cremer, Den Haag,* Haar Zuster, *en* Fatsoen *bij L.J. Veen, Amsterdam. Uit een brief van SK. aan I. Esser weten we dat Anne Fastré einde '89 aan een 'comédie de moeurs'* Nieuwerwetsch *werkte. - E.'s vrouw was op dit tijdstip 29 jaar; wellicht overwoog hij voor haar een lijfrente te kopen*.

15 Juli 1890 den Haag

Amice,

Van Netschers artikel wist ik niets. Ik ben naar de Witte gegaan, vond daar de afl. Mei, Juni, Juli, waarin het niet staat; maar vond April niet, daar deze afl. uitgeleend was. Ik berust er nu in het stuk niet te kennen.

Netschers oordeel is mij niet geheel en al onverschillig; maar sinds ik in 't algemeen weet hoe hij over mij denkt, intrigeert het mij weinig zijn oordeel in elk bijzonder geval te leeren kennen. Alleen zou ik willen weten, wat hij nu van mij te pakken heeft gekregen. Een verklaring van't geen jij noemt zijn onhebbelijkheid zullen velen zoeken - en misschien terecht - in de omstandigheid, dat ik hem geld heb geleend. *Ik* beschouw hem een beetje anders. Al wat Netscher heet is ongeloofelijk

eigen-wijs. Elke Netscher heeft de waarheid in pacht en dus kunnen twee Netschers elkander nooit uitstaan. Frans is in zijn particuliere leven altijd even grof onhebbelijk geweest als hij in zijn publieke schrijverij teer fijngevoelig wil zijn. Voor mij ligt hierin een groote mate van ploertigheid. Toch verbeeldt hij zich oprecht te zijn. Wat hij tegen mij zegt is ongetwijfeld waar gemeend; maar de woorden hebben voor hem een anderen klank dan voor gewone menschen. Wat voor hem karakteriseeren is noemt een ander al licht uitschelden. Dat is natuurlijk een quaestie van opvatting. Van mij is hij - dat spreekt van zelf - jaloersch. Ik bedoel niet van mijn schrijven; maar van mijn financiën. Die jaloezie is ook weer erfelijk in de Netschers. Bijgevolg is 't dubbel onaangenaam voor hem bij mij in het krijt te moeten staan. Indertijd gaf ik hem dit geld (een schijnleening natuurlijk) om hem te bevrijden van de meid, waardoor hij zich liet onderhouden. Nu laat hij zich al weer mainteneeren door dezelfde of door een andere, die voor *f* 1 's avonds in een café-concert optreedt. Concludeer zelf. Wat hij zeker bezit en wat tegenwoordig niet iedereen heeft, is energie.

_____

Wat was 't jammer, dat jelui ons verleden Zaterdag niet kondet hebben. Wij hebben nu voor 1 Aug. nog wel eens een dag vrij, maar met de kinderen zou de conversatie toch al licht iets minder-prettig-gedwongens krijgen. Dus dan maar tot het najaar.

Stam schijnt het met Carlsbad niet goed te kunnen vinden. Zou hij suikerziekte hebben? Je moet 't hem natuurlijk niet vragen; maar ik denk het soms.

Je weet zeker, dat Sachse een roman heeft geschreven. Elk vel moet ik nazien en met aanmerkingen voorzien. Misschien krijg jij ook de vellen wel ter inzage. Mijns inziens is dit zeer subjectieve boek de uiting van een zeer hysterische natuur, wiens lustjes (bloedelooze aanvechtinkjes, die voor passie worden gehouden) in strijd komen met de behoefte aan frissche lucht en kalmte, waardoor het zwakke lichaam zich op de been tracht te houden. Er spreekt een goede jongen uit, die graag wat modern pervers zou wezen; maar veel te alledaagsche en gezonde voorouders heeft gehad om zich die weelde te kunnen veroorloven. Het tusschendoor zeilen met een oude schrijfwijze links en een nieuwe rechts is al even half in de uitvoering als de inhoud door het boven aangeduide. (Die zin is verdomd slecht en onduidelijk; maar ik heb geen lust er aan te peuteren)

Eva heeft weer eens wat koorts. Ik hoop, dat het betere weer haar op zal knappen. Vele groeten aan collega en concurrente Anna.

Tot later

tt

Marcellus Emants

Ken je ook een soliede Maatschappij van lijfrenten en tegen hoeveel percent plaatst men daar geld op het leven van iemand, die ± 30 is?

5 oktober 1890

Van Hamel is vermoedelijk dr. A.G. van Hamel die redacteur was van De Gids, *waarin* Te Laat *verscheen, 1890 III blz. 512. - J.C. de Vos stichtte in 1890 met W. van Korlaar de Tivoli-Schouwburg in Rotterdam. Hij bracht in dit eerste jaar* Fatsoen *van E., echter zonder* Te Laat, *zoals deze gehoopt had*.

5 Oct. 1890 den Haag.

Amice,

Hoe komt Anna er toch aan te denken, dat ik den draak met haar zou steken of wel van de hoogte af op haar neerzien?

Aan het eerste heb ik geen oogenblik gedacht en dan die hoogte, waarop ik zou staan ... te goed om te *mis*lukken en niet goed genoeg om te *ge*lukken, ziedaar mijn eigen oordeel. Vertel haar eens, dat van Hamel mij over Te laat schreef: ‘met het slot kan ik 't niet vinden, omdat alles bij het oude blijft. (N.B. dat heb ik juist gewild). De dialoog is weer allergemakkelijkst en alleraangenaamst’.

Dus precies het tegendeel. Zoo gaat het nu altijd.

't Is mij aangenaam te weten wat de Vos aan jelui heeft gezegd.

Aan mij zei hij:

‘Ik vind het beter Te laat niet met Fatsoen samen te laten gaan, omdat beide stukken lang zijn en de pauze midden in Fatsoen zou moeten vallen. Staat u er echter op, dan doen wij 't toch’.

En vroeger schreef hij: ‘gaarne wil ik Te laat lezen. Ik ben er à priori volstrekt niet tegen twee stukken van een zelfden auteur achter elkander te geven’.

Ergo de Vos is een diplomaatje, die argumenten vooropschuift om tot zijn doel te komen.

Ik vermoedde 't; nu weet ik het.

Over Zuid-Duitschland bezit [ik] noch een Baedeker, noch eenig ander reisboek. Nevensgaand het schrijven van je zoon terug. Ik begrijp van die affaire niemendal. Misschien brengt Eva mij wat licht mede.

Intusschen ... ga er maar eens uit en neem wat afleiding. Later krijg ik dan wel eens mondelinge ophelderingen over al wat mij nog duister is.

vr. g.

Marc. Emants

2 februari 1893

In de winter van 1892 ondernamen E. en zijn vrouw een reis om de wereld waarbij zij Brits-Indië, China, Japan en Amerika bezochten. De volgende brieven getuigen daarvan. Over Amerika is er geen brief, maar wel bevindt zich in de uit de nalatenschap van SK. afkomstige collectie een (onvolledig) fragment

van een artikel, dat E. als ingezonden stuk aan een dagblad deed toekomen en dat betrekking heeft op de World Fair te Chicago. Dat blad was misschien Het Nieuws van den Dag, *waaraan SK. medewerkte, hetgeen zou kunnen verklaren dat het ms. in zijn bezit gekomen is. - 'Je vriend Bastert' is Johan Bastert, de zoon van de latere minister van waterstaat en vriend van de kring in Maarsen*.

Calcutta 2 Febr. 1893

Amice,

Terwijl ik je schrijf, drink ik de laatste druppels van een flesch Holl. jenever, afscheidsgeschenk van een der twee Indische rajah's, bij wie wij gelogeerd hebben. Over die rajah's mag ik je niet schrijven, omdat Eva zulks naar Anna doet. Over iets anders dus. Ofschoon Eva een ernstige koortsvermaning heeft gehad, ofschoon wij leven in 't land van cholera en malaria, ofschoon wij al zeven nachten (behalve de dagen) in den trein hebben doorgebracht en ofschoon de voeding hier allerellendigst is, maken wij 't goed. Wij zien ook zeer merkwaardige dingen zooals daar zijn afgoden met zes armen en apekoppen, of in den vorm van een phallus, Yogi's, die zes maanden onder den grond zonder lucht, drinken of voedsel hebben doorgebracht, ongelooflijk mooie overblijfselen van marmeren paleizen en tempels, phantastische steden van allerlei aard en soort enz. enz. Al is Egypte veel eigenaardiger, Indië is, dunkt mij, een hoogst belangrijk land. Jammer maar, dat men niet ééne, maar wel tien talen moet leren om er alles goed van te kunnen vatten. Met behulp van boeken en tolken doe ik mijn best en ik zal dan ook wel eenige opstellen over al 't geziene kunnen schrijven; maar 't blijft toch bij napraten.

Misschien komt je vriend Bastert beter op de hoogte. Och, heerejee, wat een reiziger! Hij lijkt me een goede vent; maar wat zoekt die man toch in den vreemde? Ten eerste gaat hij totaal onvoorbereid van huis, dan leest of vraagt hij niets. Vluchtig kijkt hij 't voornaamste eens aan en hij bezit niet den minsten tact om van de gelegenheden eens te profiteeren en iets te zien, dat nu juist niet iedereen ziet. Van al zijn aanbevelingen heeft hij in 't geheel geen profijt gehad! Zeg hem dit alles maar niet. Wij zijn goede vrienden geworden - omdat wij hem nog al eens op sleeptouw namen - en waarom zouden wij 't niet blijven. Een nog ongelukkigeren indruk kreeg ik van den Heer Kan uit den Haag, die net als wij de wereld rondtrekt. Altemaal geld vermorst! Al zijn wij maar zelden met Hindoe's in aanraking gekomen, die Engelsch spraken, je kunt niet begrijpen welken vreemden indruk het maakt door eenvoudige - niet geraffineerde - lui te hooren verklaren: inactiviteit is beter dan activiteit; hoogste zaligheid is het niet-meer-te-behoeven-te-leven. - Je zult zeggen: maak je dan van kant. Dit echter baat hun niets. De geloovers in een zielsverhuizing nemen aan, dat alleen *hij* nooit op aarde terugkeert, die door een volkomen abnegatie en meditatie, den wil om te leven in zich gedood heeft. Hiervoor is een aanhoudend vasten noodzakelijk en men heeft bevonden, dat sommigen hierin zóó ver gaan, dat niet alleen al het vet uit

hun lichaam verdwenen is, maar dat zelfs hun beendergestel na den dood buigbaar of broos was geworden. Verbrand worden deze heiligen niet. Hen werpt men in den Ganges, net als de kinderen en als je dat eenmaal hebt gezien, dan eet je in dit land nooit meer riviervisch. Kan jij je een stad voorstellen, waarin eenige duizendtallen van phallussen in tempels, in huizen en zelfs op de hoeken van straten open en bloot zijn tentoongesteld om iederen morgen met water begoten en met bloemen versierd te worden? Zulk een stad is Benares. En dan nog de goden met apekoppen, olifantsnuiten, vijf hoofden, acht armen. Wij hebben ook Buddhisten gezien; maar lieve hemel, wat hebben de geloovigen gemaakt van die mooiste en zuiverste en waarste aller philosophiën? Een hedendaagsche Buddhist laat door een priester de gebeden op een lap schrijven. Die lap stopt hij in een koker en die koker wordt op een spil geplaatst. Nu draait hij den koker zoo snel mogelijk in de rondte en verbeeldt zich dan dat hij even dikwijls bidt als het ding omzwaait. Er zijn er, die zulke kokers door water of door uurwerken laten rondbewegen.

Zulke dingen moet je gezien hebben om ze te kunnen gelooven. En nu zullen wij nog de Chineezen en de Japanners krijgen!

Bijna twee maanden van de reis zijn al om. Wat vliegt de tijd. Als Eva daaraan denkt, dan begint zij nu al tegen den terugkeer op te zien. Ik moet erkennen, dat de reislust ook mij, zoodra ik maar weg ben, altijd bevangt. Evenwel, na deze reis zullen wij toch wel met iets als een reisindigestie terugkeeren.

En nu zou ik willen zeggen: Aan jou het woord. Hoe gaat het jelui? Hoe maken 't de kinderen? Schrijf maar naar de Parkstraat, dan komt het mij ter oore al is 't dan ook wat laat. In de hoop, dat het niet te lang meer zal duren, eer wij goede berichten van jelui ontvangen, sluit ik vele groeten voor Anna in en teeken

tt

Marcellus Emants

14 april 1893

Het echtpaar SK. vestigde zich in het begin van 1893 in Haarlem, waar het tot 1898 verbleef om vervolgens naar Doorn te verhuizen. - Het gekwebbel in Den Haag dat 'nog' in vollen gang is slaat misschien op wat SK. in zijn brieven 'de zaak Emants-Snijder' noemt; zie hiervoor de Inleiding.

Kyoto 14 April 1893

Amice,

Waarschijnlijk ben je op dit oogenblik aan het pakken en ontvang je dezen brief geïnstalleerd in je nieuwe huis. Geluk zij je gewenscht in die nieuwe woning. Dat ik mijn brief nog richt naar Maarssen vindt zijn grond in mijn onbekendheid met je adres te Haarlem.

Smit Kleine op latere leeftijd

Ofschoon Eva de influenza heeft gehad - een koopje in een hôtel - maken wij 't goed. Wij leven nu in 't land, waar men achter papieren vensters zit, op plankjes rondtrippelt en met stokjes eet. Met mate doen wij nu en dan aan die eigenaardigheden mede. Onder anderen hebben wij nu al tweemaal op zijn Japansch gedineerd en eens een bal in de grrroote wereld alhier met onze tegenwoordigheid vereerd. Dit bal werd gegeven door den Vicomte Akimoto en zijn kleedermaker deelde de uitnoodigingen rond. Hij had de goedheid ook aan ons te denken. Op dit bal waren tegenwoordig de Chineesche gezant, de Coreaansche gezant (een kerel met een hoed van gaas op) een Buddha priester, een Engelsche dominee, eenige Japansche prinsen en prinsessen, een zoodje Amerikanen en Engelschen en ... wij. Het bal op zich zelf was niets waard; maar 't was een lust de Japanners - vooral de Japansche dames, die meest allen in nationaal costuum waren - tegen elkander te zien buigen. Zij gaan daarbij nagenoeg op de hurken zitten, meesmuilen dan allerlei complimentjes en rijzen eindelijk weer omhoog slurpend als iemand, die iets zeer lekkers drinkt. Ik vertel dit zoo uitvoerig, omdat wij 't pas hebben genoten; maar die Chineezen met hun minachting voor de Europeesche barbaren waren ook lang niet mis. In Canton werden wij o.a. vereerd met een uitroep, waarvan wij eindelijk de verklaring eens vroegen aan onzen gids. Ach zei hij, dat is niets; zij roepen sla hun den kop af! Te Hong Kong werden wij alleraardigst ontvangen door de Duitschers en Hollanders. Wij woonden daar een buitenpartij bij, waarop zes en vijftig personen tegenwoordig waren. De zaak was mooi opgezet. Onder anderen was er een wedstrijd voor dames georganiseerd, waarbij zij met geblinddoekte oogen een aarden pot stuk moesten slaan. De prijs was een zilver vaasje en die prijs werd gewonnen door Mevrouw Emants. ‘Holland hoch’ weerklonk toen uit aller mond. - En zoo zijn wij nu al over de helft van onze reis. Ik ben bang voor onzen terugkeer. Brieven van lieve bloedver-

wanten vertellen ons, dat in den Haag het gekwebbel nog in vollen gang is. En je weet iemand die uit den vreemde komt, is altijd veel vatbaarder voor een epidemische ziekte dan de inwoners van een land.

Eva verzoekt me je mee te deelen dat zij een brief van Anna wachtende is en niet snapt waarom dit epistel zoo lang uitblijft. Ik antwoord natuurlijk, dat ook ik wachtende ben; maar dit baat niet. Eerst een brief dan zal ook zij de pen ter hand nemen.

Is Bastert goed van de reis teruggekeerd?

Zoodra wij terugzijn hoop ik eens over Bastert en nog wat met je te kunnen keuvelen. Intusschen sluit ik vele groeten in voor Anna en wensch ook haar geluk in het nieuwe huis.

Maken de kinderen 't nog al goed?

Tot nader schriftelijk of mondeling.

In afwachting

steeds

tt

Marc. Emants

16 mei 1893

Mr. C. Stemberg, oud-kantonrechter, was de eerste directeur van het in 1869 opgerichte dagblad Het Vaderland. *Hij bleef dat tot 1879. Het Dagblad is het* Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage *dat in 1900 aan de concurrentie met* Het Vaderland *bezweek. Het Nieuws is* Het Nieuws van den Dag, *waaraan SK. medewerkte en waarvan P.H. Ritter Sr. van 1890-1906 hoofdredacteur was. - Van Bylandt was destijds Nederland's gezant in Tokio. - Netschers roman* Egoïsme *verscheen in 1893 in twee delen, het thema van het boek is, met de woorden van Netscher zelf: 'Een jong, mooi vrouwtje - trouwt met een succesman - heeft allerlei teleurstellingen - en komt tot deze conclusie: dat je 't in je zelf moet zoeken' (E. d'Oliveira Jr.* De Mannen van '80 aan het woord, *A'dam z.j. blz. 108). Een sleutelroman met betrekking tot Eva of/en Marcellus E. is er niet in te zien. - Deze brief is geschreven op papier van het hotel en het briefhoofd - behalve de datum - niet geschreven maar gedrukt*.

16 Mei 1893

,

Amice,

Het kletsregent. De gelegenheid is dus gunstig om een paar brieven te schrijven. Evenwel ... wij zitten hier hoog in de bergen en ik heb dus je laatsten brief niet bij me om dien te kunnen beantwoorden. Gelukkig herinner ik me daaruit ééne phrase, waarin het woord bezopen voorkomt en het volgende heb ik daarop te

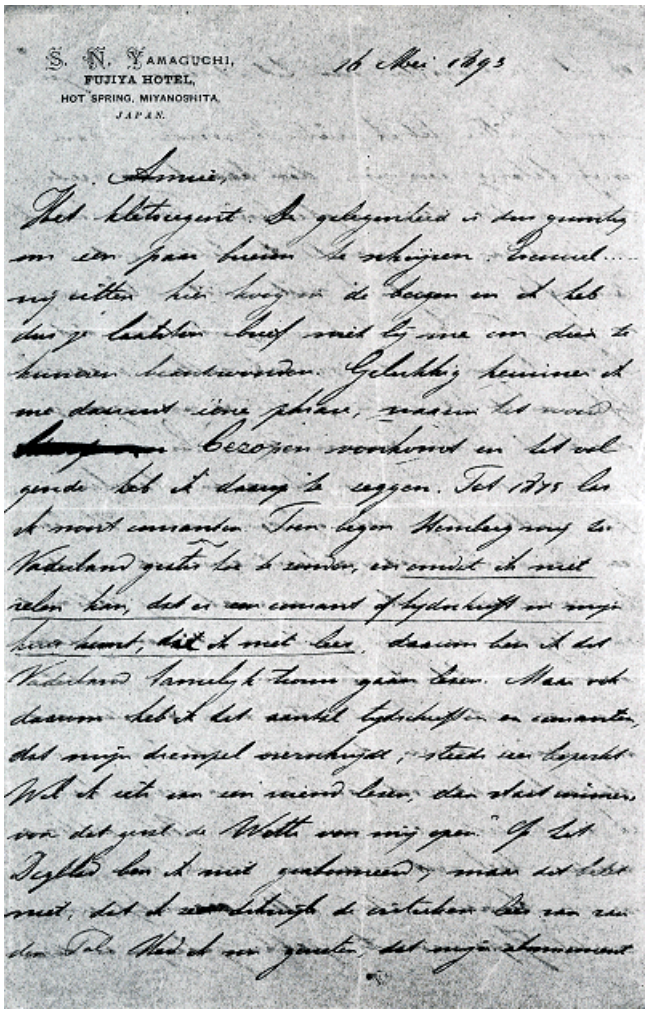

S. N. YAMAGUCHI,
FUJIYA HOTEL,
HOT SPRING, MIYANOSHITA,
JAPAN.

16 Mei 1893

Amai,

Het kletsuyt Je gebeyerd is dus gunsty
om een paar huren te schrijven. Evenwel.....
my ritten hier twee of drie dagen en ik heb
dus je laatsten brief mede Ey nog een dus te
kunnen beantwoorden. Gelukkig kennen ik
me daarent eene phrase, waarin het woord
[redacted] bezorgen voorkomt en het ook
gunde het ik daarop te zeggen. Tot 1875 en
ik nooit commandeur Jhr. Ingen Housberg nooy te
Vaderland gaten te reizen, en omdat ik niet
zeker kan, dat er een commando of hydrobuff in mijn
leven komt, dat ik met hen, daarom ben ik het
Vaderland terugkeer te komen gaan leven. Maar ook
daarom dat ik het aantal typebriefjes en commando,
dat mijn diensplicht overschrijdt, steeds een beperkt
Wil ik echt een en zeevol leven, dan staat minnen
voor het gevaar de Wereld van mij open. Of het
Jagtlust ben ik niet gebrouwen, maar ook dat
niet, dat ik een liefhebber de cirkuben ben van een
den Pelo Wad ik een gunste, dat mijn abonnement

zeggen. Tot 1875 las ik nooit couranten. Toen begon Stemberg mij het Vaderland gratis toe te zenden, en *omdat ik niet velen kan, dat er een courant of tijdschrift in mijn huis komt, die ik niet lees,* daarom ben ik dit Vaderland tamelijk trouw gaan lezen. Maar ook daarom heb ik het aantal tijdschriften en couranten, dat mijn drempel overschrijdt, steeds zeer beperkt. Wil ik iets van een vriend lezen, dan staat immers voor dat geval de Witte voor mij open. Op het Dagblad ben ik niet geabonneerd; maar dat belet niet, dat ik zeer dikwijls de critieken lees van van den Tol. Had ik nu geweten, dat mijn abonnement op het Zondagsblad van het Nieuws voor jou - met Ritter heb ik niets te maken - van eenig belang kon zijn, dan had ik reeds lang op dat blad ingeteekend. Thans ben ik je dankbaar me gemeld te hebben, dat de prijs *ƒ*2 is, wat ik niet wist. - Om nog eventjes op To terug te komen, het schijnt dat zijn beoordeelingen in den smaak vallen. Waarschijnlijk, omdat het geachte publiek er zijn eigen gedachten (?) in terugvindt. - En nu zitten jelui al weer hoog en droog in Haarlem. Hoe bevalt het je daar op den duur? Ik ben zeer benieuwd daaromtrent eens iets naders te vernemen. Wat ons aangaat, wij hebben 't in Japan zeer goed gehad en zeer aangenaam; maar nu heb ik toch weer genoeg van dit land en dit volk. Beiden vind ik interessant en aardig, maar de opinie dat Japan een vlekkeloos aardsch paradijs zou wezen, kan ik in de verste verte niet deelen. Wij hebben er anders heel wat meer van gezien dan de meeste toeristen. Wij hebben namelijk een viertal Japanners te pakken gekregen en dezen niet losgelaten eer zij ons het merkwaardigste hadden getoond van hun huiselijk leven, hun zeden en gewoonten. Om zoo iets te kunnen doen moet men eigenlijk zeer onbescheiden te werk gaan; maar dat wordt men op reis. De gedachte: morgen ga ik weer heen, dan wil ik zoveel mogelijk gezien hebben en dan kan 't mij weinig schelen hoe jelui over me denkt, heeft dit noodlottig ten gevolge. Wij hebben dus herhaaldelijk op zijn Japansch in een Japansch huis gegeten, met Japanners tooneelvoorstellingen bijgewoond, bij Japanners de theeceremonie, het bloemenschikken en duizenderlei andere eigenaardigheden gezien; wij hebben zoowel met mindere lui als met groote heeren kennis gemaakt, wij hebben bals en tuinfeesten bijgewoond bij ministers en ceremoniemeesters van den Mikado, wij hebben een uitnoodiging voor het keizerlijk bloemenfeest gehad, dat evenwel door den regen in het water is gevallen en wij hebben zelfs iets aanschouwd, dat volgens van Bylandt nagenoeg geen Europeaan ooit heeft gezien. Dit laatste is het maken van landschappen op lak door middel van zand, steentjes, veertjes enz. een tamelijk onnoozel ding, dat hier echter een ‘kunst’ heet, nog slechts door een tiental oude daimio's wordt uitgevoerd en liever niet aan Europeanen getoond. Toen ik hoorde, dat het iets zeldzaams was, dacht ik, dat moeten wij hebben en ... wij hebben 't gehad. Nu rest ons alleen nog Amerika door te trekken en ongelukkig heb ik in dit laatste deel der reis niet veel trek. Ik denk, dat Amerika mij erg tegen zal staan en dat ik dit land vervelend zal vinden. 't Is waar, wij gaan eerst nog naar de Sandwich eilanden, maar daar blijven wij slechts 30 uren. Zoo mogelijk bezoek ik de koningin. - Ziehier nu weer eenig nieuws, dat wij later mondeling hopen uit te werken. Vermoedelijk komen wij in de tien eerste Augustus dagen terug. Zend

Emants in zijn werkkamer

mij dus eerst nog eens wat geschrijf toe naar Amerika. Daar ik je adres nog altijd niet weet moet ik dezen wederom naar Maarssen zenden. Van Eva vele groeten en ons beider groeten aan Anna. Alles wel? Ik hoop 't en blijf intusschen steeds,

tt
Marc. Emants

N.B. Heeft Netscher in Egoïsme ons beiden te pakken of Eva alleen?

30 oktober 1905

In De Prins der geïllustreerde bladen, *no. 18 (28 oktober 1905, Ve jrg.) verscheen een artikel van SK. over E. Op de voorpagina stond een grote foto van de schrijver in médaillon met als onderschrift 'Marcellus Emants, voorzitter van het Tooneelverbond'; het artikel bespreekt echter de gehele figuur en werd later opgenomen in* Denkers en Dichters, *blz. 192-197*.

Voor het waarderend opstel in De Prins No. 18 betuigt ondergetekende zijn hartelike dank.

Marc: Emants
den Haag 30 Oct. 1905

3 april 1912

De Firma Eckstein was een Duitse uitgeversfirma die E. om een portret met biografisch bijschrift had verzocht.

3 April 1912
den Haag

Amice,

Aan de Firma Eckstein schreef ik eerst, dat Renacker geen enkele voorwaarde had gesteld voor de keuze van de persoon, die over mij zou schrijven. Werd nu de Heer Smit Kleine als zodanig niet aanvaard, dan achtte ik mij ook niet gebonden door mijne handtekening om 20 portretten met biografie te nemen. Daarop schreven zij een uitvoerige, maar dwaze brief. Ik bleef op mijn standpunt staan en nu is het slot deze aanbieding. Je artikel moest ik hun zenden, omdat ze 't anders niet konden beoordelen. Wel bestond het gevaar, dat ze er eenvoudig uit zouden gappen; maar ik heb hun geschreven dat ik dit van een fatsoenlike firma niet verwachtte. In de gegeven omstandigheden lijkt het mij het best, dat je het voorstel aanneemt. Ik vertrek Zaterdag naar Italië.

tt
Marc: Emants

Emants met derde vrouw en dochter

21 augustus 1918

SK. publiceerde in L'Echo Belge *van 11-12 augustus 1918 een hartelijk artikel over E. in de vorm van een open brief ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag*.

21 Aug. 1918 L Soeren

Amice,

Je artikel in L'écho belge heeft me zeer aangenaam getroffen. Ik heb er twee exemplaren van besteld en zend je het mij gezondene in dank terug.
Vergeef de kortheid van deze mededeling. Ik zit in allerellendigste omstandigheden.

tt
M E.

24 september 1918

De lening aan een Duitse vriend betrof in feite een borgstelling, welke tot het genoemde bedrag werd aangesproken. - Een merkwaardig detail is het feit dat als

afzender op deze brief vermeld staat: Levenszat. *Het woord is echter geschreven in het handschrift van SK. en vermoedelijk te beschouwen als een veelzeggend grapje*.

24 September 1918 den Haag

Amice,

Terwijl wij in Soeren waren vernamen wij, dat de achtergelaten dienstboden (beiden ons aanbevolen indertijd als eerlik en fatsoenlik; de keukenmeid had een zeer mooi getuigschrift van een pastoor bij wie zij elf jaren had gediend) op ergerlike wijze de beest speelden in ons huis. Van Soeren uit zeiden wij hun de dienst op en onder toezicht van een vriendin mijner vrouw werd de uittocht bewerkstelligd op staande voet. Teruggekeerd in den Haag bevonden wij, dat van het linnengoed, dat intussen uit de was was gekomen ¾ gestolen was. Potten en pannen waren vol uit huis medegenomen en ledig over de muur teruggesmeten in de tuin. Een gramofoon van mijn dochter was vernield. In onze bedden hadden allerlei lui geslapen. Nog andere voorwerpen waren ontvreemd. Soortgelijke ervaringen doe ik elk ogenblik op. Onlangs kwam een zogenaamde ongelukkige (aangereden en verminkt door de trem) mij om een aalmoes vragen. Ik geef hem iets en nauweliks was hij weg of ik merk, dat hij een koperen doos had gestolen. Zes jaren geleden had ik aan een Duitse vriend, die zijn zaak onafhankelik van zijn broer er boven op wilde helpen, *f* 60.000 geleend. Hij verspekuleerde het geld en ging faljiet. Ik voel me in de wereld omringd door schoeljes en schavuiten.

Welke invloed dat heeft op je ‘moral health’ kan je begrijpen.

Het liefst zat ik ergens in een kluis boven op een berg alleen.

Maar daar hield ik 't toch ook niet uit. En ... wat zal je nog beginnen na je 70e verjaardag! Niets is dan meer de moeite waard.

Steeds gaarne:

tt

Marc: Emants

11 februari 1919

Minnebrieven *is een onuitgegeven stuk van E. in drie bedrijven dat op 4 mei 1917 werd opgevoerd door N.V. Het Tooneel o.l.v. Willem Royaards. Bij de première speelde niet Royaards, maar de acteur Vrolijk de rol van prof. Hoogwede; daarna - en met name in Den Haag - nam Royaards de rol over en maakte er inderdaad volgens verschillende beoordelingen een kunstmatige, hese figuur van. De opvoering waarvan hier sprake is, is die van de bewerking in twee bedrijven, welke onder regie van Anton Verheyen op 3 februari 1919 werd gespeeld in Den Haag voor Oefening*.

11 Februari 1919 den Haag

Amice,

Daar ik de N Rotterdammer nooit lees, weet ik niet wat er in heeft gestaan over Minnebrieven. Ik zal er ook niet naar gaan zoeken. De opvoering onder leiding van Verheyen was zeer dun. Iedereen had zijn best gedaan; maar dat kan geen ontbrekend talent goed maken. De geschiedenis van het stuk is de volgende geweest:

Jaren geleden vroeg Royaards mij eens schriftelik om een stuk. Hij beweerde toen veel te verwachten van samenwerking met de auteur. Een poosje later zond ik hem Minnebrieven in 3 bedrijven. Hij verhief het stuk in de wolken; maar toen hij mij de rolverdeling zond, vond ik die allerverkeerdst. Ik schreef hem dit en kreeg ten antwoord: 'ik heb mij tot regel gesteld geen stuk van een Nederl. auteur op mijn repertoire te nemen, dan nadat hij bij voorbaat verklaard heeft het geheel eens te zijn met mijn rolverdeling en instudering'.

Hierop antwoordde ik natuurlik: als dit uw opvatting is van samenwerking, dan acht ik het beter geen repetities bij te wonen. Wij zouden toch maar ruzie krijgen voor niemendal. Had ik wèl repetities bijgewoond, dan zou ik bij tijds gemerkt hebben, dat er veel langdradigheden waren in dit stuk. Het viel. Oorzaken: de verkeerde rolverdeling; de langdradigheden en het alleronzinnigste spel van Royaards zelf. R maakte de hoofdpersoon (een professor) tot een schorren dwaas en hij gaf als reden op dat de man zielsziek was. Tegen deze logika was ik niet opgewassen. Tans heb ik het stuk belangrijk besnoeid en de beide laatste bedrijven omgewerkt tot één. Daarvan heeft de kritiek natuurlik niets gemerkt. Die schreef over: de opvoering van het *bekende* blijspel Minnebrieven.

Gelukkig is mijn minachting voor alle menselike oordeelvellingen hoog genoeg gestegen om me voor alle blaam en lof volkomen ongevoelig te maken.

In de weinige jaren, die ik nog te leven heb, denk ik het mensdom te laten ... kletsen.

Intussen blijf ik:

tt

Marc: Emants

26 mei 1919

Volgens een notitie van Haje was er een ogenblik sprake van dat E. zijn artikelen over bouw-, schilder-, beeldhouw - en toneelkunst zou verzamelen. SK. zou het materiaal uitzoeken en er een inleiding bij schrijven. Enigszins wonderlijk doet op deze lijst dan aan een stuk als Een zitting van Eusapia Paladino, *over een spiritistische séance. - De geschiedenis van Wendelaar betreft, volgens een mededeling van SK. aan Haje, een oplichterszaakje dat verder van geen betekenis is*.

26 Mei 1919 den Haag

Amice,

Ofschoon ik zelf met precies meer weet wat ik al zo heb neergepend, kan ik je melden het volgende in mijn boekekast te hebben gevonden:

Kunst en waarheid Groot Nederland oktober 1905
Schoonheid De Banier
Pro Domo Gids 1889 No. 6
Geluk, Kunst, Opmerkingsgave XXe Eeuw Januarie 1902
Enige losse opmerkingen over het nationale, het kosmopolitise en het algemeen menselike op het gebied van de kunst Los en Vast 1896 5e Aflevering
Enige indrukken medegebracht uit het Thorwaldsen museum Banier 2e Jaargang Afl. 1
Iets over Nieuwe en Oude Schilderkunst Banier 1e Jaar Afl. 10
Het Passionsspiel van Ober Ammergau Vaderland van (vergis ik me niet) 1871
Bergkristal (ook over Ober Ammergau) Spar en Hulst
Tienjarige lijdensgang naar een sukses Groot Nederland Maart 1917
Pathologie in de literatuur Gids 1916 No. 3 (vergelijk echter Liefdeleven *2e* druk achterin)
Kunst en toekomst Gids 1898 No. 11
Een zitting met Eusapia Paladino Gids 1903 No. 7
Hoe Loki ontstond Groot Nederland October 1908
Een nationaal belang Groot Nederland Julie 1910

Ik moet ook in Los en Vast iets geschreven hebben over Niets-doen; maar dat kan ik niet vinden.

Voorts hebben er opstellen van me gestaan in Het Tooneel en in Neerlandia.

Indertijd heeft de Spectator ook wel eens wat van me gehad. Zeker weet ik, dat de Spectator sneldichten van me heeft geplaatst.

Intussen blijf ik:

tt
Marc: Emants

N.B. Een advokaat zeide mij: de geschiedenis van Wendelaar is onhoudbaar. Zonder overeenstemming over de prijs bestaat er geen koop.

20 Okt. 1919

SK. schreef in Den Gulden Winckel, *1919, blz. 129-132 en 151-153 over* Iwan Turgenjew en Marcellus Emants. - *E. besloot in 1919 zich in Zwitserland te vestigen, dat hem voor de gezondheid van zijn vrouw en dochter de beste voorwaarden scheen te bieden. Aan dr M.B. Mendes da Costa schreef hij hierover op 24 april 1919: 'Nu zegt mijn vrouw: Ik haat het Nederlandse klimaat en het Neder-*

landse landschap. Als we misschien toch niet meer reizen kunnen, laten we dan ook maar in Zwitserland gaan wonen. Daarover denken we sterk. Een kleinigheid is 't niet zulk een besluit te nemen. Voordelen zijn: het wonen in een klimaat en een natuur die ons beiden meer aanstaat, het goedkopere leven in Zwitserland; vrijheid van belastingen, gedurende drie jaar, kleiner ons inrichten'. (Verz. U.B. Amsterdam).

20 oktober 1919 den Haag

Amice,

Dank voor Gulden Winckel van 15 Okt. Aanstonds ga ik het stuk lezen. Na 1 Januarie wordt mijn adres: De Firma M. de Jong en Zoon Anna Paulownastraat 59. Wij verkopen (zo mogelik) ons huis en trekken naar Zwitserland.

tt
M E.

1 januari 1920

Op dinsdag 2 maart vertrok het gezin E. per auto naar Territet; de reis duurde veel langer dan verwacht werd en ging met vele hindernissen gepaard, maar op 11 maart kwamen zij in Hôtel des Alpes aan, waar zich op 1 mei de eerste symptomen van de ziekte openbaarden waardoor E. tot zijn dood toe gekweld zou worden. Vgl. briefkaarten uit Baden van 30 augustus en uit Locarno van 20 en 28 februari 1922.

den Haag 1 Jan. 1920

Amice,

Dank voor goede wensen! Aanvaard wederkerig de mijne. Na 1 Maart is mijn adres - misschien heb ik dit je al gemeld - de Heren M de Jong en Zoon Anna Paulownastraat 59 den Haag. Wij gaan nu een ellendige acht weken te gemoet. Daarna zal ik met Henri Becque moeten zingen:

> J'ai fait en vieillissant le rêve d'être heureux
> J'ai quitté mes amis et je n'ai plus de chaine.
> Je regarde passer la comédie humaine
> Et tous ces scélérats se dévorant entre eux.
> Je n'ai plus d'espérance et je n'ai plus de haine.
> Le temps s'est écoulé sur les deuils douloureux.
> Je passe pour un homme brutal, amer, affreux;
> Je vis dans une paix bienveillante et sereine

tt
Marc. Emants

30 aug. 1920

Baden (Zwitserland)
30 Aug. 1920

Amice,

Dank voor je brief. Helaas kan ik niet uitvoerig antwoorden. Sinds 1 Mei lijd ik aan gordelroos, die eerst te Montreux geheel verknoeid werd. Sinds 7 Mei heb ik nacht en dag zonder één minuut respijt afschuwelike pijnen te doorstaan. Tegen de nacht krijg ik slaapmiddelen, die mijn zenuwen hevig aantasten. Daar ik in den Haag mijn huis heb verkocht is aldaar mijn adres: de Heren M de Jong en Zoon Anna Paulownastraat 59. Nu ben ik weer uitgeput.

tt
M E

4 december 1920 (datum poststempel)

[Deze briefkaart is niet van E. zelf, maar van zijn dochter Eva:

Mon Repos. Mont-Pélerin sur Vevey, Suisse

Geachte Heer,
Mijn Papa verzoekt mij U te melden dat in de Stad schouwburg te Zurich een Opera gespeeld wordt, die heet 'Der Zwerg vom Hasslital'. Hij vraagt of die text soms van u gestolen kan zijn.

Hoogachtend
Eva Emants.

Papa heeft nog altijd hevige pijnen.]

20 febr. 1922

Locarno 20/2 1922

Amice,

Pijnen onveranderd. Schrijven haast onmogelik. Geheugen zeer verzwakt. Weet niet meer welke brief je bedoelt. Blijf tot Junie hier en trek dan met verpleegster naar Baden. Terugkeren naar Holland volgende winter onmogelik.

tt
M E

28 februari 1922

Deze briefkaart is de laatste door E. aan zijn vriend SK. geschreven. Op 14 oktober 1923 stierf hij in Baden (Zw.), waar hij sedert juli 1923 verbleef. Hij werd op 20 oktober 1923 op de Algemene Begraafplaats te 's-Gravenhage begraven.

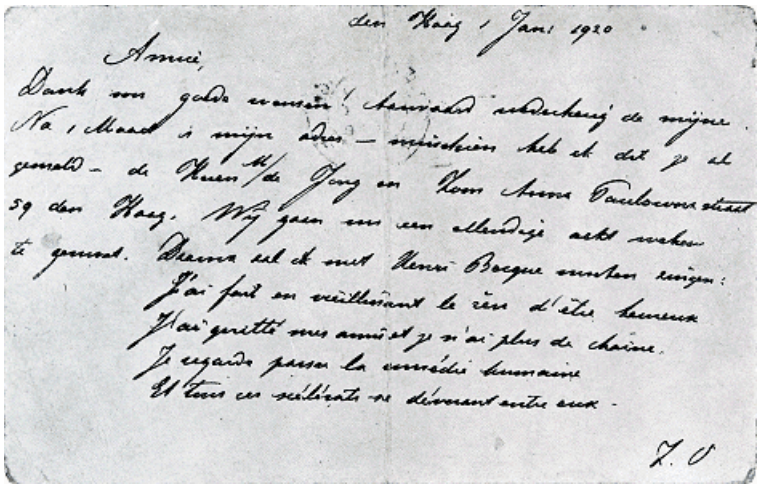

den Haag, 7 Jan. 1920

Amie,

Dank voor gelde woorden! Aanvankelijk uitdrukking de mijne. Na 1 Maart is mijn adres — misschien heb ik dat je al gemeld — de Heer M/de Jong en Vrouw Anna Cornelisvan straat 59 den Haag. Wij gaan nu een klein beetje aarde verkoopen te gemeld. Daarna zal ik met Henri Bocquet samen zingen:

J'ai fait un veilleant le rêve d'être heureux
J'ai goûté mes amis et je n'ai plus de chaine.
Je regarde passer la comédie humaine
Et tiens en réalité ne démêlant entre eux -

Z. O

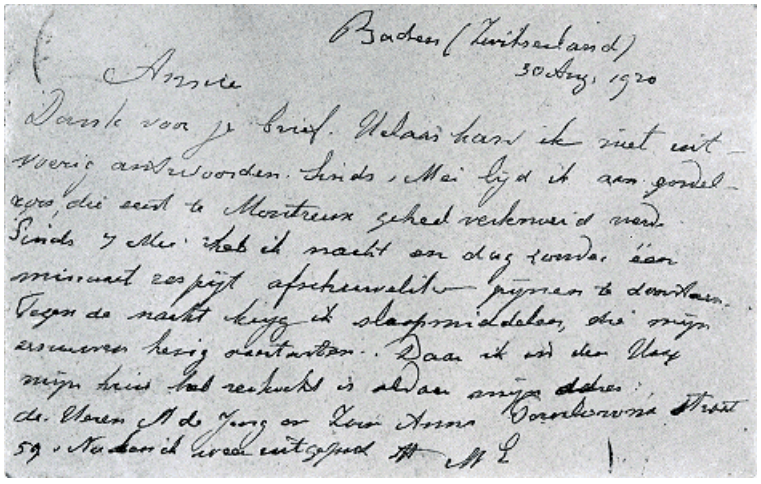

Baden (Zwitserland)
30 Aug. 1920

Amie

Dank voor je brief. Helaas kan ik niet uit-voerig antwoorden. Sinds 1 Mei lijd ik aan gonel-rheo, die eerst te Montreux geheel verkeerd werd. Sinds 7 Mei heb ik nacht en dag koude, één minuut zeepijn afscheurelijke pijnen te doorstaan. Tegen de nacht krijg ik slaapmiddelen, die mijn ergsten hevig aantasten. Daar ik uit den Haag mijn huis had verkocht is alsdan mijn adres: de Heren M de Jong en Zoon Anna Cornelisvan straat 59 te Amsterdam. Ik word uitgejaagd M L

Locarno 28/2 1922

Amice,

Zeker, 't leven is onverkwikkelik. Toch moet ik er in blijven op uitdrukkelik verlangen van vrouw en kind. En nu weet je niet hoe heerlik 't is soms een uurtje in pijnloosheid weg te dromen of overdag in felle zonnegloed wat verademing te vinden. Overigens sta ik buiten alle leven. Het beste met jou.

tt
M E

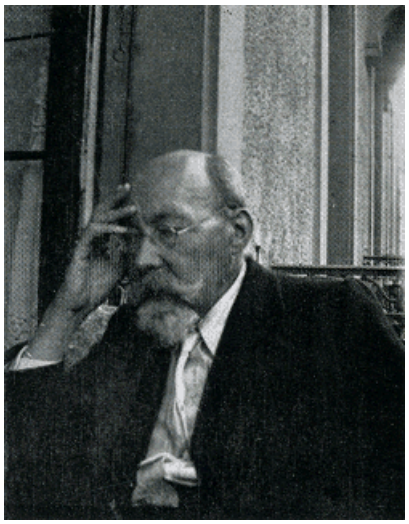

Een der laatste foto's van Emants

Grand Hotel te Baden, Zwitserland, waar Emants is overleden

Biografische Aantekeningen

ABLAING van Giessenburg, mr. Willem jan Baron d', 1812-1892. Referendaris bij de Raad van State en bij het Dep. van Binnenl. Zaken en Raad-Adviseur bij het Dep. van Justitie. Kamerheer des Konings i.b.d. Eervol ontslag 19 april 1866.
ALETRINO, Aäron, zich noemende Arnold, 1858-1916. Studeerde medicijnen, was bevriend met Kloos en van Eeden. Debuteerde in De Nieuwe Gids. Sinds 1899 privaat-docent criminele anthropologie te Amsterdam. Vestigde zich in 1909 om gezondheidsredenen in Zwitserland. Uit den Dood en andere Schetsen (1890), Zuster Bertha (1891), Martha (1895), Uit het Leven (1900), Stille Uren (1906) etc.
BECQUE, Henry, 1837-1899. Frans toneelschrijver. Vertegenwoordigt de aansluiting van het Franse toneel met het naturalisme. Belangrijk zijn Les Corbeaux en La Parisienne (1885).
BENEDIX, Julius Roderich, 1811-1873. Duits toneelschrijver en acteur, schreef niet onverdienstelijke blijspelen uit het burgerlijke familieleven, o.m. Doktor Wespe en Die zartlichen Verwandten.
BERGH, Jacobus Adrianus de, 1844-1888. Ambtenaar bij de Staatsspoorwegen, klerk en adjunct-commies bij het Dep. van Financiën en de Kanselarij Nederlandse Ridderorden. Mede-oprichter van Quatuor. Hoofdredacteur Amsterdamsche Courant 1884-1886. Haagsche Pennekrassen (1879-1887).
BOCK, Theophile de, 1851-1904. Schilder, leerling van J.W. van Borsselen en J.H. Weissenbruch. Verblijf te Barbizon. Invloed van Corot en Rousseau. Bekend om landschappen en etsen. Lid van de Kunstenaarskring ‘Het Vlondertje’. Schreef een werk over Jacob Maris.
BOELE VAN HENSBROEK, Pieter Andreas Martin, 1853-1912. Sinds maart 1879 vennoot van zijn schoonvader de boekhandelaar en uitgever Martinus Nijhoff. Schreef studies, poëzie, bijdragen in De Gids, De Ned. Spectator, Nederland, De Portefeuille, etc.
BONEVAL Faure, Rembt Hugo Pieter Liebrecht Alexander van, 1826-1909. Vermaard rechtsgeleerde. Aanvankelijk werkzaam aan het Departement van Financiën, daarna buitengewoon hoogleraar in Groningen en vanaf 1859 gewoon hoogleraar in de rechtsgeleerdheid te Leiden. Zijn hoofdwerk is Het Nederlandsche Burgerlijk Procesrecht (5dl.).
BOURGET, Paul, 1852-1935. Frans romanschrijver en essayist, stelde tegenover de fysiologische roman van Zola de psychologische analyse van zielstoestanden en gewetensconflicten; daardoor een van de grondleggers van de moderne psychologische roman in Frankrijk. Essais de psychologie contemporaine (1883-1885), Mensonges (1887), Le Disciple (1889).
BRINK, Jan ten, 1834-1901. Werd opgeleid voor theoloog, maar werd na zijn promotie op een proefschrift over Coornhert huisleraar in Batavia, vervolgens leraar aan de H.B.S. te 's-Gravenhage o.a. van Emants, Couperus en Netscher. In 1884 benoemd tot hoogleraar te Leiden. Schrijver van talrijke romans, novellen, essays en litterair-historische studies, gevierd spreker en redacteur van de Kunstkroniek, Nederland en de Nederlandsche Kunstbode.

BRUNINGS, Peter Frederik, 1820-1889. Opleiding als militair, in 1880 gepensioneerd als luitenant-kolonel. Schreef romans, novellen, reisverhalen, toneelspelen. Bijdragen in militaire tijdschriften. Brieven in De Amsterdammer onder het pseudoniem Pasquino.

BUYS, Johannes Theodoor, 1826-1893. Studeerde rechten te Amsterdam, Leiden en Utrecht, waar hij promoveerde in 1850 op een proefschrift over de vrijheid van drukpers. Sinds 1864 hoogleraar in het staats- en volkenrecht te Leiden. Standaardwerk De Grondwet, toelichting en critiek 3 dl. (1883-1888). Hoofdredacteur Het Zondagblad, redacteur Wetenschappelijke Bladen en De Gids.
CAMPBELL, Marinus Frederik Andries Gerardus, 1819-1890. Werd op 15-jarige leeftijd bediende bij een uitgeverij, 19 jaar oud kwam hij als volontair bij de Koninklijke Bibliotheek en klom op tot Bibliothecaris (1869). Om zijn verdiensten voor de wetenschappelijke zijde van het bibliotheek-wezen, in het bijzonder op het gebied der paleotypografie, werd hij in 1875 dr.h.c. Hoofdwerk: Annales de la Typographie Néerlandaise au XVème siecle (1874). Medewerker Ned. Spect. Groot vriend van C. Vosmaer.
CARMEN SYLVA, pseudoniem van Elizabeth Ottilie Luise, prinses van Wied, 1843-1916. Huwde in 1869 met Koning Carol I van Roemenië. Zij schreef sinds 1880 onder haar schrijfstersnaam, samen met haar hofdame Mite Kremnitz, vaak onder een gemeenschappelijk pseudoniem Dito en Idem, poëzie, sprookjes, romans en drama's. In Nederland werd een deel van haar werk vertaald door F. Smit Kleine. Hij publiceerde ook een boek over haar.
CHARCOT, Jean Martin, 1825-1893, Frans medicus en zenuwpatholoog. Sinds 1860 hoogleraar te Parijs in de neurologie, later in de pathologische anatomie. Oefende grote invloed uit op Freud. De hysterie en de geestesziekten in de kunst hadden zijn grote belangstelling, zoals blijkt uit diverse wetenschappelijke publicaties.
CLANT VAN DER MIJLL, Marie Constance Antoinette, 1864-1945. Schrijfster, pseudoniem M. Constant. In 1884 gehuwd met F.W.J.G. Snijder van Wissenkerke. Daarna met de architect J. Limburg. Zij kwam met haar echtgenoot om bij het bombardement van het Bezuidenhout. Zij schreef o.a. de toneelstukken Geluk is broos (1891), Zwarte vlinders (1895), Sirrocco (1895), Kitty (1896), Het leven (1902).
DAHN, Julius Sophus Felix, 1834-1912. Duits romanschrijver, dichter en hoogleraar in de rechtswetenschappen. Schreef tal van historische romans naast geschiedwerken, die nauwelijks minder romantisch zijn. Ein Kampf um Rom (1876) genoot wereldfaam.
DAM, Bram van, zie W.C. Tengeler.
DAMAS, zie F. Baron van Hogendorp.
DEYSSEL, Lodewijk van, zie K.J.L. Alberdingk Thijm.
ELIOT, George (ps. van Mary Ann Evans), 1819-1880. Engelse romanschrijfster, waarvan de originaliteit niet is gelegen in het tijdsbeeld of in de anecdote, maar in het feit dat zij als eerste, althans in de Engelse roman, haar inspiratie putte uit een diepgaande beschouwing over de problemen van het bestaan. Tot haar bekendste werken behoren The Mill on the Floss (1860) en vooral Middlemarch (1872-1873).
EMANTS, Anna Elisabeth Petronella, geb. Verwey Mejan, 1824-1908. Dochter van mr. Gerardus Wouter Verwey Mejan en Henrietta Elisabeth Baronesse van Reede van Oudtshoorn, gehuwd met mr. Guilliam Balthasar Emants. Zij was

de moeder van de schrijver. Na de dood van mr. G.B. Emants op 5 maart 1871 hertrouwde zij met mr. Jacobus Marinus Lodiesio Heyligers in 1872.
EMANTS, Anna Maria Paulina, geb. Greeve, 1856-1935. Dochter van mr. Lodewijk Gerard Greeve en Henriette Jacoba van Veeren. Zij huwde op 2 juni 1881 met Gerard Emants, de broer van de schrijver.

EMANTS, Christina Magdalena Guilelmina, geb. Prins, 1844-1875. Dochter van Willem Justus Prins en Guilelmina Magdalena Christina Emants. Zij was de eerste echtgenote van de schrijver, met wie zij op 30 januari 1873 te Arnhem huwde. Zij was daar bij de familie Crommelin opgevoed. Mevrouw Crommelin was namelijk een halfzuster van Christina's moeder, die een dochter was uit het 2e huwelijk van mr. Marcellus Emants, terwijl mevrouw Crommelin (geb. Antonia Johanna Charlotta Emants) een dochter uit zijn 3e huwelijk was en een zuster van de vader van de schrijver. Vandaar de familieband tussen Marcellus Emants en zijn eerste vrouw.
EMANTS, Evelina Gesina Henriette, geb. Verniers van der Loeff, 1861-1900. Dochter van mr. Herman Cornelis Verniers van der Loeff en Nicola Henriette Grobbee. Zij was de tweede echtgenote van de schrijver met wie zij op 10 juni 1880 in het huwelijk trad. Haar vriendin, Anna Fastré, de 2e vrouw van F. Smit Kleine, beschrijft haar in een brief aan Willem Kloos van 11 jan. 1924 als ‘de onvergelijk[elijk] bekoorlijke vrouw, de schittervogel, de onverschrokken amazone, de talentvolle actrice, de beeldschoone, geestige, guitige vrouw op wie alle mannen verliefd waren of wèrden’. (Verz. Lett. Museum). Zij trad inderdaad herhaaldelijk en met veel succes op in Emants' amateur-toneelgezelschap ‘Utile et Laetum’ en was als schrijfster werkzaam onder de naam Nessuno, onder welk ps. zij Jonkheer Beemsen, een studie, schreef ('s-Gravenhage W. Cremer, 1887).
EMANTS, Gerardus Henri, 1857-1893. Zoon van mr. Guilliam Balthasar Emants en Anna Elisabeth Petronella Verwey Mejan. Broer van de schrijver. Was muzikaal en ontving vioolonderricht aan het Conservatorium te Keulen. Lid van de Gemeenteraad te 's-Gravenhage. Hij huwde met Anna Maria Paulina Greeve op 2 juni 1881 en stierf kinderloos.
EMANTS, Marcellus, 1778-1854. Grootvader en naamgenoot van de schrijver. Heer van Noord-Nieuwland. Hij promoveerde in de rechten in 1802 te Utrecht en was rentmeester van het Burgerweeshuis en de Fundatie van Renswoude, plaatsvervangend vrederechter, secretaris van 's-Gravenhage etc. Hij huwde driemaal, het eerste huwelijk was kinderloos, uit de beide andere kwamen zes kinderen voort, uit elk 2 dochters en 1 zoon. Alleen de zoon uit het 3e huwelijk zette in de persoon van de schrijver het geslacht Emants voort.
EMANTS, Marcellus, 1848-1923. Zoon van mr. Guilliam Balthasar Emants en Anna Elisabeth Petronella Verwey Mejan. Letterkundige. Studeerde rechten, maar brak zijn studies vlak voor het doctoraal examen af om zich, dank zij zijn vermogen, geheel aan de letteren te wijden. Hij was een der belangrijkste vernieuwende krachten vóór Tachtig en bracht een omvangrijk oeuvre voort, bestaande uit enkele belangrijke grote dichtwerken Lilith (1879) en Godenschemering (1883); romans o.m. Een nagelaten Bekentenis (1894), Inwijding (1901), Waan (1905) en Liefdeleven (1906); novellenbundels als Lichte Kost (1892), Dood (1892, herdrukt als Afgestorven), Op Zee (1899) en Mensen (1920); een groot aantal toneelstukken, historische en hedendaagse, w.o. Artiest (1895), Domheidsmacht (1907), Geuren (1911) en Dokter Ahasverus (1919); tenslotte enkele bundels reisschetsen. Zijn met de term naturalistisch onzuiver en onvoldoende gekarakteriseerd, pessimistisch oeuvre heeft populariteit gezocht noch gekregen, waardoor hij onderschat is gebleven. Emants

bereisde vrijwel de gehele wereld. Hij huwde driemaal, met Christina Prins, (zie boven), met Eva Verniers van der Loeff (zie boven) en in 1904 te Berlijn met Jenny Emma Gertrud Kühn, 1877-1956. Uit dit laatste huwelijk werd in 1909 een dochter geboren.

ESSER, Jr. Isaäc, 1845-1921. Letterkundige en leraar Engels en Nederlands. Medewerker en redacteur aan De Standaard en de Oprechte Haarlemmer Courant. Intieme vriend van F. Smit Kleine. Onder de naam Soera Rana publiceerde hij verschillende bundels gedichten, verzameld in Gedichten van Soera Rana (1906). Schreef romans en novellen onder verschillende schuilnamen, vooral C. Terburch en W.R. van Groenendael.
FASTRÉ, Anne Marie Françoise, zie Smit Kleine.
GOLTSTEIN, mr. Willem Baron van, 1831-1901. Studeerde rechten te Bonn en Utrecht. Was minister van kol. van 1874-'76 en van 1879-'82. Ambteloos tot 1894, vervolgens Ned. gezant in Londen tot 1899. Voorzitter van de raad van voogdij over Koningin Wilhelmina tot haar meerderjarigheid.
GOSLER, C.J.L.W.E., 1858-1921. Uitgever en schrijver. Publiceerde gedichten en vertalingen o.a. Byron's Manfred. Stichtte het tijdschrift Astrea en het weekblad De Leeswijzer. Van het laatste voerde F. Smit Kleine de redactie met G.J. Dozy. Van Emants gaf Gosler uit het reisverhaal Langs den Nijl (1884), de roman Goudakker's Illusiën (1885) en de tweede drukvan Monaco (1886).
GOUDSMIT, Joel Emanuel, 1813-1882. Studeerde rechten te Leiden. Werd in 1858 aan deze universiteit hoogleraar in het Romeinse recht. Talrijke juridische publicaties. Bij hem deed Emants het betwiste kandidaatsexamen rechten.
GRAM, Johan, 1833-1913. Letterkundige en Kamer-stenograaf. Hij schreef - behalve verscheidene publicaties over 's-Gravenhage - een aantal romans, novellen en toneelwerken, o.a. De familie Schaffels (1870), Een Haagsch Fortuin (1878) en het in zijn tijd zeer gewaardeerde Maurits van Moreelen (1886).
GREEVE, Lodewijk Gerard, 1822-1889. Studeerde te Utrecht in de rechten, promoveerde in 1846 en oefende enige tijd de advocatuur uit. In 1871 werd hij kantonrechter in Den Haag. In 1886 lid van de Tweede Kamer. Zijn dochter trad in het huwelijk met Gerard Emants, broer van de schrijver.
HAJE, Charles F. 1873-1938. Studeerde letteren en wijsbegeerte te Amsterdam en Parijs en promoveerde op een proefschrift betreffende de geheime correspondentie van Abraham van Wickevoort. Was aanvankelijk redacteur aan de Oprechte Haarlemsche Courant, later leraar Nederlands en Geschiedenis. Was voor de rubriek Taalschut jarenlang met Charivarius (dr. Nolst Trenité) aan de Groene Amsterdammer verbonden. Was bevriend met de stichter van het Internationale Rode Kruis, Henri Dunant, over wie hij een boek schreef. Andere publicaties van zijn hand zijn o.a. Taalschut, Michiel de Ruyter etc.
HALEVY, Ludovic, 1834-1908. Frans romanschrijver en blijspelauteur. Met Meilhac samen schreef hij libretto's voor opera's en boulevardstukken als La Belle Hélène en Froufrou (1869). Een uitstekende roman is L'Abbé Constantin (1862) en een boeiend tijdsdocument vormen zijn postuum gepubliceerde Carnets, 2 dl. (1925).
HAMEL, Antoine Gérard van, 1842-1907. Hoogleraar en befaamd redenaar. Hij verbleef lange tijd in Parijs, was bevriend met Cd. Busken Huet, aan wie hij een studie wijdde, zat in de redactie van De Gids en was opvolger van Allard Pierson als leider van de in 1872 opgerichte Amsterdamse Toneelschool. Hij hield tal van voordrachten, o.a. voor Oefening. Over Emants schreef hij in Litteraire Stroomingen (1919) en een grote studie over Jong Holland in Los en Vast, 1882, p. 50-75.

HARTMANN, Eduard von, 1842-1906. Duits filosoof die grote invloed op Emants uitoefende. Reeds in 1869 publiceerde hij het werk dat hem beroemd zou maken, zijn driedelige Philosophie des Unbewussten. Het werd heftig bestreden door natuur-

onderzoekers en als beste weerlegging gold een anoniem verschenen werk dat later van Hartmann zelf bleek te zijn. Zijn filosofie is, ondanks enkele essentiële verschillen, zeer verwant aan die van Schopenhauer inzake het pessimisme, het dualisme en het universalisme. Met hem en met Schopenhauer voelde Emants zich wijsgerig het meest in overeenstemming.
HELLENBACH, Lazar Freiherr von, 1828-1887. Oostenrijks filosoof en sociaal-politicus, beïnvloed door Schopenhauer. Schreef o.m. Eine Philosophie des gesundenen Menschenverstandes (1876).
HEMKES, Frederik Leonardus, 1854-1887. Studeerde letteren in Leiden en in Engeland. Publiceerde gedichen in tijdschriften die hij verzamelde in zijn enige bundel XL Gedichten (1882).
HEMKES, Mary, geb. von Wistinghausen. Zij was in 1883 in Reval gehuwd als dochter van de goeverneur van Estland met de Nederlandse zakenman Hermanus Leonardus Hemkes, wiens gezondheid door tuberculose ondermijnd werd. Van hem leerde zij Nederlands.
HEUFF, Johan Adriaan, 1843-1910. Gelders schrijver van toneelstukken en historische romans, voornamelijk onder het pseudoniem J. Huf van Buren, o.a. De Kroon van Gelderland (1877), De laatste der Arkels (1885). Onder de naam Cosinus schreef hij de karikaturale satire Kippeveer (1888), waarin vooraanstaande figuren van de klerikale partij gemakkelijk te herkennen schenen.
HOGENDORP, Frederik baron van, 1843-1889. Kleinzoon van Gijsbert Karel van Hogendorp en vriend van Prins Willem van Oranje. Studeerde rechten en schreef onder het pseudoniem Damas zijn Haagsche Omtrekken in Het Vaderland. Er verschenen verscheidene deeltjes van. Vanaf 1887 was hij directeur-hoofdredacteur van het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage.
HUET, Guillaume Daniel Louis, 1832-1891. Promoveerde te Amsterdam in de medicijnen, was aldaar geneesheer-directeur van het Buiten-gasthuis en werd in 1872 hoogleraar te Leiden. Publiceerde tal van wetenschappelijke studies.
ISING, Arnold Leopold Hendrik, 1824-1898. Was stenograaf bij de beide Kamers der Staten-Generaal. Geschiedkundige en litteraire arbeid. Was van 1860-98 redacteur van de Nederlandsche Spectator. Lange tijd voorzitter van Oefening. Schreef Nederlandsche Novellen (1868), Verhalen en Schetsen, 2 dln. (1870), Haagsche Schetsen, 3 dln. (1877-88), Het Binnenhof te 's-Gravenhage, 2 dln. (1879-1884).
ISRAELS, Jozef, 1824-1911. Schilder en etser, kreeg les van J.A. Kruseman en J.W. Pieneman. Verdere opleiding in Parijs. Een der bekendste figuren van de Haagsche School, belangrijk om zijn portretten en aquarellen. Schreef een reisverhaal over Spanje (1899), dat hij met zijn zoon Isaäc en diens vriend Frans Erens bezocht.
JÄGER, Gerrit, 1859-1894. Journalist en letterkundige, redacteur van Het Vaderland. Was zeer bevriend met Couperus. Aan hem is Eline Vere opgedragen, dat door zijn toedoen in 1888 als feuilleton in Het Vaderland verscheen. Familieleven (1888).
KATZ, Samuel, zich noemende Siegfried, 1845-1890. Promoveerde in 1875 te Utrecht in de rechten. Verrichtte veel journalistieke en litteraire arbeid. Was medewerker aan het Volksblad voor Nederland en De Telegraaf, en redacteur van het Volksmuseum. Hij schreef, behalve historische romans, ook andere

geschriften als Het Levensmagnetisme (1863) en een Handboek der Welsprekendheid (1869).
KULK, Tonius Cornelius van der, 1835-1911. Oorspronkelijk predikant, later in de journalistiek. Van 1869-1903 redacteur buitenland bij Het Vaderland; van 1878-1919 tevens redacteur van De Tijdspiegel.

LEWES, George Henry, 1817-1878. Engels schrijver die vele jaren samen leefde en werkte met George Eliot. Was ook een belangrijk toneel-criticus. Schreef o.a. Problems of Life and Mind (1873-79) en Actors and the Art of Acting (1875).
LOGHEM, Martinus Gesinus Lambert van, 1849-1934. Letterkundige, studeerde M.O. Frans en promoveerde in 1880 in de rechten. Hij was mede-oprichter van het weekblad De Amsterdammer, waarvan hij verscheidene jaren redacteur was, evenals van het maandblad Nederland. Hij was verder van 1894-1909 adviseur en secretaris van Het Nederlandsch Tooneel. Hij schreef diverse romans en novellen, o.a. Josepha (1873), Victor (1887), Verzamelde Schetsen en Novellen (1907). Bekend is ook zijn werk in versvorm Een Liefde in het Zuiden (1881), dat aanleiding gaf tot de Julia-affaire. Hij schreef onder diverse pseudoniemen, waarvan Fiore della Neve het bekendste is.
LOFFELT, Anton Cornelis, 1845-1906. Was leraar Engels en medewerker aan verscheidene tijdschriften als De Navorscher (onder ps. L.-F.-T.), De Ned. Spectator, De Gids, De Tijdspiegel. In 1873 vestigde hij zich in Den Haag en schreef in Het Vaderland, soms onder het ps. E.G.O., over schilderkunst en toneel. De laatste jaren van zijn leven was hij verbonden aan Het Nieuws van den Dag.
LOMAN Jr., Jan Christiaan, 1825-1897. Uitgever. Richtte in 1850 een boekhandel op en gaf naast juridische, natuurwetenschappelijke en historische werken, boeken uit van Schimmel, Vosmaer, Hofdijk, Busken Huet en Bosboom Toussaint. Hij was de uitgever-oprichter van Nederland. In 1893 associeerde hij zich met J. Funke.
MADÁCH, Emerich, 1823-1864. Hongaars toneelschrijver. Auteur van het beroemde De Tragedie van de Mens (1861).
MAREZ Oyens, Johannes Christiaan de, 1845-1911. Jurist te Amsterdam. Van 1882-'85 referendaris aan het Ministerie van Koloniën, 1901-'05 Minister van Waterstaat.
MAURIK, Justus van, 1846-1904. Novellist en toneelschrijver. Hij was van beroep sigarenfabrikant, maar had ongewoon groot succes met zijn luchtige oppervlakkige schetsen uit het Amsterdamse volksleven. Zijn werk is in 9 delen verzameld (1895-1897). Hij was, met de Koo, jarenlang redacteur van De Amsterdammer.
MELATI VAN JAVA, pseudoniem van Nicolina Maria Christina Sloot, 1853-1927. Zeer populair schrijfster in het laatste kwart van de 19e eeuw, o.a. De Familie van den Resident (1875), Dorenzathe (1880), Colibri (1898).
MOSER, Gustav von, 1825-1903. Duits blijspelschrijver o.m. van Der Veilchenfresser (1874), Der Bibliothecar (1880). Verzameld werk in 22 delen (1872-1897).
NAGEL, Louise Victorine, 1845-1912. Schrijfster van poëzie en proza. Onder het pseudoniem Antoinette schreef zij o.a. Miniaturen (1876), onder eigen naam Zangen der Zee (1888).
NESSUNO, Zie Evelina Gesina Henriette Emants, geb. Verniers van der Loeff.
NETSCHER, Frans, 1864-1923. Was stenograaf in de Tweede Kamer en een van de eerste naturalisten in onze literatuur. Werd door van Deyssel met gejuich begroet in 1884, maar twee jaar later als een navolger van Zola weer

verloochend. Publiceerde in Nederland, De Portefeuille, De Nieuwe Gids en De Hollandsche Revue. Werd in 1890 hoofdredacteur van De Kampioen, orgaan van de A.N.W.B. Schreef: Studies naar het naakt model (1886), Menschen om ons (1888), Uit de Snijkamer (1904), In en om de Tweede Kamer (1889), Uit ons Parlement (1890), Langs Hollands Stroomen (1900), etc.
OUIDA, ps. van Louise de la Ramée, 1839-1908. Engels romanschrijfster, die grote opgang maakte, zowel door haar verzet tegen de idealistische moraal van haar tijd

als door de romantische overdreven schoonheid en dapperheid van haar helden. O.a. A Dog of Flanders (1872), Moths (1880), In Maremma (1882).
PRINS, Christina Magdalena Guilelmina. Zie Emants.
REEDE van Oudtshoorn, Henriette Elisabeth van, zie Verwey Mejan.
RICHEPIN, Jean, 1849-1926. Frans dichter, toneelschrijver, romancier en acteur. Schreef La Chanson des Gueux (1876), dat hem in de gevangenis bracht, Les Caresses (1877), La Mer (1886), La Glu (1888), La Martyre (1898), etc.
RITTER, Pierre Henri, 1851-1912. Predikant tot 1891, sedertdien journalist, hoofdredacteur van Het Nieuws van den Dag, schreef verscheidene filosofische werken.
ROYAARDS, Willem Cornelis, 1867-1929. Toneelspeler en regisseur. Oefende grote invloed uit op de toneelvernieuwing in Nederland tussen 1908 en 1924. Hij speelde ook in Duitsland, Engeland en Rusland. In 1908 richtte hij zijn eigen gezelschap op, Het Tooneel. Om zijn verdiensten, speciaal voor Vondel, benoemde de Universiteit van Utrecht hem tot dr. h.c.
SACHSE, J.E. Was eerst bediende bij de Haarlemsche Bankvereeniging, kwam daarna door bemiddeling van Smit Kleine bij de uitgever Tjeenk Willink. Zijn opstellen in Nederland en De Gids trokken de aandacht. Onder ps. Goldemar gaf hij uit Gedichten en rijmen uit mijn studenten tijd (1889) en onder het ps. Rana Neida, Een Verloving, roman (1890).
SANTEN Kolff, Jan Jacob van, 1848-1896. Hij was de eerste die geheel voor het naturalisme openstond en zowel Zola als Wagner verdedigde. Hij was bevriend met Emants en Smit Kleine en werd in 1876 mederedacteur van De Banier. Hij trouwde in 1882 en vestigde zich eerst in Dresden, daarna in Berlijn, waar hij medewerkte aan Duitse muziektijdschriften. Was van 1871 tot zijn vertrek naar Duitsland muziekcriticus bij Het Vaderland
SARDOU, Victorien, 1831-1908. Frans toneelschrijver. Een van de bekendste vertegenwoordigers van het burgerlijk toneel onder het Tweede Keizerrijk. Schreef o.a. Les Pattes de Mouche (1860) en Madame Sans-Gêne (1893).
SCHEURLEER, Daniel François, 1855-1927. Bankier en musicoloog. Mede-oprichter en later voorzitter van de Vereeniging voor Noord-Nederlandsche Muziekgeschiedenis. Zijn verzameling boekwerken en muziekinstrumenten vormt een beroemde collectie; ondergebracht in het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage. Een belangrijk deel van de collectie, de liedboeken, bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek. Talrijke publicaties over muziek-historische onderwerpen. Scheurleer was medewerker aan De Banier.
SCHIMMEL, Hendrik Jan, 1823-1906. Roman- en toneelschrijver, werkzaam bij de Handelmaatschappij, sinds 1863 directeur van de Amsterdamsche Crediet Maatschappij. Redacteur van De Gids en van Nederland. Actieve belangstelling voor het toneel in ons land. Schreef o.a. Struensee (1868), Sinjeur Semeyns (1875) en het autobiografische Jan Willem's levensboek (1896).
SMIT Kleine, Anne Marie Françoise, geb. Fastré, 1856-1924. De tweede echtgenote van F. Smit Kleine. Zij werd te Brussel geboren en had een Franse vader en een Zwitserse moeder. Smit Kleine leerde haar in 1878 kennen. Zij verzorgde toen zijn zieke moeder op wie hij zeer gesteld was. Zij was zelf schrijfster in Ned. en Ind. bladen, verzorgster van de damesrubriek in De

Amsterdammer. Zij schreef verschillende toneelstukken en publiceerde onder de pseudoniemen Banner, Parvus, Caprice, Anne-Marie, Eva en A.

SMIT Kleine, Engbert Gerard Frederik, 1845-1931. Zoon van F.H. Kleine en G.M.E. van Elfrinkhof Smit. Aanvankelijk ambtenaar, bij de Staatsspoorwegen en bij het Departement van Binnenlandse Zaken, wijdde zich daarna geheel aan de letteren. Heeft een belangrijk aandeel gehad in sommige tijdschriften, te beginnen met Quatuor, Spar en Hulst, De Banier, De Leeswijzer, Woord en Beeld, Nederland en Den Gulden Winckel, waarvan hij, evenals van de eerste drie, oprichter was. Hij was een tamelijk gefortuneerd man, zijn ongelukkig huwelijk met Josina Henriëtte Roquette, die een zeer onevenwichtige vrouw geweest schijnt te zijn, moeder van zijn vijf kinderen en van wie hij jaren gescheiden leefde, kostte hem echter buitensporig veel geld. Na haar dood huwde hij met Anne Marie Françoise Fastré die sedert 1886 zijn huishouden 'bestuurde' en met wie hij zeer gelukkig is geweest. Zijn litteraire arbeid was omvangrijk en omvat gedichten, novellen, in het bijzonder zijn bekende Haagsche Hopjes, onder het pseudoniem Piet Vluchtig (1883), litteraire opstellen als Kritische Schetsen (1882), Nicolaas Beets geschetst (1884), Dr. Jan ten Brink, in Onze Hedendaagsche Letterkundigen (1887), Schrijvers en Schrifturen (1891), Denkers en Dichters (1905) etc. Hij vertaalde ook verscheidene werken van Alfred Friedmann, Carmen Sylva, Mite Kremnitz, Felix Dahn, Nicolas I van Montenegro en Lope de Vega.

SMIT Kleine, Josina Henriëtte, geb. Roquette, 1851-1891. De eerste vrouw van F. Smit Kleine (zie aldaar). Zij publiceerde poëzie in Nederland onder het pseudoniem Eva.

SNIJDER van Wissenkerke, Frans Willem Jan George, geb. 1856, promoveerde te Leiden in de rechts- en staatswetenschappen, was werkzaam op het Departement van Justitie en sinds 1893 directeur van het bureau voor de industriële eigendom. Staatsrechtelijke publicaties. Huwde in 1884 met Marie Constance Antoinette Clant van der Mijll. Tweede huwelijk in 1902 met Marguerite Adolphine Helfrich. Was o.m. voorzitter van de Haagsche Kunstkring.

SPENCER, Herbert, 1820-1903. Engels filosoof. Grotendeels autodidact, wijdde hij zich van 1853 af geheel aan zijn werk en de studie. In 1860 kondigde hij een reeks samenhangende werken aan en in 1896 verscheen inderdaad het laatste van de 10 delen van zijn System of synthetic philosophy.

SPIELHAGEN, Friedrich, 1829-1911. Duits romanschrijver die als voorvechter optrad van de liberale democratie. Was zeer populair. Zijn verzamelde werken verschenen in 29 delen (1904).

TAINE, Hippolythe-Adolphe, 1828-1893. Frans criticus en wijsgeer, volgens wie ras, milieu en tijdsomstandigheden de evolutie van de gehele literatuur bepalen. Hij schreef o.m. een Histoire de la littérature anglaise, 5 dln. (1867-1872), Philosophie de l'art (1865), De l'intelligence (1870) etc.

TENGELER, Willem Carel, 1853-1911. Journalist verbonden aan Het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage. Hij schreef ook onder de pseudoniemen Bram van Dam en Plox toneelstukken en romans, waarbij hijzelf vaak als uitgever optrad. Zijn werk is realistisch van karakter. Behalve zijn bekendste roman Doortje Vlas (1887), schreef hij o.m. Een eerste liefde (1889), Mooie Vrouwen (1905) en Zinnelijke Liefde (1905).

TERBURCH, C., Zie Isaäc Esser.

THIJM, Josephus Albertus, Alberdingk, 1820-1889. Romantisch dichter en prozaïst, tijdschriftredacteur, criticus en cultuur-historicus. Was eerst handelaar, daarna uitgever en sinds 1876 hoogleraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te

Amsterdam in de esthetica. Publiceerde o.a. Karolingische Verhalen (1851), Portretten van Joost van den Vondel (1876).
THIJM, Karel Joan Lodewijk, Alberdingk, 1864-1952. Ps. Lodewijk van Deyssel. Redacteur van het Tweemaandelijksch Tijdschrift, De XXe Eeuw en De Nieuwe Gids, Publiceerde de romans Een Liefde (1887) en De kleine Republiek (1888). Onder het ps. A.J. een biografie van zijn vader en een studie over Multatuli. Zijn kritische beschouwingen werden in elf bundels verzameld.
TOERGENJEW, Iwan Sergejewitz, 1818-1883. Russisch schrijver. Studeerde in Rusland en Duitsland filosofie en geschiedenis, werkte op het ministerie van Binnenlandse Zaken, maar wijdde zich na drie jaar geheel aan de letteren. Hij is de meest 'westerse' onder de grote Russen van de 19e eeuw. Zijn hoofdwerk is Vaders en Zonen (1862). Van zijn toneelwerken is vooral Een maand op het land (1855) zeer bekend geworden.
TOUR van Bellinchave, M.W. baron du, geb. 1835. Promoveerde te Utrecht in de rechten. Was van 1883-1888 minister van Justitie. Opperceremoniemeester van Koning Willem III.
TROMP, Theodorus Marie, 1857-1891. Was particulier secretaris van de president van de Zuid-Afrikaanse Republiek, Th. Burgers. Kwam na een zwervend bestaan in Zuid-Afrika naar Nederland en werd adjunct-commies aan het ministerie van Waterstaat. Schreef novellen en bijdragen in kranten en tijdschriften, o.a. Herinneringen uit Zuid-Afrika (1879), De Roos van Kimberley (1881), De Diamantdelvers (1883), etc.
VERNIERS van der Loeff, Evelina Gesina Henriette. Zie Emants.
VERWEY Mejan, Anna Elisabeth Petronella. Zie Emants.
VERWEY Mejan, Gerardus Wouter, 1797-1850. Jurist, lid van de Tweede Kamer. Vader van Anna Elisabeth Petronella, die huwde met Guilliam Balthasar Emants en de moeder werd van de schrijver Marcellus Emants.
VERWEY Mejan, Henriette Elisabeth, geb. barones van Reede van Oudtshoorn, 1800-1895. Echtgenote van Gerardus Wouter Verwey Mejan.
VOS, Jan Cornelis de, 1855-1931. Toneelspeler en schrijver. Studeerde in de letteren en de rechten. Was hoofdredacteur van de Haagsche Courant, directeur van de Tivoli-Schouwburg in Rotterdam en mede-oprichter van De Lantaarn. Was aan verschillende toneelgezelschappen verbonden. Schreef novellen en toneelstukken.
WALLIS, ps. van Adèle Sophia Cornelia Opzoomer, 1856-1925. Romanschrijfster, dochter van de filosoof prof. C.W. Opzoomer. Zij vertaalde De Tragedie van den Mensch van Madách. Schreef o.a. Vorstengunst (1883), Een Liefdedroom in 1795 (1906).
WINTGENS, Willem, 1818-1895. Politicus. Promoveerde in 1838 te Leiden in de rechten. Lid van de Tweede Kamer, was ook minister van Justitie. Publiceerde diverse politieke geschriften.
WOLFF, Albert, 1835-1891. Uit Duitsland afkomstig Frans auteur en journalist. Hij schreef talrijke toneelwerken en interessante Mémoires d'un Parisien. Hij was lange tijd chroniqueur en criticus aan het dagblad Le Figaro.
ZILLESEN, Hendrik, 1854-1931. Promoveerde in de rechten te Leiden in 1880. Werd in 1890 griffier van de Eerste Kamer en bleef dit tot 1927. Publiceerde over juridische onderwerpen.

Register

In dit Register zijn de namen opgenomen van alle in deze uitgave genoemde personen met uitzondering van Marcellus Emants en Frits Smit Kleine, aangezien de gehele publikatie op hen betrekking heeft. Opgenomen werden bovendien de genoemde titels van werken en artikelen van Emants.

A. zie Fastré

Aalst, J. van 41, 42

Ablaing van Giessenburg, W.J. d' 55, 92

Adolf van Gelre 5, 31, 32, 37, 44

Afgestorvenen 94

Akimoto 77

Alberdingk Thijm, C. 62

Alberdingk Thijm, J.A. 29, 31, 32, 99

Alberdingk Thijm, K.J.L. 7, 11, 57, 64, 66, 68, 70, 72, 93, 97, 100

Aletrino, A. 51, 53, 92

Anna zie Fastré

Anna zie Verwey Mejan, Anna

Anna-Marie Paulina zie Greeve, A.M.P.

Anne-Marie zie Fastré

Antoinette zie Nagel

Artiest 94

Bakker, A.J. 63

Balzac 11, 31

Banier 48

Banner zie Fastré

Bastert, Johan 75, 78

Becque, Henri 87, 92

Beethoven 49

Beets, Nicolaas 99

Beitsma, P. 68

Bencher 61

Benedix, J.R. 28, 92

Bergh, J.A. de	6, 70, 71, 92
Bilderdijk	63
Bock, Théophile de	19, 92
Boele van Hensbroek, P.A.M.	64, 92
Boneval Faure, R.H.P.L.A. van	55, 92
Borsselen, J.W. van	92
Bosboom Toussaint zie Tousaint	
Bourget, Paul	53, 55, 92
Bouwmeester	53
Brakel, J.C. van	41, 42
Breero	57
Brink, Jan ten	11, 20, 26, 30, 32, 34, 40, 43, 48, 56, 57, 62, 71, 92, 99
Brunings, P.F.	67, 92
Brusse	6
Burgers, Th.	100
Busken Huet, Cd.	22, 23, 95, 97
Buys, J.T.	55, 93
Bylandt, van	78, 80
Byron	95
Campbell, M.F.A.G.	56, 57, 93
Caprice zie Fastré	
Carmen Sylva zie Elizabeth Ottilie Luise, Prinses von Wied	
Carol I van Roemenië	93
Cézanne	35
Charcot, J.M.	46, 93
Charivarius zie Nolst Trenité	
Clant van der Mijll, M.C.A. (Snijder van Wissenkerke-)	10, 93, 99
Constant, M. zie Clant van der Mijll	
Coornhert	92
Corot	92
Cosinus zie Heuff	
Couperus	11, 64, 66, 68, 92, 96

Cremer, J.J. 41
Cremer, W. 31, 35, 37, 38, 44, 50, 51, 56, 58, 63, 68, 69, 72, 94
Crommelin 94

Dahn, Felix 33, 93, 99
Dam, Bram van zie Tengeler
Damas zie Hogendorp, F. van
Daum, P.A. 71

Dekker, Eduard (Douwes)	11, 18, 32, 33, 100
Deyssel, van zie Alberdingk Thijm, K.J.L.	
Dokter Ahasverus	94
Dolly, zie Smit Kleine, Dolly	
Domheidsmacht	94
Dood	94
Dooremaal, J.C. van	41, 42
Doormalen zie Dooremaal, van	
Doorn, van	53
Douwes Dekker zie Dekker	
Dozy, G.J.	95
Dumont, Léon	46, 47
Dunant, Henri	95
Eckstein	82
Eeden, van	92
Een drietal novellen	22, 31, 37
Een nagelaten bekentenis	94
Een stierengevecht	37
Een zitting van Eusapia Paladino	85
Elfrinkhof Smit, G.M.E. (Kleine-)	99
Eliot, George zie Evans	
Elizabeth Ottilie Luise, Prinses von Wied	40, 43, 44, 93, 99
Emants, Anna E.P. zie Verwey Mejan, Anna E.P.	
Emants, Anna M.P. zie Greeve	
Emants, Antonia J.C. (Crommelin-)	94
Emants, Christina M.G. zie Prins	
Emants, Evelina G.H. zie Verniers van der Loeff	
Emants, Gerardus Henri	70, 93, 94, 95
Emants, Guilelmina M.C. (Prins-)	13, 94
Emants, Guilliam Balthasar	93, 94, 100

Emants, Jacob 5
Emants, Jenny zie Kühn
Emants, Johan 5
Emants, L.E.C.J. 10, 83, 88
Emants, Marcellus 94
Engelenburg, zie Vredenrijk Engelenburg
Erens, Frans 96
Esser jr., Isaac 7, 9, 24, 40, 46, 51, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 95, 99
Eva zie Emants, L.E.C.J.
Eva zie Fastré
Eva zie Roquette
Eva zie Verniers van der Loeff, E.G.H.
Evans, Mary Ann 23, 47, 93, 97

Fanny 22
Fastré, Anne M.F. (Smit Kleine-) 40, 41, 43, 47, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 82, 94, 95, 98, 99
Fiore Della Neve zie Loghem, van
Freud 93
Friedmann, Alfred 99
Frits zie Smit Kleine, Frits
Funke, J. 97

Gerard zie Emants, Gerardus Henri
Gerard zie Verwey Mejan, Gerard
Gesina zie Verwey Mejan, Gesina
Geuren 94
Ghil 71
Gleichman 53
Godenschemering 30, 31, 35, 38, 48, 49, 94
Goethe 67
Goldemar zie Sachse
Goltstein, Willem van 55, 95
Goncourt, Edmond en Jules de 69

Gosler, W. 27, 35, 37, 43, 95
Goudakker's illusiën 38, 95
Goudsmit, J.E. 55, 95
Graaff, W.C. de 18, 19, 22, 26, 31, 38
Gram, Johan 19, 29, 30, 95
Greeve, Anna M.P. (Emants-) 70, 93, 94
Greeve, L.G. 70, 71, 93, 95
Grobbee, N.H. (Verniers van der Loeff-) 94
Groenendael, W.R. van zie Esser

Haar zuster 37
Hachette 31
Haje, Ch. F. 8, 9, 10, 11, 13, 19, 21, 27, 33, 43, 46, 48, 53, 56, 70, 85, 95
Halévy, Ludovic 29, 30, 95
Hamel, A.G. van 74, 95
Hamel, W.N. van 41, 42
Hartmann, E. von 47, 49, 95, 96
Haspels 58, 61

Hasselt 58, 61
Heemskerck van Beest, J.E. 62
Heerde, W. van zie Sachse
Heine 30
Helfrich, Marguerite A. (Snijder van Wissenkerke-) 99
Hellenbach, L. von 24, 49, 50, 96
Hemkes, F.L. 24, 26, 96
Hemkes, Mary zie Wistinghausen
Henri zie Verwey Mejan, Henri
Henriette zie Verwey Mejan, Henriette
Hertzveld, Estella (Hymans-) 33
Heuff Az., J.A. 67, 96
Heyligers, J.M.L. 33, 93
Hofdijk 97
Hogendorp, F. van 64, 69, 71, 93, 96
Hogendorp, Gijsbert Karel van 96
Holkema en Warendorf 30, 57
Homerus 67
Huet zie Busken Huet
Huet, G.D.L. 56, 57, 96
Huf van Buren, J. zie Heuff
Hymans, Estella zie Hertzveld

Inwijding 94
Ising, A.L.H. 41, 42, 56, 57, 96
Israels, Isaäc 96
Israels, Jozef 29, 96
Ixo zie Smit Kleine, E.G.F.

Jacobson, A. Wm. 27, 28, 56, 57
Jaeger zie Jäger
Jäger, Gerrit 66, 67, 68, 96

Job zie Smit Kleine, Job
Jong, M. de 87, 88
Jonge harten 37, 51, 58, 61, 63, 65, 66, 67, 70
Jong Holland 31, 34, 38, 95
Juffrouw Lina 37, 56, 61, 63
Juliaan de Afvallige 17, 18, 19, 37

Kampen en Zoon, P.N. van 40
Kan 75
Kant 11, 47
Katz, S. 18, 96
Kempen, A.E. van 41, 42
Klaas zie Verwey Mejan, Klaas
Kleine, F.H. 99
Kloos, Willem 5, 7, 9, 10, 46, 71, 92, 94
Kolff zie Santen Kolff, van
Koo, Johannes de 97
Korlaar, W. van 74
Kremnitz, Mite 40, 43, 93, 99
Kruger 33
Kruseman, J.A. 56, 57, 96
Kühn, Jenny E.G. (Emants-) 10, 83, 94
Kulk, T.C. van der 30, 31, 96

Laan 35
La Bruyère 23, 26
Langs den Nijl 27, 38, 95
Leesberg, Alfons F. 13, 15
Leeuwen, H. van 17
Legras 58
Leopold's U.-M., N.V.H.P. 41
Leuveling 35
Lewes, G.H. 47, 97
Lewis zie Lewes
Lichte kost 94

Liefdeleven 94
Lilith 24, 26, 35, 38, 48, 94
Limburg, J. 93
Loffelt, A.C. 33, 97
Loghem, M.G.L. van 51, 53, 97
Loki 30, 31
Loman jr., J.C. 43, 44, 97
Looy, Jacobus van 70
Lope de Vega 99

Madách, Emerich 48, 97, 100
Marez Oyens, J.C. de 41, 43, 98
Margadant, S.W.F. 41, 43
Maris, Jacob 92
Maurik, Justus van 41, 42, 43, 44, 53, 55, 97
Maurits zie Daum
Meester, Johan de 70
Meilhac 95
Mejan 70
Melati van Java zie Sloot
Mendes da Costa, M.B. 5, 86
Mensen 94
Mensing, J.C.W. 13, 17
Michael Angelo 49
Michaël Angiolo 30

Minnebrieven 84, 85
Monaco 19, 37, 38, 44, 95
Morel, W.A. 67
Moser, G. von 28, 97
Multatuli zie Dekker
Musset, Alfred de 11, 17
Musset, Paul de 17

Nagel, Louise Victorine 62, 63, 97
Nessuno zie Verniers van der Loeff, Evelina G.H. (Emants-)
Netscher, Frans 19, 35, 37, 41, 42, 43, 44, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 78, 82, 92, 97
Nicolas I van Montenegro 99
Nievelt, C. van 7
Nijhoff, Martinus 92
Nolst Trenité G.J. 95

Oliveira jr., E. d' 6, 7, 41, 78
Op reis door Zweden 37
Op zee 94
Opzoomer, Adèle S.C. 48, 100
Opzoomer, C.W. 48, 100
Osinsky 19

Parvus zie Fastré
Pasquino zie Brunings
Pieneman, J.W. 96
Pierson, Allard 95
Plox zie Tengeler
Prins, Arij 24, 70
Prins, Christina M.G. (Emants-) 13, 15, 94, 98
Prins, Guilelmina M.C. zie Emants, G.M.C.

Prins, W.J. 94
Prot en Zoon 40
Pyttersen Tzn., H. 30, 35, 38

Quida zie Ramée, Louise de la

Raden, van 22
Ramée, Louise de la 17, 97
Rana Neida zie Sachse
Reede van Oudtshoorn, Henrietta E. (Verwey Mejan-) van 22, 93, 98, 100
Renacker 82
Renesse, Emile van 6
Richepin, Jean 70, 71, 98
Ritter sr., P.H. 78, 80, 98
Robbers, Herman 70
Rochussen, Jeanne 61
Roquette, J.H. (Smit Kleine-) 24, 99
Rousseau 92
Royaards, Willem 84, 85, 98
Ruyter, Michiel de 95

Sachse, J.E. 51, 53, 62, 63, 69, 72, 73, 98
Sand, Georges 11, 17
Sandeau, Jules 22
Santen Kolff, J.J. van 6, 18, 24, 27, 29, 31, 32, 34, 40, 48, 98
Santen Kolff, van (de ‘Blinde Kolff’) 27, 28, 31, 32
Sardou, Victorien 29, 70, 98
Scheurleer, D.F. 32, 98
Schimmel, H.J. 35, 37, 47, 97, 98
Schopenhauer 11, 24, 47, 50, 71, 96
Schumann 30
Shakespeare 67
Shelley 71
Sloot, Nicolina M.C. 66, 67, 97

Smalhout	10
Smissaert, H.B.	49, 53, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 68, 69, 70
Smit Kleine, Anne M.F. zie Fastré	
Smit Kleine, Dolly	31, 32, 34
Smit Kleine, Engbert G.F.	7, 69, 99
Smit Kleine, Frits	56, 69, 70
Smit Kleine, J.H. zie Roquette	
Smit Kleine, Job	31, 32, 33, 35, 37
Smith	53
Snijder van Wissenkerke, F.W.J.G.	9, 10, 76, 93, 99
Soera Rana zie Esser	
Spencer, Herbert	47, 99
Spielhagen, Friedrich	17, 18, 99
Spinoza	47
Stam, F.	18, 29, 30, 40, 41, 42, 43, 50, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 73
Stemberg, C.	78, 80
Stemberg, Henri J.	31
Taine	22, 24, 31, 46, 99
Tengeler, W.C.	53, 93, 99

Terburch, C. zie Esser
Thackeray 11, 47
Thierry en Mensing, de erven 13
Thijm zie Alberdingk Thijm, J.A.
Thijm zie Alberdingk Thijm, K.J.L.
Thieme 44
Thissen 61
Tjeenk 35
Tjeenk Willink, H.D. 31, 69, 70, 98
To zie Tol, Gerard van den
Toergenjew 11, 24, 26, 32, 46, 47, 86, 100
Tol, Gerard van den 35, 37
Tol, Jacobus Cornelis van den 35, 44, 68, 69, 80
Tour van Bellinchave, M.W. du 55, 100
Tousaint, A.L.G. (Bosboom-) 97
Tromp, Th. M. 27, 30, 100
Turgeniew zie Toergenjew

Uit Spanje 35, 37, 40, 43
Uri, S.P. 24

Veen, L.J. 72
Veeren, Henriette J. (Greeve-) van 93
Verheyen, Anton 84, 85
Verlaine 71
Verne, Jules 11, 51, 53
Vernède, P.A. 41, 42
Verniers van der Loeff, Evelina G.H. (Emants-) 8, 24, 26, 29, 30, 32, 34, 48, 50, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 94, 97, 100
Verniers van der Loeff, H.C. 94
Verwey, Albert 7, 46
Verwey Mejan, Anna 23

Verwey Mejan, Anna E.P. (Emants-) 20, 22, 93, 94, 100
Verwey Mejan, Gerard 23
Verwey Mejan, Gerardus Wouter 22, 93, 100
Verwey Mejan, Gesina 22
Verwey Mejan, Henri 22, 23
Verwey Mejan, Henrietta zie Reede, van
Verwey Mejan, Henrietta 23
Verwey Mejan, Klaas 22
Vluchtig, Piet zie Smit Kleine, E.G.F.
Visser, M.J. 13
Vluchtig, Piet zie Smit Kleine, E.G.F.
Vos, J.C. de 43, 44, 74, 100
Vosmaer, C. 11, 19, 46, 56, 57, 93, 97
Vredenrijk Engelenburg, F. 58, 59
Vrolijk 84
Vrolik 58, 61
V.v.d.L., Eva zie Verniers van der Loeff, E.G.H.

Waan 94
Wagner 19, 98
Wallis A.S.C. zie Opzoomer, A.S.C.
Waltman 24
Weissenbruch, J.H. 92
Wendelaar 85, 86
Wickevoort, A. van 95
Willem van Oranje, Prins 96
Willem III, Koning 100
Wintgens, Willem 62, 63, 69, 100
Wistinghausen, Mary (Hemkes-) von 43, 44, 56, 96
Wolff, A. 33, 34, 100

Zillesen, H. 6, 8, 9, 10, 40, 51, 100
Zola 11, 32, 34, 35, 37, 47, 66, 67, 92, 97, 98